China Tibetology Research Center
Austrian Academy of Sciences

Dharmakīrti's Pramāṇaviniścaya

Chapters 1 and 2

Critically edited

by

Ernst Steinkellner

CHINA TIBETOLOGY PUBLISHING HOUSE
AUSTRIAN ACADEMY OF SCIENCES PRESS

DHARMAKĪRTI'S PRAMĀṆAVINIŚCAYA

CHAPTERS 1 AND 2

CRITICALLY EDITED

BY

ERNST STEINKELLNER

CHINA TIBETOLOGY RESEARCH CENTER
AUSTRIAN ACADEMY OF SCIENCES

Sanskrit Texts from the Tibetan Autonomous Region

founded and edited in chief by

Lhagpa Phuntshogs

and

Ernst Steinkellner

No.2

中国藏学研究中心
奥地利科学院

西藏自治区梵文文本系列丛书

创办/主编

拉巴平措

及

厄恩斯特·斯坦因凯勒

第二卷

CHINA TIBETOLOGY RESEARCH CENTER
AUSTRIAN ACADEMY OF SCIENCES

Dharmakīrti's

Pramāṇaviniścaya

Chapters 1 and 2

Critically edited

by

Ernst Steinkellner

CHINA TIBETOLOGY PUBLISHING HOUSE
AUSTRIAN ACADEMY OF SCIENCES PRESS
BEIJING – VIENNA 2007

Submitted to the Austrian Academy of Sciences
on January 26th, 2007,
by Ernst Steinkellner, member of the Academy

ISBN 978-3-7001-3884-6

Printed by Peking Lungchang Foye Print Ltd.

Contents

Introduction

General Remarks and Acknowledgements

Dharmakīrti's second major work, the *Pramāṇaviniścaya*, can be considered a mature and comprehensive expression of his epistemology and logic. Its literary status as an independant treatise is also significant. The earlier *Pramāṇavārttika*, with which the *Pramāṇaviniścaya* shares many of its contents, is still essentially a commentary on Dignāga's final epistemological summary, the *Pramāṇasamuccaya*, and includes, in its second chapter (*pramāṇasiddhi*), a philosophical foundation of Buddhism.[1] The *Pramāṇaviniścaya*

---

1 Cf. FRAUWALLNER 1954 for the development and sequence of Dharmakīrti's works.

For the Japanese translation of the first chapter by Hiromasa Tosaki, cf. *TESB* under 7.3.j3.(tw.).

Japanese translations and editions of the Tibetan texts of PVin 3_t, 1–50, contained in a series of articles by Tadashi Tani, are listed in *TESB* under 7.3.T5.(tw.) and 7.3.j2.(tw.).

Takashi Iwata has published a series of German translations: Pramāṇaviniścaya III 64–67 (Die Reduzierung richtiger Gründe auf den *svabhāva-* und *kāryahetu*), *WZKS* 37, 1993, 165–200; of PVin 3_t, 1–2 (P 285a7–286a5) in: Pramāṇaviniścaya III (1) (Die Definition des *parārthānumāna*), *WZKS* 39, 1995, 151–179; of PVin 3_t (P 286a5–287a5) in: Pramāṇaviniścaya III (2), *WZKS* 41, 1997, 207–231; of PVin 3_t, 3–5 (P 287a5–287b5) in Pramāṇaviniścaya III (3) (Die Bedeutung der Wörter *artha* und *prakāśana* in der Definition des *parārthānumāna*). He has also published Japanese translations (cf. *TESB* under 7.3.j6.(tw.) and of PVin 3_t, 4–5 in *Indo no bunka to ronri* (Tosaki Hiromasa koki kinen rombunshū), Fukuka: Kyūshū Daigaku Shuppansha 2000,

consists of three chapters. The first deals with valid cognition (*pramāṇa*) in general as well as with perception (*pratyakṣa*). Its Tibetan translation was critically edited on the basis of the Derge, Narthang and Peking versions, and provided with a German translation by Tilmann Vetter in 1966 (cf. PVin 1_t). The second chapter is devoted to inference (*svārthānumāna*). The Tibetan translation of this chapter was critically edited by myself in 1973 (cf. PVin 2_t) and later translated into German (cf. STEINKELLNER 1979). Sanskrit fragments from these two chapters subsequently located were published in STEINKELLNER 1972, LINDTNER 1984 (with comments and corrections) and STERN 1991. Only parts of the third chapter, which deals with proof (*parārthānumāna*), have been edited and it has only partially been translated.

Except for the fragments and a single folio identified by Kazunobu Matsuda in the collection of the National Archives of Nepal,[2] no original Sanskrit text of the *Pramāṇaviniścaya* was known until quite recently. Thus, until now the study of one of the most important and influential creations of Indian philosophical thought could only be based on its Tibetan translation and the information available from Sanskrit citations and references in later philosophical literature.

The keen and creative interest in the epistemological and logical theories inherited during the Tibetan acculturation of

---

267–288. Also Motoi Ono published an edition, study, and Japanese translation of PVin 3_t, 83–84 in the same felicitation volume: 289–317.

Cf. also the online edition of *TESB*: http://www.istb.univie.ac.at/cgi-bin/suebs/suebs.cgi

[2] Cf. MATSUDA / STEINKELLNER 1991 and manuscript N below.

Indian Buddhism, which has been kept alive from early on up to modern times, is one of the more conspicuous traits of the Tibetan civilisation. As a side-effect of this interest, in addition to the general respect bestowed on such treasures in a religious book-culture, numerous Sanskrit manuscripts were safely stored away in Tibet after their translation had been completed. These included the manuscripts of the *Pramāṇaviniścaya*, which Tibetan scholars considered Dharmakīrti's major work until around the beginning of the 13th century. To these learned Tibetans we owe the existence of its Sanskrit original today. That the original text of the *Pramāṇaviniścaya* has now been made accessible to international scholarship can be considered, moreover, a clear sign of the new obliging attitude being assumed towards traditional Tibetan culture within the PR China.

I first heard whispered news of the existence of Sanskrit manuscripts of Dharmakīrti's *Pramāṇaviniścaya* in 1984, during an official visit by a delegation from the Austrian Academy of Sciences to the Central Institute for National Minorities in Beijing. I owe this precious gift of information to the late Prof. Wang Sen, then China's leading scholar on the Buddhist epistemological tradition. At that time I didn't know that Prof. Wang had received this information from his student Luo Zhao, who had found these manuscripts in the Potala palace's collection while preparing the first descriptive catalogue of the collection for the Tibetan Government in 1984 and 1985. However, no more detailed information was to be had nor any kind of access to these manuscripts was possible until January 2004, when a general agreement of cooperation was reached between the China Tibetology Research Center and the Austrian Academy of Sciences. This agreement concerned access to and research on the

photocopies of palm leaf manuscripts from the Tibetan Autonomous Region.[3] Because of the *Pramāṇaviniścaya*'s great importance for Buddhist philosophy, it was made one of the first objects of study in the initial period of this cooperation. In order to present the scholarly world with pertinent editions as quickly as possible and in view of the considerable difficulties that the task presented, particularly with regard to the third chapter, it was decided to share the undertaking evenly between different editors. The task of editing the third chapter went to Pascale Hugon, together with Tom Tillemans and Toru Tomabechi, and the first and second chapters became my responsibility.

On this occasion I would like to thank first of all Prof. Lhagpa Phuntshogs, Director General of the China Tibetology Research Center, for his far-sighted vision of research possibilities and his dynamic spirit in making them reality, as well as Prof. Dramdul, Director of the Center's Institute for the Study of Religions, and his team for their cooperation and help in providing access to the materials in the Center's collection of photocopies. I am also grateful to the Austrian Science Fund for their generous financing of the project on Buddhist Epistemology and Logic, within which the work on the *Pramāṇaviniścaya* has taken place. Without this support I would not have been able to build up the scholarly environment and network necessary for such a

---

[3] For a general and preliminary survey of the history of Sanskrit manuscripts in the Tibetan Autonomous Region during the 20th century and the various efforts undertaken to open access to them for scholars cf. my Gonda Lecture 2003, *A Tale of Leaves. On Sanskrit Manuscripts in Tibet, their Past and their Future.* Amsterdam 2004: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.

monumental task. The Austrian Academy of Sciences and the Austrian Federal Ministry of Education, Science and Culture deserve my gratitude for establishing, at least temporarily, research professorships in Austria and granting one to me. For a period of three consecutive years, before this sabbatical dream ended in early 2005, this allowed me once again in my lifetime to concentrate on a larger piece of research, which included the bulk of the edition presented here.

I would also like to express my gratitude to Ono Motoi, Tsukuba, and Takashima Jun, Tokyo, who will continue their program of KWIC ("Key Word In Context") indices with the present text, and who plan to publish the index on the website of the Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa of the Tokyo University of Foreign Studies.[4]

My gratitude is due, moreover, to Anne MacDonald for preparing the first transliterations of the manuscripts A and B, to Helmut Krasser for continuous help in electronic matters, some important corrections, above all, for converting the edition into Devanāgarī and for preparing its layout as well as its indices, to Chu Junjie and Ven. Vinita Tseng for translating Luo Zhao's notes on the manuscripts in the Potala palace from Chinese, to Toru Tomabechi for deciphering a number of almost undecipherable lines on the cover and final folio pages as well as for reading the Devanāgarī text a last time for errors. I am equally grateful to Cynthia Peck-Kubaczek for correcting and improving my English, to Horst Lasic for proof-reading this introduction

---

[4] For the first index published, of Jinendrabuddhi's PSṬ 1, cf. http://www.aa.tufs.ac.jp/~tjun/data/gicas/pramana_s_tika.pdf

and the bibliography, to Birgit Kellner for making her own critical edition of the *pramāṇaphala* section of PVin 1 available to me, and, last but not least, to Vincent Eltschinger. He was my first reader, checking the text of both chapters most carefully for correctness, clarity, editorial neatness and typographical errors. I am deeply grateful for his substantial contribution to the quality and consistency of this work.

This said, and since the copyright for this book is with the two publishing houses, I reserve the virtual copyright for all remaining mistakes.

1. Sources

Except for the fragmentary manuscript in the Nepalese National Archives, all the materials used for this edition are part of the collection held at the China Tibetology Research Center (CTRC) in Beijing. This collection consists of photocopies of microfilms made of the manuscripts in the late 1980s in Lhasa. It has not yet been possible to inspect any of the original manuscripts in Lhasa directly. All specific information about the material relics themselves has been gained from Luo Zhao's catalogue mentioned above.[5] It is still only

[5] This catalogue was originally prepared for the sole use of the Tibetan Government and was not to be published at that time. Moreover, the catalogue evidently refers only to a part of the manuscripts still extant in the Tibetan Autonomous Region. Luckily I was able to procure a copy some years ago. Its descriptions are of fairly rudimentary character with regard to various aspects of interpretation and classification, but regarding the external features of the manuscripts, the descriptions are very accurate considering the difficult working conditions of the catalogue's production. During a visit in 2003 to Vienna, Prof.

from this catalogue that data such as information about the bundles and their labels, their covers and the measurements of the original manuscripts are known. In addition to copies of the manuscripts of the *Pramāṇaviniścaya*, the CTRC holds the copy of an incomplete manuscript of the second chapter of Dharmottara's *Pramāṇaviniścayaṭīkā* (**Dh2**), as

---

Luo Zhao agreed to let his catalogue be translated into English and be used as the starting point for compiling the *Vienna Catalogue of Sanskrit Manuscripts from Tibet* (VCSMT), which is planned to be made available on-line in the future. As a first step Prof. Luo Zhao's descriptions will be augmented with the information concerning Tibetan Sanskrit manuscripts that has long been available in the lists and descriptions published by Rāhula Sāṅkṛtyāyana (1935, 1937, 1938), Frank Bandurski (BANDURSKI 1994 with BRETFELD 1997, and now improved by Appendix B in KANO 2005, 139–144: "Idendifications of Texts Not Identified in BANDURSKI 1994") and Francesco Sferra (SFERRA 2000). The next step should be a description of the photocopies held by the China Tibetology Research Center. This catalogue should then be made more comprehensive through direct inspection of and comparison to the original manuscripts that are extant in collections in the Tibetan Autonomous Region. This task will, of course, be undertaken in a step-by-step process, for which we are now only beginning to collect the necessary ideas and tools. Further progress on these lines will depend on the decisions made by the responsible institutions within the PRC and the TAR, as well as the success of the TAR government's current project aiming at comprehensively identifying and listing of relevant materials, both in public and private collections of the TAR.

An impression of Prof. Luo Zhao's catalogue's contents can be gained from a recent anonymous paper in *Dhīḥ* 41, 2006, 159–182: "Tibbat meṃ upalabdha bauddha evaṃ bauddhetara saṃskṛta pāṇḍulipiyoṃ kī sūcī [A List of Buddhist and Other Sanskrit MSS in Tibet]", where the second part of the list clearly derives from Luo Zhao's descriptions.

well as of a complete manuscript of its third chapter (**Dh3**). Finally, beyond these sources, the high quality Tibetan translation of the *Pramāṇaviniścaya* produced by Parahitabhadra and the rṄog lotsāva Blo ldan śes rab in Kaschmir between 1076 and 1093 is available, for the first and second chapters in the critical editions of PVin 1_t and PVin 2_t.[6]

1.1. Manuscripts

Altogether seven manuscripts containing text of the *Pramāṇaviniścaya* are known to exist today: the small Nepalese fragment (**N**) and six manuscripts in the collection of Sanskrit manuscripts at the Potala. Of the latter, only the five palm leaf manuscripts (**ABCDE**) have been available to me through their photocopies at the CTRC, since a two-folio paper manuscript (**P**), said to contain the complete text of the *kārikā*s, was not microfilmed because of poor condition.

The manuscripts **A** and **B** are complete. The others are all incomplete, although manuscript **C** as the largest incomplete manuscript includes Chapters 1 and 2, as well as about the first third of Chapter 3. Manuscripts **D** and **E** contain text only from Chapter 3. Thus, for Chapters 1 and 2 we actually have three complete manuscripts.

Because of the great interest in these new materials, all manuscripts are introduced below. For obvious reasons, however, the manuscripts **D**, **E**, and **Dh3** are described only superficially. They will be presented in more detail in the introduction to the edition of the third chapter. It is, further, not possible at this time, beyond the mere indication of the

[6] A first list of additions and corrections to PVin 2_t was published as "Anhang I" in STEINKELLNER 1979, 139–142. A second list of corrections of the Tibetan text can be found in the appendix of the present edition.

number of the box and an added running number (e.g., "Box 59/1"), to identify the exact location of all these manuscripts in the CTRC collection by a specific signature. The present system of identification is rather uncertain for various reasons. As soon as it is possible to properly describe the whole collection, it will be necessary to make provisions for a new system. Despite this, the box number and identifying characteristics as presented below will also be sufficient in the future for finding the individual items that are mentioned. It is also quite possible that more *Pramāṇaviniś-caya* manuscript material, whether complete manuscripts, larger or smaller fragments, or even stray leaves, may still be found in the collection of photocopies at the CTRC or the various manuscript collections in the TAR or in both. Of course Prof. Luo Zhao could not identify everything. In his catalogue there are at least eight references to remnants described as "one/some pramāṇa text". Furthermore, stray leaves abound everywhere in these collections, and some of them may belong to the *Pramāṇaviniścaya.* At least in one case, it has already been possible to rejoin a single leaf to the larger body of Ms **E**. Nevertheless, the manuscripts available at this time, together with the numerous testimonia and the Tibetan translation, are definitely sufficient basis for a critical edition. Hopefully future scholars will gain access to the entire surviving manuscript material, allowing them to augment the variants, to support my emendations, or put more accurate variants in their place.

Only the fragmentary Ms **E** bears a date: 1268 CE. Nevertheless, in the descriptions below I have refrained from tentatively assigning even an approximate date to the other manuscripts. Future palaeographical studies will provide better grounds for such dating. Only when we can study the scripts of at least a major part of the manuscripts in the TAR, will a survey of the historical developments of

the various scripts and scribal styles and, thus, a more substantially founded dating be possible.

A: Complete manuscript kept in the Potala collection in a bundle under wooden covers, together with manuscript **B.** "The binding cloth strip is labelled 'no. 021; 138 leaves'." (L. Zh.).[7]

---

[7] Luo Zhao's descriptions (abbreviated below as L. Zh.) of manuscripts **A** and **B** (the "first book" is my **B**) are from item no. 23 of his catalogue of the Tanjur part of the Potala collection.

Luo Zhao gives the following information about these manuscripts (abbreviated): "139 leaves. There are two books; both are *Pramāṇaviniścaya*; both complete. There are verses and explanations. All three chapters are contained. The first book contains 72 leaves, complete. Both ends of the first leaf are slightly damaged.

31.4. by 5.8 cm. Black ink. Dhārikā script, but similar to Gupta style, 7 lines.

There is the following Tibetan verse on the recto of the first leaf: *dpal ldan grags pa'i chu gter las / tshad ma rnam ṅes zla ba 'khruṅs / gaṅs can mkhas pa dpal mgrin gyis / slar yaṅ gtsug gi rgyan du byas /*. This description has the greatest significance for the *Pramāṇaviniścaya.* It might have been written at an earlier time.

The second book encompasses 67 leaves, complete; of different lengths and widths, the longest 31.7 cm, the widest 6.3 cm. Black ink, Dhārikā script, 7–8 lines.

There is a tag glued to the wooden cover with the Tibetan description *'di naṅ nas rnam 'grel gyi rgya dpe sa stag zla 5 tshe 15 la lha sar bźes /*. This shows first, that this manuscript was not in Lhasa a long time ago. Secondly, that this also originally contained a *Pramāṇavārttika*, which was taken to Lhasa on the fifteenth of the fifth month in a tiger year."

The 23 photocopies at the CTRC (Box 59/2) bear three verso and three recto pages each, in the correct order. The only exceptions are ff.1a and 2a, which were microfilmed together with the last folios of Ms **B**. The leaves are well preserved throughout, except for f.9b, which is slightly blotted, and ff.44a, 52a, and 67b, which show some ink fading.

Manuscript **A** contains 67 folios, numbered 1(*śrī*)–67. They are of various sizes, the longest 31.7 cm, the widest 6,3 cm (L.Zh.), with 7 lines of 65–70 *akṣara* (first hand) and 7–8 lines of 70–75 *akṣara* (second hand); palm leaves; one square blank space for the binding hole to the left of centre, from the third to fifth line.

Written by two scribes, the first hand (ff.1–25) in Proto-Bengali script, flat-topped, clear, upright, with regular lines; the second hand (ff.26–67) in Proto-Bengali script, flat-topped, small-lettered, upright, with irregular lines.

Clear pagination with figure numerals on the left end, approximately at the fourth line (first hand), occasionally faded in the same position (second hand).

Very few marginalia, mostly *akṣara* additions by the scribes (?), with line numbers and *kākapāda* marks.

Beginning: *namo mañjughoṣāya // sa śrīmān akalaṅkadhīḥ* ...

Colophon: *samāptaś cāyaṃ pramāṇaviniścayaḥ // // kṛtir ācāryadharmakīrteḥ // //* (f.67a5f)

Chapter-colophons: (Chapter 1) *pramāṇaviniścaye pratyakṣaniścayaḥ prathamaḥ paricchedaḥ samāptaḥ //* (f.14b6), (Chapter 2) *svārthānumānaparicchedaḥ dvitīyaḥ //* (f.32b7),

(Chapter 3) *pramāṇaviniścaye parārthānumānaparicchedas tṛtīyaḥ* // (f.67a5)

Additions:

1. A note of two lines in Proto-Bengali script on the front page (f.1a1–2) gives a list of the 25 elements (*tattva*) of the Sāṅkhya system, with *akṣara* additions in the margin: *cakṣuḥśrotraghrāṇajihvākāyāḥ pañca ‹buddhī›ndriyāṇi vākpāṇi‹pāda›pāyūpasthāḥ pañca karmendriyāṇi śabda{ra}-sparśa‹rasa›rūpagandhāḥ pañca tanmātāṇi pṛthivyaptejovāyvākāśāni pañca mahābhūtāni manobuddhyahaṃkārāṇy a{ḥ}nta‹ḥ›karaṇāni prakṛtiḥ* (2) *ātmā ceti pañcaviṃśatitatvāni sāṃkhyasya* /

2.. A note of six lines, mostly illegible or hardly legible, in Proto-Bengali script on the last page (f.67b1–5):

(1) illegible (2) ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· (*m udghātabu*) ·· ·· ·· (*ta*·*e*)·· ·· ·*ṇa*(*sapta pāde*)*na* ·*ā*(*da*)*nā*‹(*t*)› *nā*(*nṛ*)*to* (*bhā*·· ·· × *rya*)*padī*·· *ādāṣāḍhe chāyāmadhyānuvarttinī* ·· ·· ·(*āṇāṃ śrāmaṇa* ·· ·· *bhā* ·· ·*āna* ·· *t*· ·· *sāt*) // × × × × × × × (3) × × ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· × × × × × × × × × × × × × × × × × × × ⊙ ·· ·*e* ·· (*kra*) ·· ·· *krīśvara*(*śuci*·*śarasā*)*m indranīla*(*ṃ*) *kalaṅkaḥ śaṅke śaṅketam etaṃ* ·(*pakṛ*)*tam akarod aṅkam a*(·*ke* ·*iṇāṃ* ·*e*) (4) ·· ·· ·· ·· (*mande*) ··*ḥ* (·*o ratna*) ·*o* (·*vā*)*daśāṅgulaḥ* ·*ā*(*traḥ*) × × × × × × × × × × ⊙ *k*{*i*}*īrtteḥ kīrttiś ceyan te jagati śucirucā śuklabhāso jalīṣuḥ*[8] *ka*(*ṇthe*) *'sitasya* (*sthi*)*rataram a*(*nu*)*ra*(*kṣeṣṇabhāvaṃ*) *suśubhrā* × × × × (5) *chāyāpraveśa-nirggamane ma* ·· *ma*(*dh*·*n tu ma*)*dhyāhnaṃ* // × × × × // × × × × × × × × × × ⊙ × × × × × × × × ·· ·· ·· ·· ·· ··*āṃ* ·· ·· ·· ·· ·· ··

---

[8] *kīrteḥ* … *jalīṣuḥ* is probably a *sragdharā* line.

·· ·· ·· ·· ·· ·· × (6)
illegible.[9]

B: Complete manuscript kept in the Potala collection in a bundle under wooden covers, together with **A.** "The binding cloth strip is labeled 'no. 021; 138 leaves'." (L. Zh.).[10]

Almost all of the 25 photocopies at the CTRC (Box 59/1) bear three verso and three recto pages each, in the correct order. However, copy 1 contains only ff.1a, 2b, 3a, with copy 2 containing ff.1b, 2a, 3b as well as 4a–6a; copy 12, with ff.31b–33b and 34a–36a, is duplicated; and copy 25, with ff.70b–72b, also includes ff.1a and 2a of Ms **A**.

Both ends of the first folio are broken off with a loss of approximately 7–10 *akṣara*. A number of folio-pages are partly blotted (ff.1b, 2a, 26b, 35b, 36a, 39b, 47a, 48a, 48b, 49b, 50a, 51a, 52b, 56a, 56b, 71a, 72b); others are partly faded (ff.22a, 33b, 55a, 62b, 63b, 65a, 65b, 66a, 66b, 67a, 68b, 72b).

Manuscript **B** contains 72 folios, numbered 2–72 (no.1 broken off), measuring 31.4 by 5.8 cm (L. Zh.), with 7 lines of 65–70 *akṣara*; palm leaves; one square blank space for the binding hole, to the left of centre, from the third to fifth line.

---

9 It is perhaps not irrelevant to point out that all these peripheral texts are presented here without having been edited critically. An attempt has been made to read them as well as possible, but this does not mean that I have always understood them completely in their present form. In the case of impossible words, word-forms, etc., one must always consider the usual possible scribal mistakes. Interesting as some of these texts may be, including the present one, their careful examination will have to wait.

10 Cf. note 9.

Written by one scribe in Proto-Bengali script, flat-topped, clear, upright, with regular lines.

Clear pagination, with figure numerals on the left end, at the fourth line.

Very few marginalia, in another hand, mostly *akṣaras* with line numbers and insertion marks, *kākapāda* and dots. Some marginal notes in Tibetan contain first lines of verses, indicating the beginning of certain sections.

Beginning: broken off or illegible

Colophon: *pramāṇaviniścayaḥ samāptaḥ //* (f.72b7)

Chapter-colophons: (Chapter 1) *pramāṇaviniścaye pratyakṣaparicchedaḥ prathamaḥ //* (f.13b6), (Chapter 2) *pramāṇaviniścaye svārthānumānaparicchedo dvitīyaḥ //* (f.33b5),

(Chapter 3) none

Additions: Tibetan strophe written in *dbu med* script, recto of first folio:

dpal ldan grags pa'i chu gter las /
tshad ma rnam ṅes zla ba 'khruṅs /
gaṅs can mkhas pa dpal mgrin gyis /
slar yaṅ gtsug gi rgyan du byas // [11]

C: Incomplete manuscript kept in the Potala collection in a bundle together with three other texts and two stray leaves, each from different texts.[12] "The binding cloth strip is

---

[11] "From the ocean of the glorious (Dharma-)Kīrti, the moon of the *Pramāṇaviniścaya* has arisen. Through the snowland's scholar dPal mgrin (???), it was later also made a crest-jewel."

[12] Cf. L. Zh. Potala, Tanjur, item no. 5.

labeled 'Bù present no. 105; original no. 142'." (L. Zh.). "The inserted tag says: 'No. 6; 68 leaves; Sha-lu'." (L. Zh.).[13]

The 23 photocopies at the CTRC (Box 132/3) bear three recto and three verso pages each, and are of perfectly preserved leaves with rare ink fading (on ff.53b, 54b, 55b).

Manuscript **C** contains 69 folios, numbered 1–33 and 35–70,[14] measuring 30.6 by 5.4 cm (L. Zh.), with 7 lines of 66–72 *akṣara*; palm leaves; square blank space for the binding hole, to the left of centre, from the third to fifth line.

Beautifully and carefully written by one scribe in Proto-Bengali script, hook-topped, clear and confident penmanship, with a slight slant to the right.

Clear pagination with figure numerals on the left end, at or below the fourth line.

Very few marginal additions by the scribe, of *akṣara*s without line numbers, and of longer omissions with line numbers, as well as *kākapāda* marks. The Sanskrit text was also occasionally corrected by another hand.[15]

The manuscript also contains Tibetan marginal additions in *dbụ med* script. These consist of short translations of the respective Sanskrit, referred to by various indication marks. In the first part of the manuscript, these refer to prose text, but starting with k.3 they refer mainly to first lines of *kārikā*s. After k.19 their main purpose seems to be indicating the beginning of paragraphs and major sections.

---

[13] Under Potala, Tanjur, item no. 5, c, Luo Zhao notes further: "69 leaves, incomplete, missing the latter part of the third chapter; 30.6 by 5.4 cm; black ink; Gupta script, 7 lines."

[14] Folio 34 is skipped, but there is no missing text.

[15] E.g., *nābhedārūpa°* (f.15b3) has been changed to *nābhedo 'rūpa°*.

Beginning: *namo buddhāya // sa śrīmān akalaṅkadhīḥ* ...

End: *apratibaddhasvabhāvasyāvinābhāvani. yamābhā* (f.70b7 ~ P 313a3, just before PVin 3. 68)

Chapter-colophons: (Chapter 1) *pramāṇaviniścaye pratyakṣaparicchedaḥ prathamaḥ //* (f.17b3), (Chapter 2) *pramāṇaviniścaye svārthānumānaparicchedo dvitīyaḥ //* (f.40b3)

Additions:

Recto of the first folio bears (a) an imperfect (?) lettering in Rañjanā script: *namo buddhaya : namo dharmaya : namo saṃgaya : namo gurubhya ca kādeva maṅgalā śrī oṃ //*[16], and (b) a Tibetan note in *dbu med* script: *tshad ma'i bstan bcos gś·· daṅ ··d* (*nas ma*) *tshaṅ ba /*

Remarks:

(a) The manuscript comes from Źa lu.

(b) This manuscript is not only distinguished by the elegant hand of its scribe, but also by careful corrections of the writing, possibly done by the same scribe. Such corrections consist of adding overlooked lines in the margin, adding *daṇḍa* and double *daṇḍa*, and many *avagraha* after vowels.

(c) A note on *lacunae* and their filling:

A remarkable feature of **C**, which also attests to the great care taken in its production, is the considerable number of different gap-filling signs[17] it contains. Surprisingly, such

---

[16] Lacking experience with the various Rañjanā script types, I am not certain, of course, whether I have really been able to correctly transcribe what is written.

[17] In Ms **C**, signs have the form of well-written and often quite intricately composed "phantasy-*akṣara*".

gap-filling signs often occur at places where there is no gap in the text. This phenomenon is seen in other manuscripts as well, but the fact of their specifically frequent occurrence in the present manuscript admits of an explanation. Of course, the following explanation is only a working hypothesis.

In all probability, these gap-filling signs have their reason in the condition of the exemplar: Wherever the scribe was initially unable to decipher a portion of the exemplar, he left a gap approximately the length of the undeciphered *akṣara*s. When, in a second step, the text that had been undecipherable became clear, e.g., by referring to another manuscript, the gap was filled with the previously problematic *akṣara*s. This second step can naturally only be observed when the gap proved too small for the chain of newly understood *akṣara*s as these then had to be squeezed into the reserved space (cf., e.g., ff.5b5, 17a2, 17b3, 18a7, 32a5). However, in cases where no text was found to be actually lacking, gap-filling signs were inserted. Why, then, were gaps left in the first place? Some of the undecipherable *akṣara* chains may have been portions of the text that had been deleted or erased in the exemplar, but which could not be distinguished from a case of normal illegibility. The scribe thus left a gap because the deletion was unclear. When it became apparent that no text was missing, gap-filling signs were inserted to close the line. I also assume this to be the cause of most other cases of gap-filling devices within lines that have no apparent reason.

D: Incomplete manuscript kept in the Potala collection, as the first item in a bundle of three manuscripts under wooden

covers with coloured motifs (L. Zh.). “The binding cloth strip is labeled ‘no. 067’.” (L. Zh.).[18]

Of the 12 photocopies at the CTRC (Box 116/1) eleven bear three recto and three verso pages each, at the beginning in some disorder. Moreover, the first three verso pages are out of focus and therefore mostly illegible, and the second two recto pages are quite faded. The other leaves are well preserved, with some fading found on ff.61a (?), 73a, 73b, 74b, 77a. Two blank cover leaves with two string holes are not original to this manuscript. The twelfth photocopy shows the recto page of a single paper leaf.

Manuscript **D** contains 32 folios, measuring 30.9 by 5 cm (L. Zh.), to be numbered 55–86,[19] with 5–7 lines of 64–66 *akṣara* (first hand), and 7–8 lines of 60–66 *akṣara* (second hand); palm leaves; square blank space for the binding hole, to the left of centre, from the third to fourth line (first hand), and from the third to fifth line (second hand).

Written by two scribes, the first hand (f.55a – f.81b) in Proto-Bengali script, flat-topped, clear, upright, with regular lines; the second hand (f.82a – f.86a) in Proto-Bengali script, flat-topped, clear, strong slant to the right, with irregular lines. On f.86b, various lines of Sanskrit and Tibetan text in different hands.

---

18 Under Potala, Tanjur, item no. 24, Luo Zhao notes: “32 leaves, incomplete, only nos.55–82, 84–85 and the last two leaves (without numbers) available. 30.9 by 5cm. Up to leaf no. 81: black ink, Dhārikā script, 6 lines; from leaf no. 82: written by a different scribe, black ink, slanted Sanskrit between Dhārikā and Gupta styles, 7 lines. ... ... There is another title paper leaf with a Tibetan inscription, one blank bottom leaf and one paper leaf written with Sanskrit and Tibetan.”

19 Only the nos. 60–82 are more or less clearly visible. Folio 75 is numbered on both sides.

Pagination with figure numerals on the left end, approximately at the fourth line, additionally, a second, different pagination with figure numerals in the right lower corner, often broken off (part of first hand),[20] and with figure numerals[21] on the left end, at the fourth line (part of second hand).

Occasional marginal additions by the same hands, with line numbers and *kākapāda* marks.

Beginning: *°syāsya pakṣadharmmasya tatvaṃ* ... (f.2a? ~ P 299b4, after the first quarter of the prose between PVin 3.33 and 34, dealing with the explanation of *hetu*)

Colophon: ‹*kṛtir iyaṃ mahāpaṇḍitacakracūḍāmaṇir ācārya-śrīdharmmakīrttipādānām iti* // × × × × //›[22] (f.86b1–2)

Chapter-colophon: *pramāṇaviniścaye parārthānumānapari-cchedaḥ samāptaḥ* // (f.86a8f)

Additions:

1. On the last palm leaf folio (f.86b):

   (a) after the inserted colophon, possibly by the same hand: *sa(rvasa)tvārthatvā(d a)sya dānasya le(kh)apusti(kā)*

[20] Of these, only a few nos. are clearly visible. They go from 10 (on f.58) to 33 (on f.81). Missing are the numbers on f.63–65 (i.e. 15–17) and f.77–79 (i.e. 29–31). Folios 55–57 would have thus been numbered 7–9 which means that at an earlier point in time this incomplete manuscript had six more folios at the beginning than now extant. I owe this detailed information on the folio-numbers to Pascale Hugon.

[21] Nos. 82–85 visible.

[22] Added in line 2 by another hand.

d{i}attā śrī-Śubhadāsāya dvādaśābdapreraṇayā // × × × × //[23] (f.86b1–2)

(b) a Tibetan line: *kha na ma tho med* (*mi*) *gnod* // *'bad pa ma* (*bsgrubs*) ·· *pa'i* ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· // ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· ·· // (f.86b3)

(c) a Rañjanā caption: ⊙ *mahāpaṇḍita* /

(d) in yet another hand: *dūraṃ paśyati vā mā vā tatvam iṣṭañ ca paśya*(*ti*) / *pramāṇaṃ dūra*(*da*)*rśī cet* eta gṛdhrānupāsmahe* //[24] (f.86b4–5)

2. Paper leaf, verso, lines 1–4:

(a) in hook-topped Proto-Bengali script: *śaśadhāram iva śubhaṃ khaḍgapustāṃkapāṇiṃ surucir*{{e}}am *atiśāntaṃ pañcaciraṃ kumāraṃ* / × × × *pṛthurativaramokṣaṃ padmapātrāyatakṣaṃ kumatidaha*(2)*nadakṣaṃ mañjughoṣaṃ praṇamyaḥ* // × × × × × //

(b) in Tibetan *dbu med* script: *ri boṅ 'dzin pa ltar dkar glegs bam ral gri phyag mtshan pa* //
× × *rab mdzes śin du źi ba'i gźonu zur phud lṅa daṅ ldan* / × × × / (3) *dga'* (*ba*) *rgya chen* × *thar mchog spyan ni pad ma'i 'dab ltar yaṅs* // *blo gros ṅan pa sreg mkhas 'jam pa'i dbyaṅs la rab btud nas* //

(c) in hook-topped Proto-Bengali script: *mañjuśrīto'tra* //

(d) in Rañjanā script: *arapacana* / *dhīḥ* //

(e) in Tibetan *dbu med* script: (4) ·· ·· (*lo*) *bcu gsum* × *zla ba bcu źag ñi śus yi ge* (*drug*) *pa duṅ phyur* ·· *ste* × *ñin khri mtshan khri'i dbaṅ du byas pa'o* //

---

[23] The first words in the style of the scribe's hand, from *dattā* switching to the style of the inserted colophon.

[24] = PV 2.33.

E: Incomplete manuscript kept in the Potala collection, as the second item in a bundle under a cover of wood, and another bundle of leaves glued together with paper (L. Zh.), together with eleven (?) works of Jitāri. "The binding cloth strip is labeled 'originally no. 128, presently no. 096'." (L. Zh.).

The 4 photocopies at the CTRC (Box 158/2) each bear 8 verso and 8 recto pages, photographed in the correct order. A fifth photo bears two verso pages of other texts and one blank page.[25] The seventeenth and last folio was found at another location by chance[26] and added to the others.

Manuscript **E** contains 17 folios, with occasional fading, measuring 30.4 by 5.5 cm (L. Zh.), with 5–8 lines of 53–58 *akṣara*s; palm leaves; one square blank space for the binding hole, to the left of centre, from the first to fifth or sixth, or second to fourth or sixth or seventh lines.

Written by one (?) scribe in Proto-Bengali script, flat-topped, clear, with a slight slant to the right, often with irregular lines.

Pagination, sometimes faded, with letter numerals at the top and figure numerals at the bottom, on the right end of the first and last lines. The pagination is from numbers 1 to 17, indicating that this fragment was incomplete from an early period.

---

[25] Under Potala, Tanjur, item no. 47 (b), Luo Zhao states: "18 leaves, including one bottom leaf". The last folio is blank and without a string hole. The two preceding photos are of verso pages of two other texts (f.15b and f.30b, which bears the one-line colophon of a *Abhisamayamañjarī* by Śākyarakṣita). Thus only 16 folios of this group of photocopies belong to the *Pramāṇaviniś-caya* making 17 folios when including the added final folio.

[26] I forgot to note down where.

Beginning: × × × × ·· *n tirodhānasadṛśīṃ śabdaviṣayam āha* / ... (f.1a1 ~ P 314a1, in the middle of the prose between PVin 3.69 and 70)

Colophon: *pramāṇaviniścayaḥ samāptaḥ* // × × × × × // *saṃvat 389 vaiśākhaśudi 5* // *iti* ·· *ntaṃ* // (f.17b6–7)

Additions: Above the beginning of the first folio page, a faded identification (?) in Tibetan, read by Luo Zhao as *rtsod pa rnam ṅes tshad ma'i dpe tshaṅ.*

Remark: The date of this fragment is "1268, in the bright fortnight of Vaiśākha, on the fifth *tithi*."

N: A single folio fragment preserved in the National Archives of Nepal, Kathmandu. It is the third item of a bundle that, somewhat strangely, comprises one folio each of eight different manuscripts and is entitled *Bauddhaśāstrīyapattrāṇi* (Manuscript No. I-1697 vi Bauddhadarśana 64 ka)[27]. The fragment was identified by Kazunobu Matsuda[28] and subsequently edited, translated and published *in facsimile* (after p. 144) by Matsuda and myself.[29]

One folio, measuring less than 51 by 4 cm,[30] with 5 lines of 63–88 *akṣara*. Two binding holes roughly dividing the leaf into three equal parts, the first hole at the third line in a vertical oblong blank space that interrupts the text

---

[27] NGMPP reel no. A39/3; photographed on 23 September 1970.

[28] Matsuda also revealed an unnoticed earlier identification by Louis de La Vallée Poussin (cf. the article below: 149).

[29] MATSUDA / STEINKELLNER 1991.

[30] This is the size given for the other folios in this bundle, which are evidently larger.

completely, the second in a horizontal oblong blank space, 5–6 *akṣara* long, from the second to third line.

The folio is numbered as 87 and contains text from the third chapter, corresponding to P 323b7–324b5 (D 225a2–b6), and ends after the summarizing *kārikā* 84.

Written by one scribe in early Nepali script, flat-topped, clear, upright, with regular lines.

Beginning: *°d anvayam āpādayati / pratiṣedhaniṣedhasya ...*

End: *kin tarhi vidhiṁukhenaiva prāṇādayaḥ*

P: Complete[31] manuscript of the *Pramāṇaviniścayakārikā* kept in the Potala Tanjur collection as part of a collective paper manuscript that includes sixteen other texts and one stray leaf, mainly from the *pramāṇa* tradition. This manuscript was not microfilmed and therefore the CTRC has no photocopy of this manuscript in its collection.[32] I can only repeat Luo Zhao's notes under Potala, Tanjur, item no. 21. His description includes general notes that introduce the manuscript; under no. 21 (a) he gives details about the first item, Dignāga's *Nyāyamukha* (!), and under no. 21 (l), about the *Pramāṇaviniścayakārikā.*

Concerning this manuscript, Luo Zhao notes: "155 leaves, made of paper. The binding cloth strip is labeled 'no. 091'. The inserted tag says: '*Ga // dgyes pa'i rdo rje'i 'grel pa sogs / dha ri ka / rgyu 'brug shog* (*rwa sgreng/*)'. This shows

---

[31] This is according to Luo Zhao. It is not impossible given the size of the folios, but still uncertain, since Luo Zhao does not provide any details of the text.

[32] I assume that it was not microfilmed since it is a paper manuscript and because of its poor, partly burned, condition.

that this manuscript originally belonged to Ra-greng (Rwa sgreng). The paper is from Bhutan."

The details provided in regard to no. 21 (a), which are also valid for the rest of the folios contained in this bundle, are: "8.5 cm in width, the length approximately 64.5 cm. Almost a quarter of the right edge is burnt. The left side is also slightly burnt. Black ink, Dhārikā script, 10 lines."

On no. 21 (l) Luo Zhao only says: "2 leaves. The form, handwriting, number of lines and the burnt condition are the same as (a) above."

Dh2: Incomplete manuscript of Dharmottara's *Pramāṇaviniścayaṭīkā*, Chapter 2, kept in the Potala Tanjur collection in a bundle, together with manuscript **Dh3**. "The binding cloth strip is labeled 'no. 024'." (L. Zh.).[33]

The 25 photocopies at the CTRC (Box 109/1) bear three verso and recto pages each, in the correct order. The first copy bears folios 65–66 and the last folio (160) of **Dh3**.[34] Copy no. 20 is duplicated. The leaves are mostly well preserved, except for ff.94b and 95a, which are heavily blotted, and ff.109a, 124a, 126b, 127a, 130b, 131b, 132b and 133a, which show some ink fading. Folios 75[35] and 104[36] are lacking.

---

33 Under item no. 25 of the Potala Tanjur collection's list, Luo Zhao notes the following concerning the first item in this bundle (**Dh2**): "71 leaves. Incomplete, only nos. 65–137 (of which two leaves missing) available. 28.6 by 5.8 cm. Black ink, Dhārikā script, 7 lines."

34 **Dh2** was microfilmed after **Dh3**.

35 With commentary on PVin 2. 49–50 and the beginning of the following prose.

36 With commentary on the prose between PVin 2. 57 and 58.

Dh2 contains 71 folios, numbered 65–74, 76–103, and 105–137, measuring 28.6 by 5.8 cm (L. Zh.), with 7 lines of 65–72 *akṣara*; palm leaves; square blank space for the, binding hole to the left of centre, from the third to fifth lines.

Written by one scribe in Proto-Bengali script, flat-topped, clear, upright, with regular lines.

Clear pagination with figure numerals on the left end, at the fourth line.

A few marginal corrections and additions of *akṣara* by another hand, with line numbers and *kākapāda* marks or dots.

Beginning: *nitya sa syād arthasya vācaka eva na syād ity ānyathāpīti*[37] / *apiḥ samuccaye nityatve ca na pratipattir arthasya śabdebhyo nāntarīyakatāyāḥ sambandhasyābhāvān nityo hi na kāryaḥ* (2)

Colophon: *tṛtīya**pariccheda iti* // // *dharmmottaraviracitāyām viniścayaṭīkāyāṃ dvitīyaḥ paricchedaḥ samāptaḥ* // ✿ // *bhīmasyāpi bhaved bhaṅgo muner api matibhramaḥ* / *yathādṛṣṭaṃ tathā likhitaṃ lekhako nāsti doṣa iti* // (f.137a6f).

Remarks: The commentary covers the text from PVin 2_t. 19,10 to the end of the chapter.

Dh3: Incomplete Manuscript of Dharmottara's *Pramāṇaviniścayaṭīkā*, Chapter 3, kept in the Potala Tanjur collection

---

[37] For *anyathāpi* cf. 68,1, after k. 32cd.

in a bundle together with manuscript **Dh2**. "The binding cloth strip is labelled 'no. 024'." (L. Zh.).[38]

The 40 photocopies at the CTRC (Box 109/2) bear three recto and three verso pages each, in the correct order. The first copy bears only folios 1 and 2. The last folio (160) was microfilmed together with the first two folios of **Dh2**. The leaves are well preserved, except for ff.6a, 33a, 47b, 48a, 67b, 68a, 79b, 83b, 84a, 86b and 87a, which are blotted. No ink fading.

Dh3 contains 120 leaves, numbered 1 (*śrīḥ*)–90, 101–126 and 157–160, measuring 28.6 by 5.7 cm, with 7 lines (ff.1–87) of 62–68 *akṣara* and 8 lines (ff.88–160) of 70–78 *akṣara*; palm leaves; one square blank space for the binding hole, to the left of centre, from the third to fifth line (up to f.87), and one vertical oblong blank space, from the third to sixth line (from f.88).

Written by one scribe, or possibly two scribes with very similar hands, in Proto-Bengali script, flat-topped (both hands), clear, upright, with regular lines (first hand), and tighter and less regular lines (second hand).

Clear pagination with figure numerals on the left end, approximately at the fourth line.

A few (first hand) and numerous (second hand) marginal additions by the scribes and other hands, often with line numbers and occasionally visible *kākapāda*.

Beginning: *namo buddhāya // trirūpaṃ liṅgaṃ jñātam api vaktum aviduṣo bālasya vyutpādanārthaṃ parārthānumā-*

---

[38] On item no. 25 of the Potala Tanjur collection's list, Luo Zhao notes the following about the second text in the bundle (**Dh3**): "120 leaves, incomplete, only nos. 1–90, 101–126, 157–160 available. 28.6 by 5.7 cm. Black ink, Dhārikā script, 7–8 lines."

naṃ trirūpaliṅgākhyānalakṣaṇaṃ prastotum āha / parasmai parārthaṃ ...

End: (159b5) *yadi* (6) *tasyāpy ayam evābhiprāyaḥ, katham iyatā ṭīkākārāṇāṃ* (em. : *iyatāṃ ṭīkāṃ kārāṇāṃ* Ms) *na vidita ity āha – avibhāvitā asphuṭārthā dhīr yasya tena janena na vidito 'yam abhiprāyo vibhāvitapra*(7)*jñatayā 'yam eva tv ācāryābhiprāyaḥ sthira iti /*

Colophon: 159b7–160a3 consists of a series of five strophes in different meters and the beginning of a sixth. The manuscript ends abruptly. For a transcription, edition and translation cf. STEINKELLNER 2006.

Additions: three illegible lines on f.1a, and an illegible 13 *akṣara* inscription on f.160a, the last page.

1.2. Tibetan Translation

The Tibetan translation was prepared in Kashmir between 1076 and 1093 by a team that consisted of the pandit Parahitabhadra "and others", in cooperation with the rṄog lotsāba Blo ldan śes rab. The translation is of high quality. Its reliability was already tested by comparing it to those Sanskrit fragments and parallel texts that were found until now. This has been substantially corroborated through the Sanskrit text that has now become available. Deviations notwithstanding, it is an undisputable testimony to the high scholarly standards of the Kashmirian pandit tradition of that period and to the rṄog lotsāba's learnedness and competence in translating.

1.3. Testimonia

1.3.1. Fragments and reports

Since until recently the Sanskrit text of the *Pramāṇaviniś-caya* was considered irretrievably lost, many scholars, the earliest probably Erich Frauwallner in the 1930s, made efforts over the last half century to identify fragments stemming from this text and reports about it. These efforts increased after the completion of the publications and German translations of the of the first two chapters' Tibetan translation by Vetter (1966) and myself (1973, 1979). Frauwallner's previous findings were incorporated into these editions. Subsequently, furher citations and references have been identified, not only by myself, but by many colleagues, particularly Christian Lindtner, Elliot Stern, the Muni Jambūvijaya, Hideomi Yaita, Eli Franco, Birgit Kellner and Helmut Krasser. Information about many of these findings has been published or I was informed about them in various ways. In recognition and appreciation of all the efforts in collecting these fragments, I have added a reference in round brackets to the respective first publication or information that I received about such materials. Identification of parallel passages in the *Pramāṇavārttika* has not been noted, as they are provided for the most part in Vetter's edition. The references are arranged, as a rule, in the following sequence: First, sources are noted that are already mentioned in the apparatus of the above editions. These are followed by various scholars' later findings. Sources not identified in this manner are those that I have found.[39] The testimonia collected in the first apparatus are based on all these efforts. Naturally, and particularly in the case of

[39] Thus the order of listing these testimonia has no inherent meaning, e.g., in terms of textual history.

citations of certain more famous *kārikās*, comprehensiveness must remain an as yet unfulfilled goal.[40]

1.3.1.1. In order to indicate the nature of these minor witnesses and their different value as testimonia a system of **specific sigla** is introduced:[41]

Ci: *citatum in alio* / citation in another text. In the present edition, this siglum is to be understood with all references, unless one of the sigla below has been applied.

Cie: *citatum in alio modo edendi* / citation in another text, with redactional changes

Ci': *citatum in alio usus secundarii* / citation in another text used secondarily, that is, a passage not marked by an author as being a citation

Ci'e: *citatum in alio usus secundarii modo edendi* / citation in another text used secondarily, that is, not marked by an author as being a citation, with redactional changes

Ce: *citatum ex alio* / citation from another text, marked as such by the author

---

40 Quotations of verses from the *Pramāṇavārttika*'s *pratyakṣa*-chapter that are found in later Indian philosophical literature are also collected in ANDŌ 1989. Occasionally such quotations may actually be from the *Pramāṇaviniścaya*, but the true source of these quotations for the most part remains uncertain.

41 Cf. STEINKELLNER 1988b, and PSṬ 1/I, liii–liv for the most recent application of this system.

Cee: *citatum ex alio modo edendi* / citation from another text, marked as such by the author, with redactional changes

Ce'e: *citatum ex alio usus secundarii modo edendi* / citation from another text used secondarily, that is not marked by the author as being a citation, with redactional changes

Ri: *relatum in alio* / content reported in another text

Re: *relatum ex alio* / content reported from another text

1.3.2 Commentary: Dharmottara's *Pramāṇaviniścayaṭīkā*

That which remains of the *codex unicus* of Dharmottara's commentary (**Dh2**) begins with an explanation of *anyathāpi* (68,1). Since this commentary mainly aims at linguistic explanations, it is of great help in reexamining the established shape of Dharmakīrti's text. In addition to the actual *pratīka*s, analysis of compounds and syntactic explanations prevail, and Dharmottara regularly uses and refers to Dharmakīrti's own words.

In utilizing the material from **Dh2** for the edition of the text commented-on, I adopted the following policy:

(a) Readings that are different within *pratīka*s of **Dh2** are always indicated, but readings from explanatory sections are only indicated in the case that there are alternative readings in the primary text.

(b) Where the choice for the positive reading is evident and Dharmottara's text contains the same reading, **Dh2** is not mentioned.

(c) Where a positive reading has been chosen based on various reasons (linguistic, contextual, meaning), in favour of equally meaningful alternatives that are also extant, Dharmottara's choice is also indicated.

(d) Where Dharmottara reads differently than all three manuscripts (ABC), his reading is added in round brackets after a colon.

Altogether, Dharmottara's text almost always concurs with the chosen readings. Thus only a few references to **Dh2** are presented. Although this manuscript naturally has a history of its own, the agreements between the texts allows one to conclude, I believe, that the text of Dharmakīrti's *Pramāṇa-viniścaya* was sufficiently well protected. Thus the three copies of the hyparchetype, together with the testimony of the Tibetan translation as coming from a rarely deviating Sanskrit exemplar of its own, suggest a roughly vertical transmission, allowing the establisment of an original text with an extraordinarily high degree of certainty. This conclusion is drawn, of course, on the assumption, or rather hope, that editorial mistakes have not contributed too much to diminishing this.

2. Preliminary Remarks on the Relationship Between Mss A, B, C, and the Sanskrit Exemplar (τ) of the Tibetan Translation:

These remarks are preliminary as they are based on only approximately half of the *Pramāṇaviniścaya*'s text and do not include observations on the fragmentary manuscripts of the third chapter. It is difficult to isolate errors that are relevant to the relationship between ABCτ, because almost all extant differences in the readings of ABC, and those that

can possibly be assumed for τ, can be understood in different ways as not being sufficiently significant, neither in the sense of being separative errors (*Trennfehler*) nor in the sense of being conjunctive errors (*Bindefehler*).

Apart from the usual scribal errors in these Proto-Bengali manuscripts, which result from misreadings of *akṣara*s and *pṛṣṭhamātrā* writing, eye-skip, etc.,[42] when alternatively two of the three manuscripts do not concur with the respective other, there are certain distinct and substantial variations that cannot be explained as being merely scribal errors. In my opinion these may be rather understood, as the result of one of two factors: either explanatory glosses in the margin of the exemplar or an ancestor have intruded into the text, thus contaminating it, or illegible *akṣara*s received scribal substitutions when the meaning was contextually evident, either as a conscious deduction or as an unconscious change through the association of a well-known phrase or term.

I would consider the following to be examples of intruding marginal glosses: *ime śabdāḥ* C for *ime* AB (1. 3,5), *kalpanā nāma* C for *kalpanā* AB (1. 7,4), *caitadrūpaṃ pramāṇasya lakṣaṇam* C for *caitat pramāṇasya rūpam* AB (1. 44,2), *viśeṣaṇa iṣyamāne ekasya* A for *viśeṣaṇe ekasya* BC (2. 51,4), *nānanvayadoṣaḥ* C for *nānavayaḥ* AB (2. 51,6), or *dvitīyaṃ rūpaṃ* C for *dvitīyaṃ* AB (2. 52,13). Examples of scribal substitution through deduction or association may be *sukhādayaś cetanāḥ siddhāḥ* BC for *siddhāḥ sukhādayaś cetanāḥ* A (1. 24,2), *vipratiṣedhāt* AC for *virodhāt* B (1. 25,3), *meyamāna°* AB for *mānameya°* C (1. 38,4), or *aviparīta°* C *for avitathā°* AB (2. 66,13).

Conjunctive and separative errors are difficult to isolate in this material. A possible conjunctive error is *viśeṣyajñānāvi-*

---

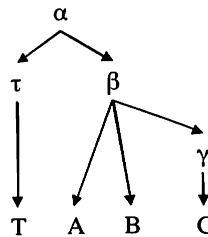
[42] Cf. MACDONALD 2005: xxxiii–xxxvi.

śeṣād ABC for *viśeṣaṇajñānaviśeṣyajñānāviśeṣād*, which is supported by T (1. 33,2). A conjunctive error that is certain is *aparyānta°* ABC for *aparyanta°* , when *aparyyanta°* in the exemplar or in its tradition was misread (2. 60,4). Both of these cases can also be considered to be errors separating τ, the exemplar of the Tibetan translation, from the hyparchetype of ABC.

The only definite error that joins ABC but separates them from τ is the omission of **tayā rahitam* which is attested in the Tibetan translation (1. 7,7). The assumed necessity and thus authenticity of the sentence *tayā rahitam* is supported by the subsequent explanatory reasoning *na hi sā* ... ... *sambhavati,* ... ... *samudbhavāt,* as well as by the parallel text of NB 1.6. It can therefore not be understood as a glossarial interpretation in T or τ, and thus may be considered a clear case of a separative error.

While it does not seem possible, despite this, to determine a direct relationship between A, B, and C, it is at least evident that C was not copied from either A or B. For most of the passages in C that were initially left empty and later either filled with text or filling signs, which I assume to be caused by illegibility in C's exemplar,[43] are clearly readable in A and B.

On the basis of these findings the relationship of ABCτ can preliminarily be summarized as:



[43] Cf. remark c) "A note on *lacunae* and their filling" in the description of C above.

3. Editorial Policy

As a result of the fortunate existence of three manuscripts for the first and second chapters, most preferred readings can be easily decided upon. In the case of different readings of like merit, arguments in round brackets are added after the positive reading. The same is done in the rare cases of substantial emendations. Emendations of minor scribal mistakes are not followed by arguments.

Nevertheless: Although I have aimed at a critical edition, it must be considered a first step under the current circumstances.[44]

4. Apparatus

4.1. Apparatus 1 contains all references to the testimonia known to me at this time.[45]

---

[44] Future editions of these two chapters will rightly purge my two apparatus of unimportant editorial information. This will include the many insignificant transmissional mistakes found in the *apparatus criticus*, as well as the personal information in Apparatus 1 with regard to the general scholarly efforts to regain original parts of the text, before a twist of scholarly luck provided me with the original in the form of three manuscripts. Since the difference between important and unimportant content in Apparatus 2 will be clear to the informed reader, I decided in particular to include my recollections about the now historical efforts of collecting testimonia, at least in this first edition. I am aware of the private nature of adding such information and proudly take full responsibility for publishing these memories as far as I am still able to cherish them.

[45] Cf. above § 1.3.

4.2. Apparatus 2: The critical apparatus is positive. However, in order not to burden the lines, the first, positive entry is stated in the form that appears in the manuscript(s), not in the standardized form of the present edition. Because the three manuscripts are generally sufficient for arriving at a good reading, an argument is added in round brackets to support the chosen reading only in those cases where the choice is not entirely evident or where the other readings are of equal value.

Colons separate the first, as the chosen reading, and other readings respectively. Semi-colons separate further variants related to the preceding item. Commas separate scribal variations of no critical significance. Various cases of non-concurrence of the Tibetan translation with the text of the present edition are also noted.[46]

4.2.1. Variants occurring in testimonia are adduced only in those cases where the primary sources are insufficient for a decision between equally possible alternatives. In such cases a reference is occasionally used for the argument.

In general, however, such variants are not introduced into the apparatus for the following reasons: First, these variant readings have their own history based on the transmission of the respective texts, a history that still has not been determined for the majority of these texts. Secondly, as a rule the available printed editions provide no clear or only insufficient information about the more minute details of the manuscript/s used. Finally, it is always necessary to consider, particularly in the case of Dharmakīrti's verses, the possibility of deliberate changes introduced into citations within a polemical context, as is occasionally met with in Jaina treatises. For these reasons it seems preferable not to

---

46 Cf. § 4.2.3 below.

trust the available editions for our secondary testimonia too much. In the case of the present edition, the existence of three old manuscripts, a good Tibetan translation, and, at least in part, *pratīkas* and explanatory paraphrases from a manuscript of Dharmottara's *Pramāṇaviniścayaṭīkā* prove to be a sufficiently reliable basis for valid decisions. This should not already be countered by variants from testimonia with a questionable history of their own.[47]

4.2.2. Variants from parallel passages in Dharmakīrti's works: The policy set forth above is also applied in the case of variants to be found in the different versions of the *Pramāṇavārttika* or in the *Pramāṇavārttika(sva)vṛtti*. Dharmakīrti imported numerous *kārikās* and prose passages from both of his earlier works when composing the *Pramāṇaviniścaya*. In evaluating the testimonial value of these parallel texts, I have already indicated clear cases which prove that Dharmakīrti intentionally changed a text when he incorporated it into this new composition.[48] Such revisions are certainly rare, but where a motive can be seen, the possibility of a deliberate change, even minimal, cannot be ruled out.

More crucially: While the present edition of the *Pramāṇaviniścaya-kārikās* is based on a clearly vertical transmission which is, in addition, at least in part corroborated by Dharmottara's commentary, the text of the *Pramāṇavārttika-kārikās* is far from being critically established. Variants known from the different available *Pramāṇavārttika*-trans-

---

[47] It would have been useful for future work, I admit, to collect all these "foreign" variants in an appendix. However, in consideration of the need for producing an edition of this important text as quickly as possible, I had to decide against this time-consuming option.

[48] Cf. PVin 2_t: 14f, note 9.

missions are therefore also only indicated in the case of necessary decisions between readings of equal merit. In general, I consider the danger of contamination in these imported *kārikā*s to be quite high, because many of them may have been part of the memorized vocabulary of the scholar-scribes who produced the three *Pramāṇaviniścaya* manuscripts. When a critical edition of the *Pramāṇavārttika* is undertaken in the future, it will be preferable to be able to compare the *Pramāṇaviniścaya*'s *kārikā*s edited here in their uncontaminated form, that is without effluents from external sources. The changes are more evident in those prose passages of the *Pramāṇavārttika(sva)vṛtti* that are re-used in the *Pramāṇaviniścaya* since they are most often influenced by the need to satisfy a new context or the wish to be more precise.

4.2.3. Tibetan variants: Regarding variants reported in the apparatus of Vetter's critical edition or of mine, in the case of a variant corresponding better to the Sanskrit than that chosen for the edition, either by Vetter or myself, that initial choice, now obsolete, is not reported. Moreover, in the case of PVin 2_t a number of corrections to the edited Tibetan text are necessary. In the Appendix below, necessary corrections noticed so far have been collected, including those already proposed in Anhang I of STEINKELLNER 1979 (139–142). All deviations in both a narrower and wider context from what would be expected a close Tibetan translation of the Sanskrit have been noted. Because of the well-known uncertainties, deviations that can be seen as being caused by divergent readings in the Sanskrit exemplar of the Tibetan translation are minimal. Nevertheless, the collection of these deviations, which were caused either by misreading of text in the Sanskrit exemplar, incorrect translating, the addition of glosses or connecting particles, or by a corruption within the Tibetan transmission, will be of use for the study of

rṄog lotsāba's idiosyncrasies, or at least of this specific case of late 11th century translation practices.

Such deviations of the Tibetan are indicated in the critical apparatus in the form "*xxx* T for *yyy*" meaning "the Tibetan translation has *xxx* in the position of Sanskrit *yyy*". Thus all unusual, different, or incorrect equivalents in the Tibetan translation are indicated, as well as what are possibly glosses.

5. Conventions in the Text:

a. Folio-numbers are indicated in the margin and with subscript $_{A,B,C}$. Subscript line-numbers are those of manuscript A.

b. Names and expressions referring to persons or texts are <u>underlined.</u>

c. Words from a *kārikā* repeated in explanatory paraphrase are **in bold face.**

d. **Punctuation** as well as division into **paragraphs** is editorial.[49]

---

[49] The punctuation marks that are used are half *daṇḍa*s, *daṇḍa*s, double *daṇḍa*s, and dashes.

Conventional *daṇḍa*s in the manuscripts with no syntactical meaning, e.g. after *iti*, are not indicated, but *daṇḍa*s in the manuscripts that possibly suggest a syntactical interpretation different from mine are recorded in the apparatus.

The *kārikā*s are left without punctuation so as not to influence the *sandhi* and thus the metre. The ends of verses and stanzas are marked by single and double *daṇḍa*s, respectively.

e. ***avagrahas*** are mostly editorial, only some being found in the manuscripts.

f. **Orthography and *sandhi***:

α. *ba* and *va*, being indistinguishable from each other, have been read according to expectation.

β. use of *ya* for *pa, va* for *na, va* for *ca,* and the reverse have been read according to expectation without being reported. Also not reported is irregular use of the sibilants *śa*, *ṣa*, *sa*.

γ. redundant and mostly undeleted *anusvāra*, usually before *m* in the form *ṃm* are not reported.

δ. the following orthographical variants are no reported:

• gemination of consonants after a semi-vowel (most frequently after *-r*)

• degemination of consonants before a semi-vowel (most frequently before *v*-)

• use of *anusvāra* for homorganic nasal or the reverse

• use of class sibilant for *visarga* before a sibilant

• non-application of *sandhi*

• non-occurrence of *avagraha*

ε. ***sandhi***: the classical rules of *sandhi*[50] have been consistently applied.

---

[50] Cf. RENOU 1996: §43. Following Renou, in the case of external *sandhi* I prefer the media before initial nasals, but following general scholarly usage, full assimilation of final *t* and *d*.

6. Conventions of the Apparatus:

a. **Apparatus of minor witnesses**: pairs of superscript letters in repeated alphabets mark the beginning and end of a passage.

b. **Critical apparatus**: reference is to the lines of the page above and to the location indicated by the superscript asterisk. References to the same line are separated by a small centered circle.

As a rule, deletions, corrections and additions *in margine* in one of the manuscripts are only reported if the resulting reading is not accepted, or if accepted, only if it is not contained in another manuscript. Also not reported are lacking *virāma*s. When helpful for explaining different readings and *sandhi*, *daṇḍa*s are reported. All variants are given with all peculiarities of a manuscript's reading in regard to orthography, deletions and, occasionally, punctuation.

c. Editorial signs in the apparatus:[51]

·	illegible part of an *akṣara* due, e.g., to being out of focus
··	illegible *akṣara* due, e.g., to being out of focus
‹ ›	contain *akṣara*(s) added later by the scribe or by another hand
< >	contain emendational additions (with no space in the manuscript)

[51] Including signs used in the introduction.

{ }	contain *akṣara*(s) deleted in the manuscript
{{ }}	contain *akṣara*(s) deleted in the manuscript by means of erasure
⊙	string-hole
( )	contain *akṣara*(s) or part(s) of an *akṣara* unclear due, e.g., to being out of focus
×	empty space in the manuscript, equivalent to the size of approximately one *akṣara*
*	*virāma*
a → ā	from a to ā
!	*sic*
?	uncertain
/	indicates alternatives
✡	indicates decoration

d. Abbreviations:

add.	added in
cf.	confer
ditt.	dittography in
em.	emended
k(k).	*kārikā*(s)
m.c.	*metri causa*
Ms(s)	manuscript(s)
n.e.	no equivalent in
om.	omitted in

7. Note on the Number of *kārikā*s in Chapters 1 and 2:

Since the Sanskrit text that corresponds to k.42b–d in Vetter's edition of PVin 1 now turns out to be in prose, following k.43 the present counting of *kārikā*s differs from his edition by one. Vetter's kk.43–59 are now counted as 42–58, and k.41 possibly has to be accepted as being incomplete.[52] Thus the first chapter contains 58 *kārikā*s.

Because of Lindtner's identification of the beginning of k.9[53] of PVin 2_t, and the fact that the present Sanskrit original solves other puzzles he had pointed out, such as questions concerning kk.32, 33, 66, 69, and finally because of the incorporation of kk.70 and 74 of my previous edition into the prose text, the second chapter contains 72 *kārikā*s.

Vienna, January 2007 Ernst Steinkellner

---

52 But cf. p.37, note 7 for Birgit Kellner's suggestion of a solution for k. 41cd.

53 LINDTNER 1984: 164–168 (cf. STEINKELLNER 1988a: 1433f).

Ms A *folio* 1b

Ms A *folio* 26b

Ms B *folio* 3b

Ms C *folio* 32b

Ms D *folio* 70b

Ms D *folio* 84b

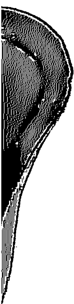


Ms E *folio* 9b

Ms N *folio* 87b (cf. WZKS 35, 1991, after 144)



Text



ABC ꣼ नमो मञ्जुघोषाय ॥ A1b B1b C1b

[a] स [b] श्रीमानकलङ्कधीः [a] स्वयमुपेत्यार्योऽनुजग्राह यं [b]
व्यक्तं तस्य न वेत्त्ययं जडमतिर्लोको गरीयः पदम्।
तत्रोपासितलोकभर्तरि कृता स्वल्पाप्यनर्थोदया
सम्मोहाद[2]वधीरणेति [c] कृपया तन्नीतिरुद्योत्यते [c] ॥

[def] हिताहितप्राप्तिपरिहारयोर्[f]नियमेन सम्यग्ज्ञानपूर्वकत्वाद[e]विदुषां तद्व्युत्पादनार्थमिदमारभ्यते[d] ॥

तद्विविधं सम्यग्ज्ञानं

[g] प्रत्यक्षमनुमानं च

इति। [hij] [3]न ह्याभ्यामर्थं परिच्छिद्य[j] प्रवर्तमानो[i]ऽर्थक्रियायां विसंवाद्यते[h]।

---

a–a NVinV I 321,9 (STERN: 152) b–b MaV 221,2f (STERN: 152) c–c NVinV I 49,17f (STERN: 152) d–d ŚVṬ I 102,13–15 (VETTER: 30); TR 1,9f e–e PVSVṬ 5,28 f–f TBV 469,22f g–g Only k.1: NR 410,5f (VETTER: 30); ŚN 2,19f) h–h ŚVṬ I 101,23f; TRD 33,12; HBṬ 40,20f; TBV 468,18f (VETTER: 30); TUS 172,5–7 (FRANCO 1987: 422); NBhūṣ 54,17f; SVṬ 22,1; PrP 116,3; NVinV I 532,14f i–i NVinV I 256,20f j–j PVSVṬ 5,29

1f namo → °dhīḥ lost in B 1 mañjughoṣāya A, buddhāya C 2f upetyāryo → lo° illegible in B 3 vyaktaṃ C : vyaktas A ◦ vetty ayaṃ C : vetyeyaṃ A 4 rgyas mdzad T for bhartari 5 °hād → u° lost in B ◦ avadhīraṇeti C : avadhareṇeti A 7–10 °rabhyate → pratya° illegible and °kṣam → paricchi° lost in B 10–2,1 °yāyāṃ → anya° illegible in B

[k]नन्वन्यदपि शाब्दोपमानादिकं प्रमाणमस्ति।[k] [lm]प्रमाणस्य सतोऽत्रैवान्तर्भावात्[m]

प्रमाणे

एव[l]

सदृशात्मना ।

अप्रत्यक्षस्य सम्बन्धादन्यतः प्रतिपत्तितः[g] ॥ (k.1)

[no]द्विविध एव ह्यर्थः प्रत्यक्षः परोक्षश्च। तत्र [pq]यो ज्ञानप्रतिभाससमन्वयव्यतिरेकावात्मनोऽनुकारयति[po]' स प्रत्यक्षः[q]। तदसाधारणं वस्तुरूपं स्वलक्षणम्। [r]अन्यस्तु बुद्धौ साक्षात्स्वभावोपधानसामर्थ्यरहितोऽयुक्तप्रतिपत्तिरेव। [s]न चान्यदर्शनेऽन्यकल्पना युक्ता' अतिप्रसङ्गात्। तस्य नान्तरीयकतायां तु स्यात्। स हि प्रतिबद्धस्वभावो यथाविधः सिद्धः' तथाविधसन्निधानं सूचयति[r]। सामान्येन च सम्बन्धिनोऽर्थस्य प्रतिपत्तिरनुमानमिति द्वे एव प्रमाणे[s]' अन्यथा-प्रतिपत्त्ययोगात्[n]॥

---

k–k R 97,23 (STERN: 152) l–l Cie TBV 590,11f m–m NK¹ 480,6 n–n NBhūṣ 381,8–13 o–o Cie NVTṬ 129,5f p–p TBV 524,24f q–q TR 29,21f r–r Cie NVTṬ 129,8–10 (VETTER: 32 n.2 s–s Cie VyaV 15,21–23 (STERN: 152f)

1f °ṇam asti → traivā° illegible in B 3–6 °māṇe → sa° illegible in B 6f °pattitaḥ → arthaḥ illegible in B 7 parokṣaś ca A : parokṣaś ceti BC 8 nukārayati → vastu lost in B 9 °nyas → sva° illegible in B 10f °ktā → nāntarīyakatā° lost in B 11 tasya → syāt ditt. A ◦ yathāvidha<ḥ> em. : yathāvidha C : yathāvidhe AB 12f arthasya n.e. T 13 pratipattir AB : pratītir C 13f °m iti → pratipattyayo° lost in B

न वै प्रतिबन्ध एव लिङ्गल[C2a]क्षणम्' किं तर्हि ग्राह्यधर्मणि धर्मिणि च दर्शनम्। न चैतच्छब्दानामस्तीति कथं न प्रमाणान्तरम्। ते तर्हि तत्रा[B2a]दृष्टाः कमर्थमुपनयन्त्यपनयन्ति वा। यत्प्राग्दृ[A2a]ष्टं तत्र स्मृतिमादधति। सा किमशब्दलिङ्गा स्वयं कथञ्चिदनुस्मरतो न भवति। अस्ति वानयोरवस्थयोर्विशेषः। तदिमे क्वचित्किञ्चिदसिद्धमनुपनयन्तोऽनपनयन्तो वा कथं कस्यचित्साधनम्। न च तेभ्योऽर्थसिद्धिः' तेषां तत्र प्रतिबन्धासिद्धेः। वक्तुरभिप्रेतं त्वर्थं सूचयेयुरिति स एव च तथाप्रतिपाद्यमान आश्रयोऽस्तु॥

तद्भावभावानुपलब्धी तर्हि प्रभवाभावसाधने नानुमानम्' अनन्वयात्। न ह्यत्र दृष्टान्तोऽस्ति' साधनान्तराभावात्तत्साधनत्वे च निदर्शनानवस्थाप्रसङ्गात्। न' तत्र विषयदर्शनेन विषयिणो वृत्तसम्बन्धस्य स्मरणात्। न ह्यन्वयव्यतिरेकाभ्यामन्यो हेतुफलयोस्तद्भावः। तथा युक्तोपलम्भमनुपलभमाना नास्तीत्याहुः। तन्निमित्तोपदर्शनेनानुपलब्धेर्नास्तीति व्यवहारः साध्यते मूढं प्रति' जनन-

t–t Cie SVṬ 320,15f   u–u Cie ŚVṬ I 150,10f; ṚVi 25,20f (STERN: 153)   v–v Cie PrP 245,3f (STERN: 153 with n.11)   w–w TBh 8,8; ŚN 2,15; VyaV 67,10; NAVṬ 3,23 (STERN: 153)   x–x TR 18,29f   y–y Ci'e PKM 508,6 (STERN:153)   z–z Ci'e PSṬ 2.B99b5f (Kellner, e-mail 23.9.98)

1 de'i 'brel ba T for pratibandha   2 °āntara° illegible in B   3 kam AB : katham C • dṛṣṭaṃ em. : dṛṣṭām ABC   5 ime AB : ime śabdāḥ C • asiddham AB : om. C   7 tu n.e. T   9 °bhāvasādhane nānumāna° illegible in B   11 nidarśana° n.e. T   14 mi dmigs na T for anupalabdheḥ • °raḥ sādhyate mūḍhaṃ illegible in B

ख्यात्या पितृत्ववत्*। अदृश्यानुपलम्भेऽपि निमित्ताभावात्सद्व्यवहार-प्रतिषेधः[1] अजननख्यात्याऽ[6]पितृत्ववत्। तस्मात्सर्वं स्वतोऽसिद्धम-

C2b न्यत्साधनमव्यभिचार्यात्मसम्बन्धमपेक्षत इति नाप्रत्यक्षं प्रमाणमनु-मानाद्व्यतिरिक्तमस्ति ॥

नाप्रत्यक्षं प्रमानमस्तीत्यपरः। तदयुक्तम्[1] [7]यस्मात्

[a]प्रमाणेतरसामान्यस्थितेरन्यधियो गतेः ।
[b]प्रमाणान्तरसद्भावः प्रतिषेधाच्च कस्यचित्[ba] ॥ (k.2)

B2b [c]स खलु प्रत्यक्षं प्रमाणं नानुमानमिति ब्रुवाणः* [d]कासाञ्चिज्ज्ञान-

A2b व्यक्तीनां* प्रवृत्तौ संवादं विसंवादं* चोपलभ्य तल्लक्षणं* व्याख्या कथ-येद्यथोपदेशं प्रवर्तमानस्याविप्रलम्भार्थम्। [e]तद्यथा दृष्टसाधर्म्यात्तथा प्रसाधितं नानुमेयतामतिपतति[edc]। तच्चासिद्धमिति न किञ्चित्[2]प्रमाण-मप्रमाणं वा[f]ऽन्यत्रानुभूतविषयाभ्यो[f]ऽनिर्देश्यलक्षणाभ्यो ज्ञानव्यक्ति-भ्यः। न च ताभिः [g]स्वसन्तानभाविनीभि[g]रलक्षिताभिरयं परं व्यवहा-रयितुमीश इत्यप्रणयनमेव [3]शास्त्रस्य। प्रणयन्वा स्वामेवं* वृत्तिं स्व-

---

a–a SVR 268,9f; PMi 8,18f (VETTER: 34); NKand 597,15f; R 97,6f; PSā 117,17f; 120,18f; NAVV 61,21f; TR 20,9f b–b NVinV I 386,2 c–c Cie TSP 781,4–7 (VETTER: 36); TR 20,1–4 d–d Ci'e PSṬ 1.25,1–4 e–e HBṬ 40,19 (STERN: 153) f–f TSP 781,8+9; HBṬĀ 294,30 (STERN: 153 with n.13. °viṣayābhyo is correct) g–g Ci'e TSP 781,7

---

1 pitṛtvavat AB : pitṛvat C 8 bruvāṇaḥ n.e. T 8f jñānavyaktīnāṃ C (śes pa'i gsal ba T) : vyaktīnāṃ AB 9 visaṃvādam AC : om. B ◦ tal-lakṣaṇaṃ em. (de'i mtshan ñid la T) : tallakṣaṇa° ABC 10 °pade° illegible in B 12 °lakṣaṇa° n.e. T 14 eva n.e. T

वाच्या विडम्बयति। परावबोधार्थं च शास्त्रं प्रणयन्ननुमानं प्रतिक्षिपतीत्ययुक्तम्' तस्याप्रामाण्ये* वृत्तिवैफल्यात्॥

[h][i]न च शरीरमेव[4] बुद्धिः' तत्सिद्धावपि बुद्धिविकल्पे* संशयात्[i]। नैनमन्यसम्बन्धिनं पुरुषमात्रप्रत्यक्षमन्वेति॥

प्रतिषेधं चायं क्वचित्कुर्वाणो न प्रत्यक्षेण कर्तुमर्हतीति*' तस्याभा*[5]वविषय*त्वविरोधाद्[j]र्थसामर्थ्यापेक्षणात्*[j]' अनपेक्षायां व्यवधानादिभा- C3a वेऽपि भावप्रसङ्गात्[h]। [k]प्रत्यक्षस्यैव निवृत्तेरभावनिश्चय इति चेत्' व्याहतमेतत् – [l]तच्च[6] नास्ति तेन च प्रतिपत्तिरि[l][k]ति। निवृत्तेर्वास्यासदिति कुतः' नियमाभावात्। भावे वा स एवाव्यभिचारोऽनुपलब्धेरिति* सा तेनाभावं प्रतिपादयन्ती* लिङ्गमेव॥

[m]कस्यचित्संवादेऽपि[7] तज्जातीयस्य* व्यभिचारदर्शनादनाश्वासं* इति चेत्' न' तद्रूपानुपलक्षणात्[m]। स्वभावप्रतिबन्धो हि लिङ्गलक्षणम्।

---

h–h Ci'e PSṬ 1.25,7–11 i–i PVA 17,30f; Ci'e ṬPVV II 308,6; NBhūṣ 224,6f (STERN: 153f with 153 n.14) j–j Ci' J 186,25 (Kellner) k–k PVA 224,19 l–l SKV 12,15 (Stern, letter 19.12.91); Cie SVṬ 81,14 (STERN: 154) m–m Cf. PV 3.69

---

[2] rjes su dpag pa de spoṅ na T for tasyāprāmāṇye [3] °vikalpe AB : °vikalpa° C [5] arh<at>īti em. (PSṬ) : arhati C : arhīti AB [5f] med pa (: pas D) de'i T for tasyābhāva [6] °viṣayatva° ditt. A ◦ or °āpekṣāt with J (em. KELLNER) : °āpekṣaṇāt ABC [9f] mi 'khrul pa'i mi dmigs pa yin pa'i phyir T for avyabhicāro 'nupalabdher iti [10] pratipādayantī n.e. T [11] tajjātīyasya AB : taccājātīyasya C ◦ for °d anāśvāsa only two illegible akṣaras in B

B3a न च तस्य व्यभिचारः' तद्भावे स्वभावाभावात्। तथा हि

A3a अर्थस्यासम्भवेऽभावात्प्रत्यक्षेऽपि प्रमाणता ।
प्रतिबद्धस्वभावस्य तद्धेतुत्वे समं द्वयम् ॥ (k.3)

प्रत्यक्षमप्यर्थाविसंवादादेव प्रमाणम्। स चाविसंवादस्तस्मादात्मलाभात्' अन्यतो भवतोऽभवतो वा भावे नियमेन तत्संवादायोगात्। नार्थाव्यभिचारादर्थसंवादनं प्रत्यक्षस्य' किं तर्ह्यर्थदर्शनादिति चेत्' तत्पुनरर्थदर्शनमर्थभावो ज्ञानभावो वा स्यात्। अर्थभावश्चेत्' सर्वेऽर्थाः प्रत्यक्षा इति सर्वः सर्वदर्शी स्यात्। ज्ञानभावश्चेत्' कथमन्यस्य भावेऽसम्बद्धस्य भावनियमः। दर्शनाद्भावसिद्धिरिति चेत्' C3b ननु तदेवेदं पर्यनुयुक्तम् – किमिदं दर्शनं नामेति। तस्माज्ज्ञानभावादर्थभावमिच्छता ज्ञानस्य तत्प्रतिबन्धो वाच्यः। स च कार्यस्वभावयोर्लिङ्गयोरनुमानेऽपि तुल्य इति न प्रमाणलक्षणमनुमानं नान्वेति॥

---

n–n TSP 775,27f; TBV 17,9f; 73,1f; 555,1f; PMi 8,20f (Vetter: 38); R 97,9f; TSop 276,20–22; ĪPVV II 91,6f; NPṬ 43,11f   o–o Ci'e PrP 88,3–5 (Stern: 154)   p–p ŚVV 65,13 (Stern: 154)   q–q NVinV II 149,14 (Stern: 154)   r–r Ci'e R 97,13–17

---

1 na ca tasya AB : na cāsya C   3 samaṃ AC : sama B   7 don yin nam śes pa yin T for arthabhāvo jñānabhāvo vā   9 anyasya AC : anya B ◦ 'brel pa med pa gźan T for asambaddhasya ◦ darśanād AB : darśanā C   10f °bhāvād a° illegible in B

[s]तत्र

[tu]**प्रत्यक्षं कल्पनापोढमभ्रान्तम्**[su]

[v]तिमिराशुभ्रमणनौयानसंक्षोभाद्यनाहितविभ्रममविकल्पकं ज्ञानं प्रत्यक्षम्[v]। का पुनरियं कल्पना[*]॥

[wx]**अभिलापिनी।**

प्रतीतिः [6]कल्पना[xt]

[y]अभिलापसंसर्गयोग्यप्रतिभासा प्रतीतिः कल्पना[yw]। तया रहितम्[*]। [z]न हि सेन्द्रियज्ञाने सम्भवति[z]।

[ab]**अर्थस्य सामर्थ्येन समुद्भवात्**[b]॥ (k.4)

[cd]त[e]द्ध्यर्थसामर्थ्येनोत्पद्यमानं तद्रूपमेवानुकुर्यात्[ed]। [f][7]न ह्यर्थे शब्दाः सन्ति तदात्मानो वा[*f]। येन तस्मिन्प्रतिभासमाने तेऽपि प्रतिभासेरन्[c]। [g]न चायमर्थासंस्पर्शी संवेदनधर्मः। अर्थेषु तन्नियोजनात्[B][*g]। त- B3b

---

[s–s] Ci' NB 1.4 [t–t] Only k.4a–c': Ci' TS 1214a–c' [u–u] SVR 23,8f; SVṬ 91,6; 90,16; AJP I 135,27; 136,10 (VETTER: 40); TUS 182,1 (FRANCO 1987: 432); NBhūṣ 177,4; Cie PrP 137,8 [v–v] NBhūṣ 178,3f; Ci' NB 1.6 [w–w] NBhūṣ 176,19f [x–x] ĪPVV II 275,21f [y–y] TR 3,24; Ci' NB 1.5 [z–z] Cie NBhūṣ 178,18f [a–a] Cie NBhūṣ 178,19–179,17 [b–b] ĪPVV II 224,24; TR 21,9; [c–c] DAṬ 84,19f (JAMBŪVIJAYA 1981: 138) [d–d] ĪPVV II 234,20 [e–e] Ci'e NVTṬ 108,10 [f–f] Ci' NVTṬ 108,10f; Ci'e NVTṬ 107,16 [g–g] Ci' ĪPVV II 235,9; Ci'e NVTṬ 107,17f

---

[4] kalpanā AB : kalpanā nāma C [7] <tayā rahitam> em. (de daṅ bral ba'o T, cf. NB 1.6) : om. ABC [11] °no vā illegible in B [12] rtag tu sbyor ba'i phyir T for niyojanāt

A3b तोऽर्थानामप्रतीतिप्रसङ्गात्। तस्मादयमुपनिपत्य विज्ञानं जनयन्ना- नात्मनान्तरीयकं प्रतिभासं पुरस्कर्तुं युक्तो रसादय इव परस्परम्। नापि तद्बलेनोदीयमानं विज्ञानमर्थान्तरमनुसर्तुं युक्तं रसादिज्ञानवत्। सतोऽपि वा तदात्मन इन्द्रियान्तरज्ञानोत्पत्तावसामर्थ्याददतिप्रस- ङ्गाच्च। विकल्पकं तु मनोविज्ञानमर्थशक्तिसन्निधानानपेक्षं विकल्प- C4a वासनोत्थापितमनियतेन्द्रियार्थग्राहि कुतश्चिदनुभवसम्बन्धात्सह पृ- थग्वा गृह्णीयात्॥

अपि च

अर्थोपयोगेऽपि पुनः स्मार्तं शब्दानुयोजनम्।
अक्षधीर्यद्यपेक्षेत सोऽर्थो व्यवहितो भवेत्॥ (k.5)

न हि सङ्केतकालभावितमभिलापसामान्यमस्मरतस्तद्योजना सम्भ- वति। शब्दान्तर इव। न चार्थाभिपातकृतेऽसत्यान्तरे विकारे शब्द- विशेषे स्मृतिर्युक्ता। तस्या अतत्कृतत्वे तन्नामाग्रहणप्रसङ्गात्। ततः स्मृत्या व्यवधानान्नार्थोपयोगोऽनन्तरव्यापारफलः स्यात्॥

---

h–h ĪPVV II 234,23f i–i NM I 237,11f; NVTṬ 110,15f; TBV 525,3; SVṬ 91,23f (VETTER: 42); TUS 210,8–11 (FRANCO 1987: 461ff); DAṬ 82,1f (JAMBŪVIJAYA 1981: 138); AS 122,2f j–j ĪPVV II 228,13

---

1 kyaṅ add. T ◦ upa° AC : apa° B 1f vijñānaṃ janayan ditt. A 2 pratibhāsam n.e. T 3 tadbaleno° AC : tadvaśena B ◦ yuktaṃ AB : om. C, n.e. T 5 vikalpakaṃ A : vikalpaṃ BC 6f pṛthag BC : pṛg A 10 apekṣeta BC : akṣekṣita A 12 ’du byed sad pa T for vikāre 13 tataḥ AB : tatra ca C

अतश्च

[k]यः प्रागजनको बुद्धेरुपयोगाविशेषतः ।

[6]स पश्चादपि

स्यात्। आत्माभेदेन सामर्थ्याविशेषान्नै*कस्यैकत्र क्रियाक्रिये स्याताम्॥

तेन स्यादर्थापायेऽपि नेत्रधीः[k] ॥ (k.6)

अर्थस्य साक्षाद्बुद्धावनुपयोगात्स्मृतिप्रबोधे चोपयुक्त[7]त्वान्नास्यानुपकारिणो बुद्धिर्भावमपेक्षेत*। अर्थाभिपातकृते च* बुद्धिजन्मन्यभिलापस्मृत्यन्तराभावा[a]त्सिद्धमविकल्पकं प्रत्यक्षम्॥

किं च

[l]विशेषणं विशेष्यं च सम्बन्धं लौकिकीं स्थितिम्। A4a

गृही[B]त्वा सङ्कलय्यै*तत्तथा प्रत्येति नान्यथा[A][m] ॥ (k.7) B4a

किञ्चित्केनचिद्विशि[C]ष्टं गृह्यमाणं विशेषणविशेष्यतत्सम्बन्धलोक- C4b
व्यवस्थाप्रतीतौ तत्सङ्कलनेन* गृह्यते [n]दण्ड्यादिवत्[n]। नान्यथा। अर्थ-

---

[k–k] Only k.6: NM I 237,7f; NVTṬ 110,19f +111,1; TBV 525,10f; SVṬ 43,9f (VETTER: 42); TUS 210,2–4 (FRANCO 1987: 461ff); AS 122,10f [l–l] NBhūṣ 179,19–180,14 [m–m] NM I 238,6f; NVTṬ 111,3f; TBV 515,1f; 525,14f; SVṬ 37,23f (VETTER : 44); DAṬ 86,7f (JAMBŪVIJAYA 1981: 138); Ce' PV 3.145 [n–n] Cf. PV 3.146a

---

4 naika° AB : nacaika° C 8 apekṣeta AB : apekṣate C ◦ ca AC : om. B
12 °yyaitat AC : °yyait B 14 °kalanena AB : °kalanena ca C

[2]सम्बन्धाभिधानव्यवस्थापरिज्ञानेऽभावात्। [o]जातिगुणक्रियावतामेतन्न सम्भवत्येव। रूपविवेकसम्बन्धयोरप्रतिभासनेन घटना*योगात् क्षीरोदकवदतद्वेदिनि*[o]। यत्रापि [3]विवेकप्रतिपत्ति*रस्ति। तस्यापि ग्रहणम्॥

[pq]सङ्केतस्मरणोपायं[q] दृष्टसङ्कलनात्मकम्*।
पूर्वापरपरामर्शशून्ये तच्चाक्षुषे कथम्[p]॥ (k.8)

[rst]न हीदमियतो व्यापारात्कर्तुं[s] स[4]मर्थम्[t]। [u]सन्निहितविषय*बलेनोत्पत्तेर[s]विचारकत्वात्[ur]। [v]विचारकत्वे चेन्द्रियमनोविज्ञानयोरभेदप्रसङ्गात्। अभेदे चातीतानागतवस्तुप्रभेदग्रहणाग्रहणो[5]हानूहार्थभावापेक्षानपेक्षादि*प्रसङ्गः[v]॥

मनोविज्ञानाभिसंस्कृतमिन्द्रियज्ञानं प्रत्येतीति चेत्। न। यथोक्ताग्राहिणस्तथाप्रतिपत्त्ययोगादविषयेऽप्रवृत्तेर्जात्यादिस[6]म्बन्धातीतशब्दव्यवहारादीनामिन्द्रियज्ञानाविषयत्वात्। तस्मा[w]न्नेन्द्रियज्ञानमर्थसंयोजनां कल्पनामाविशति[w]॥

---

o–o NVTṬ 111,6f (STERN: 154) p–p TBV 515,16f (VETTER : 44); DAṬ 86,9f (JAMBŪVIJAYA 1981: 138); NM I 239,4f; Ce' PV 3.174 q–q ĪPVV II 220,18; 222,7; 223,18 r–r Bhā 852,10f; MaV 159,7f (STERN : 154f) s–s ŚVṬ I 240,26–241,5 t–t PVSVṬ 110,2 (STERN: 155) u–u NVTṬ 111,6; NMG 191,8 (STERN: 155) v–v DAṬ 88,15f (JAMBŪVIJAYA 1981: 138) w–w ĪPVV II 222,8f (STERN: 155)

---

2 ghaṭanā° B : ghaṭānā° AC 3 de ltar rtogs pa med pa'i phyir T (cf. VETTER: 45 with n.18) for atadvedini ° °pratipattir AC : °pratītir B 5 saṅkalanātmakam AB : saṅkalātmakam C 7 yul gyi don T for viṣaya (cf. VETTER: 103 n.20) 9f °āpekṣānapekṣādi° B : °āpekṣādi° AC

विकल्पोत्थापिता सा च निवर्त्येतेच्छया मतिः ।
नार्थसन्निधिमीक्षेत

अपि चेयं विशेषणादि**विकल्पोत्थापिता** सती प्रवृत्तापि समग्र- C5a सामग्रीका पुन**रिच्छया निवर्त्येत** तदन्यविकल्पवत्। शक्यन्ते हि कल्पनाः प्रतिसङ्ख्यानेन निवर्तयितुम्। नेन्द्रियबुद्धिः। सामग्रीसाक- A4b ल्येऽपि विनिवर्त्य गोबुद्धिमश्वमपि कल्पयतो गोर्दर्शनात्। नापी- B4b यमर्थसन्निधिमपेक्षेत। न हि गवादिविकल्पोऽर्थसन्निधावेव भवति॥

नान्यथेदन्तयेति चेत्॥ (k.9)

न ह्ययं गौरित्यसन्निहितेऽर्थे भवति। इदं च नः प्रत्यक्षं। सन्निहितार्थनिश्चयलक्षणत्वात्। नैतदस्ति। यस्माद्

अविद्यमानाभेदेऽपि तदक्षागोचरत्वतः ।
स्पृशतोऽप्यस्ति सा बुद्धिः

को हीन्द्रियाविषयस्यार्थस्य तदिन्द्रियज्ञानोत्पत्तावविद्यमानाद्भेदः। तत्सामर्थ्यस्य ततः सर्वथा साक्षाद्विनिवृत्तेः। परम्परोपयोगस्याती-

---

x–x NVinV I 169,7f   y–y Only k.10–11b: NBhūṣ 154,28–155,1 with pratīkas in 155,2–9 (PREISENDANZ 1994: 196)

---

1 nivarttye° AB : nivartte° C   2 °sannidhim AB : °sannadhim C   3f samagrasāmagrī<kā> em. : samagrasāmagrīkasya ABC (NBhūṣ; tshogs pa tshaṅ ba can gyi T)   4 punar n.e. T ∘ nivarttyeta AB : nivartteta C   9 'rthe n.e. T   14 sarvathā BC : om. A

तादपि दर्शनात्। *तद्[4]यमविषयत्वादभूताविशिष्टमपि स्पृष्ट्वाऽयं* घट इति प्रतिपन्नप्रत्यक्षी*भवितुमर्हति*॥

द्रव्यं तत्स्पार्शनं यदि ॥ (k.10)

तन्न। स्पार्शनमपि द्रव्यं स्पृष्ट्वा गृह्णातीति चेत्।

[z]नायं घट[5] इति ज्ञाने वर्णप्रत्यवभासनात्[zy]।

[a]न ह्ययं घट इति ज्ञानं स्पर्शनेन्द्रियजं युक्तम्। तथासमन्वा[b]हारे
C5b वर्णस्यापि* प्रत्यवभासनात्। तेन [c]रूपस्पर्शविज्ञानान्वयो[C]* [d]मानस[6]मेष स्मार्तो विकल्पः[dcba]॥

अपि च

[ef]यत्सन्निधाने यो [f]दृष्टस्तद्दृष्टेस्तद्ध्वनौ स्मृतिः[e] ॥ (k.11)

युक्ता तद्वत्यभावे तु शब्दभेदे स्मृतिः कथम्।
तदस्मृतौ च तेनार्थं संसृष्टं वेत्त्यसौ कथम्॥ (k.12)

---

z–z NVinV I 173,22 (STERN: 155) a–a Cie NBhūṣ 155,9f (STERN: 155; cf. PREISENDANZ 1994: 196f) b–b VNṬ 27a7+8 (STEINKELLNER 1985: 212) c–c PVA 291,30 d–d Ri NPṬ 43,3 e–e TBV 523,13 (VETTER: 48); TUS 184,17f (FRANCO 1987: 440) f–f ŚVV 150,16

1f de'i phyir … … reg pa las … rtogs pas ni 'di mṅon sum daṅ ldan par rigs pa ma yin no T for tad ayam … … spṛṣṭvā … pratipannapratyakṣībhavitum arhati 1 spṛṣṭvā 'yaṃ AC : spṛṣṭ?ya 'yaṃ B 2 °pratyakṣī° AB : °pakṣī° C 7 api n.e. T ◦ rgyu can gyi T for anvayo

[g]यद्येष* नियमः – स्वाभिधानविशेषणापेक्षा एवार्था विज्ञानैर्व्यवसीयन्त इति*' निवृत्तेदानीमिन्द्रियविज्ञानवार्त्ता*' अभिधानविशेषे स्मृतेरयोगात्। सति ह्यर्थदर्शनेऽर्थ*सन्निधौ दृष्टे शब्दे ततः* स्मृतिः [A5a] स्यात्' अग्निधूमवत्। न चायमशब्दकमर्थं पश्यति' अपश्यंश्च न [B5a] शब्दविशेषमनुस्मरति' अननुस्मरन्न* योजयति' अयोजयन्न प्रत्येतीत्यायातमान्ध्यमशेषस्य जगतः ॥

अभिपतंन्नेवार्थः* प्रबोधयत्यान्तरं संस्कारम्*। तेन स्मृतिः' नार्थदर्शनादिति चेत्' न' तत्सम्बन्धस्यास्वाभाविकत्वात्' समयादर्शनेऽभावात्। पुरुषेच्छातोऽर्थानां स्वभावापरावृत्तेर्न समयकालोत्पत्तिः [3]स्वभावस्य। परावृत्तौ च तस्य तादात्म्यादन्यस्यासमयदर्शिनोऽपि स्यात्। न हि प्रतिपुरुषमर्थानामात्मभेदः' नैरात्म्यप्रसङ्गात्' आत्मस्थितेरभावात्। तस्मादयमशब्दसं[4]योजनमेवार्थं पश्यति दर्शनात्[g]॥

[h]अथ वा [i]प्रत्यक्षसाधन एवेन्द्रियधियः कल्पनाविरहः[i][h]। [C6a] यतः

[g–g] Ci'e AJP I 139,11–142,2 (VETTER: 48, 50)   [h–h] ĪPVV I 103,15f (STERN: 156)
[i–i] ĪPVV II 229,4f (STERN: 156); TUS 206,19f (FRANCO 1987: 459)

---

[1] de ltar T (evaṃ AJP) for eṣa   [1f] vyavasīyanta iti A (ṅes par bya ba yin no źes bya ba T) : vyavasīyante B, vyavaśīyante C   [2] yaṅ add. T
[3] don gyi khyad par T for artha ◦ śabde tataḥ AB : śabdataḥ C
[5] °smaran na AB : °smaraṇan na C   [7] abhipatann AB : abhipann C ◦ saṃskāraṃ BC ('du byed T) : śabdasaṃskāraṃ A

[j]संहृत्य सर्वतश्चिन्तां* स्तिमितेनान्तरात्मना ।
स्थितोऽपि चक्षुषा रूपमी[5]क्षते साक्षजा मतिः[j] ॥ (k.13)

अप्रतिभासमानाभिजल्पाप्रतिभासमाना प्रत्यक्षैव सर्वप्राणिनामिन्द्रियबुद्धिरि*ति किमत्रान्येन साधनेन। [klmn]न चेमाः कल्पना[n] अप्रतिसंविदिता*[m] एवोदय[6]न्ते व्ययन्ते वा[l]। येन सत्योऽप्यलक्षिताः स्युः[k]। तथा हि

[o]पुनर्विकल्पय*न्किञ्चिदासीन्मे कल्पनेदृशी ।
इति वेत्ति न पूर्वोक्तावस्थायामिन्द्रियाद्गतौ[o] ॥ (k.14)

स पुनः प्रतिसंहाराद्व्युत्थित[7]चित्तः किञ्चिद्विकल्पयन्स्व*चित्तधाराः सङ्कलयत्येवं चैवं च कल्पना ममासीदिति। तदिमाः कल्पनाः प्र-
B5b त्यक्षभाविन्यः कथं संहृतविकल्पे दर्शनेऽविभा[B]विता नाम*। [p]तद[A]यम-
A5b संसृष्टविकल्पो वा प्रत्यक्षो दर्शनात्मा दृश्यात्मनो वा विकल्पस्य दर्शने*ऽदृष्टिर्विकल्पकल्पनामिन्द्रियज्ञाने प्रतिहन्ति[p]॥

न वै बुद्धिः* प्रत्यक्षा। येनेन्द्रियज्ञानस्य विकल्पोपगमे बा[2]धा

[j–j] ĪPVV II 229,6f (Stern: 156); SVṬ 284,22f; Ce' PV 3.124 [k–k] NPṬ 27,4f; SVṬ 62,21f; NKC 527,14f (Stern: 156) [l–l] PVSVṬ 127,14f (Stern: 156) [m–m] ĪPVV II 249,23 (Stern: 156) [n–n] SVṬ 116,29; 284,18 (Stern: 156) [o–o] ĪPVV II 229,8f; Ce' PV 3.125 [p–p] J 186,2–4 (Kellner)

1 cintām BC : cintā A 3f indriyabuddhir BC : om. A, n.e. T 4f apratisaṃviditā AC : atisamviditā B 7 vikalpayan AC : vilpayan B 9 sva° AC : su° B 11 nāma AC : nām* B 13 darśane AC : vedane B 14 buddhiḥ AB : buddhi C

स्यात्। स एवं तावदयं विकल्पः संविदित उपयन्नापयंश्च क्वान्त-भाव्यतामर्थे बुद्धौ वा। नार्थे' अध्यात्मं परिस्यन्दादीहावशेनोदया- C6b स्तमयायोगाच्च। बुद्धिरत्र विवर्तेत' सा चाप्रत्यक्षा विवृत्तापि न प्रकाशेत। न च प्रकाशोऽर्थस्तथावृत्तिः। नाप्यन्यः कश्चिदिहानुषङ्गीत्यभाव एवार्थाभिलापानुकारिणोऽनुभवात्मनो विकल्पस्य। सुखादिसंवेदनं च बुद्धिः। सा च परोक्षेति नानुग्रहोपघातौ ततः स्याताम्' पुरुषान्तरसंवेदनवत्। अननुयंश्चैषां प्रत्यक्षेण कथमात्मन्यन्वियात्॥

अज्ञातेऽर्थे बुद्धेरसिद्धेस्तज्ज्ञानेऽनुमानादन्वेतीति चेत्' जितं जडैर्जयघोषणामवघुष्य' येनैवंवादिनोऽप्यवधेयवचसो लोके। अर्थज्ञानं च नाम बुद्धिसाधनं प्रत्येति न बुद्धिमिति श्लाघनीयप्रज्ञो देवानां प्रिय इति॥

नार्थज्ञानं बुद्धेर्लिङ्गम्' किं तर्हीन्द्रियार्थाविति चेत्' अव्यभिचारी हेतुः। मन इति चेत्' तदपि पूर्वकमेवानन्तरविज्ञानहेतुं विज्ञानं विघ्नः' तस्य विषयान्तरावधानवैगुण्येऽन्यत्र विज्ञानानुत्पत्तेः। त-

q–q ĪPVV I 103,16; 182,8 (STERN: 156) r–r Cie ĪPVV I 182,9f (STERN: 156)

[1] de ltar na T for sa eva ∘ skye ba daṅ ’gag par rig pa’i T for saṃvidita upayannāpayaṃś ca ∘ upayannāpayaṃś em. : upayannapayaṃś ABC [1f] kvāntar° AB : kontar° C [3] buddhir A : baddhir B ∘ sā ca n.e. T ∘ vivṛttāpi AB : nivṛttāpi C [5] °ṅgīty abhāva ditt. B ∘ °ānukāriṇo AB : °ākāriṇo C [7] ananuyaṃś AB : anunayaṃś C ∘ caiṣāṃ em. (’di dag T) : caināṃ ABC [9f] jitaṃ jaḍair C : jitajāḍair AB [15] °āvadhāna° AB : °āvādhāna° C

च्चासिद्धम्। [s]व्यक्तो विषय इति[*] चेत्' [t]ननु सा व्यक्तिर्बुद्धिरेव[t]। तदुपा-
A6a धिः सोऽप्यसिद्ध एव[*]। न व्यक्तिर्बुद्धिरर्थात्मेति चेत्[s]' [u]स[*] [A] किम-
B6a बुद्धि[*]जन्मा बुद्धिं [B] गमयेत्' प्रतिबन्धाभावात्[u]। [v]अर्थात्मनश्च साधा-
रणत्वादन्यबुद्धेरप्यनुमानप्रसङ्गः[v]। सिद्धेऽपि हि[*] लिङ्गेऽसिद्धया बुद्ध्या
C7a सम्बन्धाभावादननुमानम्। [C] तस्मात्प्रत्यक्षे[2]यमनभिलापा च प्रतिभा-
तीति॥

[w][x]**शब्देनाव्यापृताक्षस्य बुद्धावप्रतिभासनात्।**
अर्थस्य दृष्टाविव[x] तदनिर्देश्यस्य वेदकम्[w] ॥ (k.15)

तच्चेदं प्रत्यक्षमनभिलाप्यविषयम्' **अव्यापृतेन्द्रियस्य[3]** दर्शनवद्बु**द्धौ शब्देनाप्रतिभासनात्।** [y]न हि स शब्दार्थः' यः शाब्दे[*] न प्रतिभासते[y]। न च शब्दविषय एव वस्तु' आकारान्तरेण दर्शने प्रतिभासनादेताव[4]न्मात्र[*]निबन्धनत्वाच्चातत्त्वस्य। वस्त्वभावेऽपि शाब्दप्रतिभासाप्रच्युतेरसदर्थप्रतिभासाविशेषात्सत्यपि प्रतीतिर[*]तदात्मग्राहिणी' तद्भावाभावयोरननुकारात्' रस[5]बुद्धिवद्गन्धस्य चक्षुर्बुद्धिवच्च रूपस्य। आकारार्पणक्षमं हि कारणं विज्ञानस्य विषयः। [z]नाननुकृतान्वयव्य-

---

[s–s] Ci'e ŚVṬ II 96,7–9 (STERN: 157) [t–t] ĪPVV I 182,10f (STERN: 157) [u–u] Ci'e ŚVṬ II 96,11f (STERN: 157) [v–v] ŚVṬ II 96,13f (STERN: 157) [w–w] TBV 260,17f; 525,22f (VETTER: 54); ĪPVV II 238,20f [x–x] R 60,24f (VETTER: 54); J 208,17f [y–y] Ci'e PSṬ 1.48,1 [z–z] TBV 510,1 (VETTER: 56)

---

[1] iti BC : ici A [2] eva n.e. T ◦ sa n.e. T [2f] kim abuddhi° AB : kiṃ buddhi° C [4] hi BC : om. A [10] sgra las byuṅ ba'i śes pa la T for śābde [12] etāvanmātra° AC : etāvan° B [13] śes pa de ni T for pratītiḥ

तिरेकं कारणम्' [a]नाकारणं विषयः[az]। तस्मान्न वस्तुविषयाः शाब्दविकल्पाः ॥

अर्थप्रतिपत्तये* च शब्दाः प्रयुज्यन्ते। न चेन्द्रियार्थोऽन्वयी' यतः शब्देन दृष्टसम्बन्धो व्यवहारे* प्रतीयेत। तथा हि

[bc]एकत्र दृष्टो भेदो हि क्वचिन्नान्यत्र दृश्यते[c]।

न हि व्यक्त्यात्मानः परस्परमनुयन्ति*' शक्तिप्रतिभासादिभेदात्॥

[d]न तस्माद्भिन्नमस्त्यन्यत्सामान्यं बुद्ध्यभेदतः[db] ॥ (k.16)

न हि व्यक्त्यात्मनो व्यतिरिक्तमन्वयिनमर्थं पश्यामः' यं शब्दो A6bC7b
ऽनुधावेत्। अर्थनानात्वे हि बुद्धिनानात्वं दृष्टं भूतगुणवत्। तद्भेदे* B6b
ऽप्यर्थभेदकल्पनायामतिप्रसङ्गः। सर्वात्मस्वेकत्वानिश्चयादनानात्वप्रतिपत्तेरनानैकं* जगत्स्यात्॥

अथापि स्यात्' प्रतिभासमानमपि सामान्यमनुपलक्षणान्न विवेकेन निश्चीयत इति। तदयुक्तम्' यस्मात्

धीशब्दवृत्तेरन्यत्र ततो नानुपलक्षणम्।

अबुद्धिशब्दान्वयभाजो हि भेदानयं सामान्यदर्शनबलेनान्वय-

---

a–a ĪPVV II 79,13ff b–b TUS 248,8–11 (Franco 1987 : 500) c–c Ce' PV 3.126ab d–d Ce' PV 3.126cd

---

3 °pattaye AC : °pattiye B 4 tha sñad kyi tshe T for vyavahāre 6 anuyanti AB : anunayanti C 9 °abhede A : °abhāve BC 11 anānaikaṃ AB : ānānaikaṃ C

न्कथमनुपलक्षको नाम। न हि यतो यत्र ज्ञानाभिधानवृत्तिः। तदनुपलक्षणे तस्य* तथा*प्रतीतिर्दण्डि*वत्॥

[e]तस्माद्विशेषविषया सर्वैवेन्द्रियजा* मतिः[e] ॥ (k.17)

तत्र सामान्याप्रतिभासनात्प्रतिभासिनां* चानन्वयाद्विशिष्टमेवान*भिलाप्यं वस्तु*रूपमिन्द्रियमतयः प्रत्याविशन्ति*। [f]कथं तर्हीदानीमनिश्चया*त्मनः प्रत्यक्षाद्व्यवहारः। निश्चिन्वन्हीदन्तया सुखदुःखसाधनयोः प्राप्तिपरिहाराय प्रवर्तते*। नायं दोषः[f]। यस्मात्

[g][h][i]तद्दृष्टावेव [j]दृष्टेषु संवित्सामर्थ्यभाविनः[i] ।
[k][l]स्मरणा[h]द[j]भिलाषेण[l] व्यवहारः प्रवर्तते[k][g] ॥ (k.18)

[m]अर्थालोचनमात्रेऽपि प्रत्यक्षेऽनुभवसामर्थ्यभाविनोऽनुभूतप्रतिस-
C8a न्धायिनः स्मरणात्तद्दृष्टावेव दृष्टेष्वभिलाषेतराभ्यां* |व्यवहारो भवति।

[e–e] Ce' PV 3.127ab [f–f] Ci'e PSṬ 1.49,7f (Krasser: 12.11.96) [g–g] TBV 16,26f; 498,25f; NPṬ 50,5f; 56,6f (Vetter: 58); TR 21,19f [h–h] ĪPVV II 360,14 [i–i] ĪPVV II 221,11 [j–j] PVSVṬ 6,1 [k–k] ŚVV 67,12 [l–l] ĪPVV II 232,18; 360,1; 366,13 [m–m] Ci'e PSṬ 1.49,8–13 (Krasser: 12.11.96)

---

2 tathā° AB : tadā° C ◦ dbyug pa can la sogs pa T for daṇḍi 3 °yajā AB : °yājā C 4 gsal ba rnams T for pratibhāsinām 4f ānabhi° AB : ābhi° C 5 vasturūpam AB : om. C ◦ mṅon sum du byed pa yin T for pratyāviśanti 5f aniścayā° AB : aviniścayā° C 7 pravarttate BC : pravartteta A 11 abhilāṣetarābhyāṃ A : abhilāpetarābhyāṃ C : abhilāpe..ta‹rā›bhyāṃ B

[n]वस्तुधर्मो* ह्येष यद् [op]अनुभवः [q]पटीयान्[q]स्मृतिबीजमाधत्ते[n p]। तादृशदर्शनादस्य प्रबोधो[o]ऽभिलाषवासनाविवृत्तिरतो वृत्तिश्च[m]॥ A7a

> [r]**मानसं चाक्षविज्ञानानन्तरप्रत्ययोद्भवम्।**
> **तदर्थानन्तरग्राहि** (k.19a-c)

प्रत्यक्षमिति वर्तते। [s]मानसमपीन्द्रियज्ञानेन समनन्तरप्रत्ययेन B7a
स्वविषयानन्तरक्षण*सहकारिणा जनितं प्रत्यक्षम्।[s] [t]अत एव च नानिन्द्रियदृष्टिर्नापि विषयान्तरस्य*[t]॥

[u]स्वज्ञानकालभावी तदतुल्यक्रियाकालो नार्थः* सहकारीति चेत्।[u] न। उभयोस्तुल्यकालत्वात्। [v]असतः प्रागसामर्थ्यात्सामर्थ्यकाले च कार्यनिष्पत्तेर*नुपयोगा[v]ज्ज्ञानहेतोर्विषयस्य सहभावो विरुद्धः॥

> [w]**भिन्नकालं कथं ग्राह्यमिति चेद्ग्राह्यतां विदुः।**
> **हेतुत्वमेव युक्तिज्ञा ज्ञानाकारार्पणक्षमम्**[w] ॥ (k.20)

इत्यन्तरश्लोकः॥

[n–n] ŚVV 233,25; 465,15f; ŚVṬ II 160,24f; NM II 164,18f; NVinV II 163,10; Go 49,21f; Cie SVṬ 35,15 (STERN: 157) [o–o] ĪPVV I 128,11f; II 220,21 (STERN: 157) [p–p] ĪPVV I 271,14f (STERN: 157) [q–q] ĪPVV II 221,9 (STERN: 157) [r–r] Only k.19: KV 46,27f (LINDTNER 1984: 163; STERN: 157) [s–s] Cf. NB 1.9; Cie? NBhūṣ 101,6f; TR 29,2f [t–t] Cf. PV 3.243–244 [u–u] Ce'e PV 3.245 [v–v] Ce'e PV 3.246ab [w–w] SDS 14,21f; Ce' PV 3.247

---

[1] dṅos po'i chos ñid T for vastudharmaḥ [6] °ānantarakṣaṇa° A : °ānantaraviṣayakṣaṇa° C : °ānaraviṣayakṣaṇa° B [7] yul gźan pa ñid T for viṣayāntarasya [8] nārthaḥ AB : nārtha C [10] °patter AB : °pattir C

न चेदं पूर्वप्रमाणविषयग्राहि। अनधिगतविषयत्वात्प्रमाणस्य। अन्यथा चातिप्रसङ्गात्। अभ्रष्टदर्शनसंस्कारस्य गृहीतग्रहणस्य C8b स्मार्तादविशेषात्। निष्पादितक्रिये कर्मण्यविशेषाधायि साधनमित्यपि साधनन्यायमतिपतति। क्रमभावविरोधश्च सर्वासां तदर्थहेतूनां बुद्धीनाम्। अन्यैरकार्यभेदस्यापेक्षायोगादनपेक्षाच्च क्रमोत्पत्त्ययोगात्। आधेयभेदत्वे चान्यत्वम्। क्षणिकत्वादर्थानामतिपाताच्च नासतां ग्रहणम्। तस्मादर्थान्तरमेव प्रत्ययविशेषोत्पत्तेर्मनः प्रत्येति॥

सुखादीनां स्ववेदनम् ॥ (k.19d)

सुखादीनां स्वसंवेदनमपि प्रत्यक्षम्। सुखादिग्रहणं स्पष्टसंवेदनप्रदर्शनार्थम्। सर्वज्ञानानामात्मसंवेदनस्य प्रत्यक्षत्वात्। न हि A7b सुखादीनामात्मसंवेदने विकल्पः सम्भवति। यस्माद्

B7b **अशक्यसमयो ह्यात्मा सुखादीनामनन्यभाक्।**

नानुदितः प्रतिनियतः सुखाद्यात्मा विषयीक्रियते संवित्त्या।

---

x–x Cf. PV 3.241 y–y Ci' TR 30,10 z–z Cf. PV 3.242 a–a Cie NBhūṣ 101,7 b–b Ci'e PVA 307,11 (Stern: 157) c–c Ci'e PSṬ 1.53,14–54,1 d–d Ci'e NBhūṣ 101,7f e–e Ci'e PVA 307,13 f–f Cie? ĪPVV I 116,24 (Stern: 158) g–g Only k.21: NPṬ 39,8f; ĪPVV II 361,11f; 400,13f; Bhā 537,19f; NK[1] 654,12f; Ci'e TS 1263cd; Ce' PV 3.249 h–h Cie ĪPVV I 116,25 (Stern: 158) i–i Ci'e PSṬ 1.54,2–3

1f sya → °ṅgāt illegible in C 4 ati° AC : iti° B ◦ sarvāsām n.e. T 5 anyair AB : tadanyair C 9 svasaṃvedanam api AB : api saṃvedanam C 9f ñams su myoṅ ba T for saṃvedana

तस्यास्तदात्मरूपत्वात्। नैनमियमभिलापेन संसृजति' तथावृत्तेरात्मनि विरोधात्' तद्रूपस्य प्रागदर्शनादभिलापाभोगे च विषयप्रत्यस्तमयात्तदविवेकेन संविदोऽप्यग्राह्यग्राहकस्य च समयस्याभावात्' अन्येनाप्यतीतरूपस्यासंवेदनात्' अपुनर्भाविनि समयस्य वैयर्थ्याच्च॥

तेषामतः स्वसंवित्तिर्नाभिजल्पानुषङ्गिणी॥ (k.21)

अशक्यसमयत्वान्न सुखादीनामात्मसंवित्तिराविष्टाभिलापा। सा C9a
प्रत्यक्षं प्रमाणम्॥

नैवं सुखादयः संवेदनरूपाः। एकार्थसमवायिना तु ज्ञानेन संवेद्यन्त इत्येके। तेषामपि

तदतद्रूपिणो भावास्तदतद्रूपहेतुजाः।
तत्सुखादि किमज्ञानं विज्ञानाभिन्नहेतुजम्॥ (k.22)

तदतत्स्वभावानां भावानां ताद्रूप्यमताद्रूप्यं च पर्यनुयुक्ता हेतुप्रकृतिमेवं तेऽप्यालम्बेरन्तद्रूपहेतुजास्तद्रूपा अतद्रूपहेतुजा अतद्रूपाः' यथा शालिबीजादिभ्यस्तत्प्रसवास्तदन्येभ्योऽन्य इति' आकस्मिक-

---

j–j TR 31,10f; cf. PV 3.250 k–k TUS 228,18ff; NM I 195,8f; ŚVṬ I 239,12f; NKC 126,18f; AS 78,13f; SVR 174,9f; Vyom 627,18f (FRANCO 1987: 474f); NAVV 20,21f; Ce' PV 3.251

---

1 saṃsṛjati AB : sṛjati C 4 anye° BC : anyo° A ◦ sama° AB : yama° C 6 svasaṃvittir BC (PV) : svayaṃ vittir A 9 naiva BC : na vai A 13 bhāvānāṃ AC : om. B 14 eva n.e. T

त्वे देशकालप्रकृतिनियमायोगात्॥

तत्र सुखाद्युत्पत्तिर्नाविषया' यथास्वं विषयोपनिबन्धनानां सुखा-
दीनां तत्सन्निधानाभावेऽभावात्। नाप्यनिन्द्रियाः' रूपाद्यनुषङ्गिणां
A8a तद्विषयेन्द्रियविरहेऽदर्शनादनुपहतेन्द्रियोपनिधौ च पुनः सम्भवात्।
B8a नाप्यमनस्काराः' उभयसन्निधावपि मिद्धादिविप्लुतधियोऽभावात्।
एतावानेव विज्ञानोत्पत्तेरपि कारणकलापः। तत्प्रकृतेस्तत्कार्यस्व-
भावनियमे नानुपलम्भात्मानः सुखादयः। संस्कारान्नियम इति
चेत्' न' तस्य सामर्थ्यादर्शनात्। तन्मात्रभाविनोऽन्यहेतुत्वकल्प-
C9b नायामतिप्रसङ्गः। संस्कार इत्यपि पूर्वकमेव योग्यं विज्ञानमुत्प-
श्यामः' अन्तःकरणाभिपातिनां सुखादीनां विज्ञानभावनापटुमन्द-
तादिभेदानुविधानात्। हेतुसाम्यात्सुखादिभेदाभावप्रसङ्ग इति चेत्'
न' तस्याः सामग्र्या एवान्तरविशेषकृतत्वात्संशयनिर्णयादिभेदवत्॥

[m]नान्तराः सुखादयो नापि चेतनाः। तदात्मनां शब्दादीनामनुभ-
वात्तदनुभवख्यातिरि[m]त्यपरः। तस्यापि

[l–l] Ci'e TR 33,5f; cf. PV 3.254 [m–m] TN 32a2 (STERN: 158); Ci'e PSṬ 1.55,12f; cf. PV 3.268a–c'; TR 33,30f;

4 °endriya° AB : °endriye C ◦ °he 'darśanād illegible in C ◦ °opanidhau AB : °nidhau C ◦ sambhavāt BC : sambhāvāt A 5 nāpy amanas° C : nāmanas° AB ◦ °vipluta° AC : °upapluta° B 6 etāvān AC : etavon B ◦ eva AC : eva ca B 9 saṃskāra AB : saṃskāram C ◦ rnam par śes pa'i rgyu add. T 12 bheda n.e. T

[n][o]अविशेषेऽपि बाह्यस्य [p]विशेषात्प्रीतितापयोः[o]।
[q]भावनाया विशेषेण[q][p] [r]नार्थरूपाः सुखादयः[r][n] ॥ (k.23)

यदि हि शब्दाद्यात्मानः सुखादयः स्युः। शब्दाद्यविशेषे भावनाविशेषात्प्रीतिपरितापविशेषो न स्यान्नीलाद्याभासविशेषवत्। ते[s]ऽनपेक्षिततदतिशया भावना*नुरोधिनो बौद्धा एव प्रज्ञादिवत्[s]॥

[t]चेतनाश्चापि वेद्यत्वादतद्रूपाप्रवेदनात्[t]।

चेतनाश्चैते सुखादयः संवेद्यत्वात्। न हि यद्यद्वि*षयाकारं संवेदनं न भवति। तत्तस्य वेदकम्। अपरस्पररूपमिव सुखादिसंवेदनम्*। [u]इदमस्य संवेदनमिति सम्बन्धस्याभिव्यक्तिनिमित्तत्वात्। इन्द्रियादिष्वपि प्रसङ्गात्सारूप्यमेव तद्वेदनलक्षणम्[u]॥ A8b

सारूप्यमप्यतदात्मनः प्राक्पश्चादप्यात्माप्रच्युतेश्चैतन्यस्य कथम्- C10a
इति चेत्। अयमपरोऽस्य दोषोऽस्तु। न त्वसरूपं वेदकं* नाम। [v][w]न B8b
हि वित्तिसत्तैव तद्वेदना युक्ता। तस्याः* सर्वत्राविशेषात्सर्ववेद-

---

n–n NAVV 21,1f (LINDTNER 1984: 160f; SHIMODA 1988: 100); MaV 173,13f (STERN: 158) o–o TN 32a3 (STERN: 158) p–p ĪPVV II 236,5f (STERN: 158) q–q ĪPVV II 238,5 (STERN: 158) r–r ĪPVV II 235,24f (STERN: 158) s–s Ci'e TR 35,16f t–t Cf. PV 3.274b–d u–u Ci'e TR 34,14–16 v–v PrP 174,3–5; ŚVV 245,2f; ṚVi 78,19f; Bhā 542,10f; 544,14f; NR 206,17f; NKand 306,4f; SDS 15,5–6; ŚD 150,13–15 (STERN: 158); NK[1] 256,16–18 w–w Ci'e PSṬ 1.55,3–4

---

5 goms pa'i khyad par T for bhāvanā 7 yad <yad>viṣayā° em. (gaṅ źig yul gaṅ gi T) : yad viṣayā° ABC 8 myoṅ ba med pa T for saṃvedanam 12 vedakaṃ AC : samvedakaṃ B 13 tasyāḥ n.e. T

नाप्रसङ्गात्[w]। तां तु सारूप्यमाविशत्सरूपयन्तं घटयेत्[*v][1]। [x y]इदमेव च नः सुखं यत्सातं संवेदनमि[y]ति सिद्धाः सुखादयश्चेतनाः[* x][2]॥

विषयसारूप्या[3]त्संवेदनस्य तादात्म्येऽसंवेदनाः[*] सुखादय इति चेत्। [z]न। त्वत्पक्षेऽप्यस्ति सुखादि[*]संवेदनमि[z]ति दर्शना[*]र्थत्वादुपक्षेपस्य। [a]तत्रापि संवेदनमेवैकमान्तरं प्री[4]तिपरितापरूपं पश्यामः[a]। न [b]चास्या[*]यमात्मापरोपधानो[*b] युक्तः। तद्विशेषेऽपि स्वभावाभ्यासविशेषात्तदात्मातिशयसिद्धेः। बुद्धिरतिशयवती न संवेदन[5]मिति चेत्। [c]केयं बुद्धिः। अध्यवसायः। किमिदं[*] संवेदनम्। अनुभवः[c]। कोऽनयोर्भेदः। विषयाकारः पदार्थोऽसंवेदनोऽन्या संवित्। असंवेदनं सारूप्यं बुद्धिलक्ष[6]णमित्यन्यस्यापि त[*]त्सरूपस्य[*] तत्प्राप्तिर्विशेषो वा वाच्यः। अन्तःकरणत्वादयोऽपि तन्निबन्धना न वाऽप्रतिपत्त्यङ्गमित्य-
C10b नुघोष्याः[*]। तथाविधस्यान्य[*]त्रापि[*] स्वच्छत्वादेर्विशेषस्य भावात्। [de]सं-

---

[x–x] Cf. PSṬ 1.55,6–7 [y–y] ĪPVV II 47,17; 295,12 (Stern, letter 26.6.91); TR 34,23 [z–z] Ci'e TR 34,19f [a–a] Ci'e TR 34,27f [b–b] Cf. TR 34,19 [c–c] Ci' PVA 325,5 (VETTER: 68) [d–d] ĪPV I 101 n.17 (STERN: 158); cf. ĪPVV I 144,2–7 (STERN: 158 n.55) [e–e] ĪPV I 281,5; NAVV 88,7; Ci'e ĪPVV II 341,24; TĀV III 216,3; NVTṬ 342,3f; ŚVṬ II 131,25f; III 149,24f (STERN: 159)

---

[1] ghaṭayet AC : saṃghaṭayet B [2] siddhāḥ sukhādayaś cetanāḥ A : sukhādayaś cetanāḥ siddhāḥ BC [3] tādātmye 'saṃvedanāḥ AB : tādātmyāsaṃvedanāḥ C [4] sukhādi° A : sukha° BC ◦ darśanā° AB : pradarśanā° C [5f] cāsyāyam AB : cāyam C [6] °opadhāno AB : °opamāno C [8] idaṃ AB : i C [10] tat n.e. T ◦ sarūpasya AB : svarūpasya C [11f] anughoṣyāḥ AB : anud[0]ghoṣyāḥ C [12] °syānya° AB : °syām?-yanya° C ◦ api n.e. T

विन्निष्ठाश्च विषयव्यवस्थितयः[e]। ताः कथमचेतनोऽर्थो व्यवस्थापयेत्[d]। अतिप्रसङ्गात्। अतिशयवच्च बौद्धं सुखं अनतिशयेऽपि शब्दादिसुखा इत्यपि वार्त्तामात्रम्। एकत्र युगपदनयोर्विरोधात्। [A]तस्मान्न चैतन्यादन्यातिशयवती बुद्धिः ॥ A9a

[B]तद्रूपव्यतिरेकेण बुद्धेरनुपलक्षणात्॥ (k.24) B9a

[fg]एकमेवेदं संविद्रूपं हर्षविषादाद्यनेकाकारविवर्तं पश्यामः[g]। तत्र यथेष्टं सञ्ज्ञाः क्रियन्ताम्[f]॥

[hi]अप्रत्यक्षा[i] संवित्प्रत्यक्षो बुद्धिविवर्त इति चेत्। प्रत्यक्षो विषयोपभोगः। तदप्रत्यक्षत्वेऽन्यप्रत्यक्षवत्सर्वाप्रत्यक्षत्वप्रसङ्गात्। विषयोऽस्तीति च विषयोपभोगः प्राप्तः[h]। तद्भोगस्याप्रत्यक्षत्वादसिद्धेः सतोऽप्यसदविशेषाल्लैङ्गिकोपभोगस्य चाभोगत्वादन्यभोगवत्। लिङ्गायोगादतोऽप्यसिद्धिरेव। यथोक्तं प्राक्[j]। [k]तत्र च प्रत्यक्षे विषयोपलम्भे

[f–f] PVA 325,24; NM I 196,1f (VETTER: 70); TBV 27,28f; MṛV 85,5f; MaV 150,7f; TĀV II 109,5–7 (STERN: 159); PSṬ 1.55,7–9 [g–g] SN 15,4f; MaV 157,5; TĀV I 69,3 (STERN: 159) [h–h] MaV 150,4–6 (STERN: 159) [i–i] PVA 325,9 (STERN: 159) [j] Cf. 15,13–16,5 [k–k] MaV 150,6f (STERN: 159); Ci'e PVA 325,11f (VETTER: 70)

---

1 sems pa med pa des don T for tāḥ … acetano 'rthaḥ 3 vārttā<mātra>m em. (tshig tsam T) : vārttaṃ AC, vārttan*? B ∘ virodhāt B : vipratiṣedhāt AC 6 myoṅ ba ñid yin par T for saṃvidrūpam ∘ °viṣādādy° AB : °viśeṣādy° C ∘ °vivarttam AB : °vivarttanaṃ C 8 buddhi° AB : buddhir C 10 khyad par ma grub pa'i phyir T for asiddheḥ 11 laiṅgika° AC : laiṅgaka° B 11f rtags ma grub pa'i phyir T for liṅgāyogāt 12 de lta na T for tatra ∘ pratyakṣe AB : pratyakṣa° C

समाप्तो व्यवहार इत्यपार्थकमपरं चैतन्यम्[k]। तं चैकरूपमेव पश्याम इति [l]नान्या बुद्धिरन्योऽनुभवः[l]॥

[m]संसर्गादविभागश्चेदयोगोलकवह्निवत्।

विभक्तावपि चेतनाध्यवसायौ संसर्गविप्रलब्धोऽयं न विवेचयत्ययोगोलकमिव वह्नेः[1] तद्रूपस्पर्शाध्यवसायात्॥

C11a भेदाभेदव्यवस्थैवमुत्सन्ना सर्ववस्तुषु[m]॥ (k.25)

सर्वार्थोपलम्भेषु संसर्गशङ्कयैकत्वानध्यवसायाद्भिन्नोपलम्भयोरपि सुखादिनीलाद्याकारयोरनानात्वात्कं बतायमाश्रित्य हेतुं भेदाभेदौ व्यवस्थापयेत्॥

[n]अभिन्नवेदनस्यैक्ये यन्नैवं तद्विभेदवत्।
सिध्येदसाधनत्वेऽस्य न सिद्धं भेदसाधनम्[n]॥ (k.26)

[o]भिन्नाभः सितदुःखादिरभिन्नो बुद्धिवेदने।
अभिन्नाभे विभिन्ने चेद्भेदाभेदौ किमाश्रयौ[o]॥ (k.27)

---

l–l MaV 150,8; 157,3 (STERN: 159) m–m Only k.24: Ce' PV 3.277 n–n Ce' PV 3.278 o–o NAVV 21,7f (LINDTNER 1984: 161); Ce' PV 3.279

---

1 śes pa yod pa T for caitanyam 4 °sāyau AB : °sāyo C ∘ ayam n.e. T 4f vivecayati BC : vivecayety A 5 vahneḥ AB : vahnau C 6 utsannā AB : ucchannā C (cf. ucchinnā PV) 7 saṃsarga° BC : saṃsaṃsarga° A ∘ °aikatvā° AB : °aikārthatvā° C 8 bde ba daṅ sṅon po las sogs pa T for sukhādinīlādi ∘ batāyam AC : bataṃyem B; ayam n.e. T ∘ de dag add. T

इति सङ्ग्रहश्लोकौ ॥ B9b

अयोगोलकेऽपि वह्निसम्बन्धादर्थान्तरमेव तत्तथोत्पन्नमेकं दृश्यते। न नानारूपयोर्द्रव्ययोः संसर्गादविभागः। पुनस्तद्द्रव्यसन्तानस्थितिकारणविच्छेदात्तन्निवृत्तिस्तदुपादानकारणापेक्षिणश्च शीतस्पर्शादेरपरोत्पत्तिः ॥ A9b

तस्मादान्तराः सुखादयः संवेदनाश्च ॥

भावनाबलतः स्पष्टं भयादाविव भासते ।
यज्ज्ञानमविसंवादि तत्प्रत्यक्षमकल्पकम् ॥ (k.28)

योगिनामपि श्रुतमयेन ज्ञानेनार्थान्गृहीत्वा युक्तिचिन्तामयेन व्यवस्थाप्य भावयतां तन्निष्पत्तौ यत्स्पष्टावभासि **भयादाविव**। **तदविकल्पकमवितथविषयं प्रमाणं प्रत्यक्षम्**। आर्यसत्यदर्शनवद्यथा निर्णीतमस्माभिः प्रमाणवार्त्तिके ॥ C11b

कामशोकभयोन्मादचौरस्वप्नाद्युपप्लुताः ।

---

p–p TSop 284,4f; NBhūṣ 171,12f; KV 47,9f; TĀV VII 170,3f q–q Ci'e PVA 327,16f (VETTER: 74); KV 47,12–14; NBhūṣ 171,14–16 r–r Cie DhPr 67,13 (VETTER: 74) s Cf. PV 2.146cd–279 t–t NM I 271,18f; TĀV VII 170,9f; BSS 150,19f; Ce' PV 3.282

16.383, Bh ad IPV 1.6.11

---

2 tat n.e. T 4 °dāt BC : °dot A ◦ ñe bar len pa T for upādānakāraṇa
5 rdzas add. T 9 gzuṅ ba ṅes pa'i don T for arthān gṛhītvā 10 spaṣṭā° C : spṛṣṭā° AB 12 °vārttik° illegible in A

अभूतानपि पश्यन्ति पुरतोऽवस्थितानिवं[*][t] ॥ (k.29)

[u]यथाविप्लवमावेगप्रतिपत्तिप्रदर्शनात्।[5]
परोक्षगतिसञ्ज्ञायां तथावृत्तेरदर्शनात्[u] ॥ (k.30)

[v]तस्माद्भूतमभूतं वा यद्यदेवाभि[*]भाव्यते ।
भावनापरिनिष्पत्तौ तत्स्फुटाकल्पधीफलम्[v] ॥ (k.31)[6]

इत्यन्तरश्लोकाः।

तथा ह्य[w]शुभ[*]पृथिवीकृत्स्नादिकमभू[*]तविषयमपि स्पष्टप्रतिभासं[*] निर्विकल्पकं च भावनाबलनिष्पन्नमिष्यते[w]॥

अस्तु नाम भावनाबलेन स्पष्टाभम्[7]' निर्विकल्पकं तु कथम्। यस्मान्

[x][y]न विकल्पानुबद्धस्य स्पष्टार्थप्रतिभासिता[y] ।

प्रत्यस्तमितार्थवैशद्यो हि सर्व एव विप्लुतधियोऽपि संसृष्टाभिलापः
B10a A10a प्रत्ययः। तन्नायं स्फुटप्रतिभासो[*][B] [A]विकल्पको भवितुमर्हति। तथा हि

स्वप्नेऽपि स्मर्यते स्मार्तं न च तत्तादृगर्थवत्[x] ॥ (k.32)

[u–u] TR 38,5f [v–v] SN 27,12f + 29,3; Ce' PV 3.285 [w–w] Ce'e PV 3.284 [x–x] Only k.32: Ce' PV 3.283 [y–y] TUS 190,17f (FRANCO 1987: 447); NBhūṣ 178,6; NPṬ 23,15

---

1 'vasthitān C : 'vastitān A, 'stitān B 4 eva n.e. T 7 aśubha° em. (cf. VETTER: 74) : aśubhā° ABC (cf. PV 3.284a; PVV 203,22) ∘ °kṛtsnādikam abhū° illegible in B ∘ °pratibhāsaṃ C, °pratibhāsan B : °pratibhām*? A 13 °bhāso AC : °bhāso cid api B

मिद्धोपप्लुतानाम[z]प्यनुभूतस्मरणाकारा[1] विकल्पा[z] भवन्ति। न च ते तथावभासिनः स्मर्यन्ते। [a]तन्न विप्लवोऽन्यो वा[2] विकल्पं स्फुटयति। अविकल्पक एव स्फुटावभास[a] इति॥

स्वप्नज्ञानं तर्हि* विशदाभं प्रत्यक्षं भवत्वविकल्पनात्। न। अभ्रान्तमिति निर्देशात्[b]। अत एव

[c][d]विकल्पोऽवस्तुनिर्भासाद्विसंवादादुपप्लवः[d]।
प्रत्यक्षाभो[c]

द्विविध उच्यते। वस्तुप्रतिभासं हि प्रत्यक्षम्। तदभावे तदाभासप्रच्युतेरित्युक्तम्। न चैवं **विकल्पः**। तत्प्रतिभासस्य वस्तुन्यननुरोधात्। तस्मात्प्रत्यक्षाभासः। विप्लवश्च C12a

ऽक्षजत्वेऽपि तदन्येभ्योऽविशेषतः ॥ (k.33)

योऽपि कश्चिद्विप्लव इन्द्रियजः। **तदन्येन्द्रियजाविशेषात्।** असावपि वस्त्वननुरोधिप्रतिभासो विप्रलम्भात्प्रत्यक्षाभासः। एतेन मानसोऽपि विप्लवो व्याख्यातः॥

---

z–z Ci' PVA 327,5f (VETTER: 76) a–a Ci'e PVA 327,6f (VETTER: 76) b Cf. k.4b' c–c NPṬ 23,17f (VETTER: 76) d–d TBV 500,14; 511,29 (VETTER: 76); NKand 441,5

---

1 °ākārā AC : °ākāro B 2 vā AB : om. C 4 tarhi BC : tahi A ◦ bhavatv BC : om. A 9f ananurodhāt AB : anurodhāt C 11 gźan las de T for tad-anyebhyaḥ 12 °jaḥ C : °jam AB ◦ °endriyajāviśeṣāt AB (°ād A) : °endriyaviśeṣāt C 13 °ananurodhi° AB : °anurodhi° C

[e][f]नैव द्विचन्द्रादिभ्रान्तिरिन्द्रियजेत्येके[f]। तन्न। [g]ऐन्द्रिये भावाभा-
वानुरोधस्य तत्त्वलक्षणत्वात्तस्येहापि तुल्यत्वात्। इन्द्रियविकारे च
विकारात्। तन्निबन्धनत्वाच्चाश्रयास्थितेः[g]। [h]सर्पादिभ्रान्तिवन्मनोभ्रा-
न्तेरक्षविकृतावपि निवृत्तिप्रसङ्गात्। तथाक्षविकारनिवृत्तावप्यनिवृ-
त्तिप्रसङ्गात्[h]। तस्मादिन्द्रियजमप्येतद्भ्रान्तेरप्रत्यक्षम्। अत एवेति
B10b करणंव्यवच्छिन्नाद्विकल्पवर्गात्पृथक्तैमिरोपलक्षितं विप्लवं प्रत्यक्षा-
A10b भासमाह[e] सापवादत्वसूचनार्थम्। [i]अन्यत्र चक्षुरादिपरमाणूनां द्वि-
चन्द्रनीलाद्याभासविज्ञानहेतुत्ववचनात्॥

[j][k]किं पुनरस्य प्रमाणस्य फलम्। प्रमेयाधिगतिः[k]। [l]सा हि ज्ञानम्।
C12b तच्च फलमिति किमिदानीं प्रमाणम्[l]। यत इयं प्रमेयाधिगतिरव्यव-
धाना तत्त्वं प्रतिलभते। तत्र

[e–e] Cie NBhūṣ 177,5f,8–11,12f   [f–f] Ce'e PV 3.294a   [g–g] Cf. PV 3.296   [h–h] Ce'e PV 3.297   [i] PSV on PS 1.15 (cf. PSṬ 1.62,5f; PVA 339,19f; PVV 206,26–207,3) and ĀPV on 2b (cf. FUNAYAMA 1999: 77f)   [j] Another edition of PVin 1.30,9–39,12 and 42,7–43,2 (pramāṇaphala) has been prepared by Birgit Kellner for her present study. I gratefully acknowledge a number of helpful proposals within this passage in her text of June 29, 2005.   [k–k] PVA 340,10 (Kellner, e-mail 31.10.05)   [l–l] PVA 340,12 (Kellner, e-mail 31.10.05)

1 °jety eke AB : °jaloke C   2 tasyehāpi BC : tasyaihāpi A ◦ °vikāre AC : °vikārā B   3 'di tsam T for tat   5 'khrul pa 'di ni T for etad bhrānteḥ ◦ iti n.e. T (the significance of iti is unclear to me)   6 karaṇa° n.e. T ◦ taimiropalakṣitaṃ AB : tirohi×taṃ C   6f °ābhāsam BC : °ābhaṃ A   7 āha BC : prāha A   8 °hetutva° AB : °hetu° C   11 tattvaṃ AB : ttvaṃ C

[mno]अर्थेन घटयत्येनां न हि मुक्त्वाऽर्थरूपताम्[o] ।
[p]तस्मात्प्रमेयाधिगतेः प्रमाणं मेयरूपता[p][n] ॥ (k.34)

[q]न हि क्रियासाधनमित्येव[3] सर्वं सर्वस्याः क्रियायाः साधनम्' किं तु या यतः[q]। [r]तत्रानुभवमात्रेण सदृशात्मनो ज्ञानस्य सर्वत्र कर्मणि तेनात्मना भवितव्यम्' येनास्येदमिति प्रतिकर्म[4] विभज्यते[r]। [s]अनात्मभूतश्चास्येन्द्रियार्थसन्निकर्षादिषु हेतुषु विद्यमानोऽपि भेदो भिन्ने कर्मण्यभिन्नात्मनो ज्ञानस्य न भेदेन नियामकः[s]' क्रियानिबन्धनत्वात्क[5]रणतत्त्वस्य तदविशेषे तस्या अपि विशेषासिद्धेः' सतोऽपि वा विशेषस्य तदनङ्गतयाऽकरणत्वात्। [t]तस्माद्यतोऽस्यात्मभेदादस्येयमधिगतिरिति अयमस्याः कर्मणि [6]नियमः' तत्साधनम्[t]। न चेयमर्थघटनाऽर्थसारूप्यादन्यतो ज्ञानस्य सम्भवति। न हि पटुमन्दतादिभिः स्वभेदैर्भेदकमपीन्द्रियाद्यर्थेनैतद्घटयति' तत्र प्रत्यासत्तिनिबन्धनाभा[7]वात्। [u]अस्त्यनुभवविशेषोऽर्थकृतः' यत इयं प्रतीतिः' न सा-

---

[m–m] Cie NBhūṣ 46,15–47,12 [n–n] NKand 306,2f; TBV 312,8f; 510,27f (VETTER: 78); TUS 256,4–6 (FRANCO 1987: 509); TR 44,2f; NPṬ 20,1f; SDS 15,3f; SVM 108,9f [o–o] PMi 20,14; Ce' PV 3.305ab [p–p] Ce' PV 306ab [q–q] Ce'e PV 3.301 [r–r] Ce'e PV 3.302 [s–s] Ce'e PV 3.303 [t–t] Ce' PV 3.304 [u–u] DAṬ 64,25 (JAMBŪVIJAYA 1981: 136)

---

[3] eva n.e. T [4] 'grub pa add. T ◦ °ātmano AC : °ānmano B [6] °māno AC : °māne B [8] mi 'grub bo T for asiddheḥ ◦ sato BC : sate A ◦ vā BC : om. A, n.e. T [9] de'i byed pa ma yin pa'i phyir T for akaraṇatvāt ◦ °ātma° AC : °ānma° B [12] de ltar T for etat [13] °nābhāvāt AB : °nāt C

रूप्यादिति चेत्[u]' [v]अथ कथं*मिदानीं सतो रूपं न निर्दिश्यते। [w]नेदमि-
B11a दन्तया शक्यं निर्दे[B]ष्टुम्। [x]अनिरूपितेन नामा*यमात्मना भावान्व्यव-
C13a
A11a स्थापयतीदमस्येदं नेति सुव्यवस्थिता भावाः[C][A][x][w][v] ॥

[y][z]तस्मात्प्रमेयाधिगतेः साधनं मेयरूपता[z][m] ।
[a]साधनेऽन्यत्र तत्कर्मसम्बन्धो* न प्रसिध्यति ॥ (k.35)

सा च तस्यात्मभूतैव तेन नार्था[2]न्तरं फलम्।
दधानं तच्च तामात्मन्यर्थाधिगमनात्मना ॥ (k.36)

सव्यापारमिवाभाति व्यापारेण स्वकर्मणि ।
तद्वशात्तद्व्यवस्थानादकारकमपि स्वयम्[a][y] ॥ (k.37)

इत्यन्तरश्लोकाः ॥

[b]एतेनेन्द्रियसन्निकर्षार्था[3]लोचनविशेषणज्ञानानि* प्रत्युक्तानि[b]' ततः कर्मसम्बन्धासिद्धेः' अव्यवधानाभावात्कारकातिशयासिद्धेः' [c]सर्व-कारकोपयोगेऽपि क्रियायामन्त्यस्य तस्यैव* भेदक[4]स्य साधकतम-त्वात्[c]। सत्स्वपीन्द्रियादिष्वभिन्नस्य प्रतिविषयं भेदकमस्य करणमि-ति*। [d]न हीन्द्रियाणि भेदकानि' सर्वज्ञानहेतुत्वात्[d]। [e]नार्थालोचनम्*'

[v–v] Cie DAṬ 65,1–3 (Jambūvijaya 1981: 136) [w–w] Cie MaV 191,6f (Stern: 159f) [x–x] Cie ĪPVV II 35,21f (Stern: 160) [y–y] Ce' PV 3.306–308 [z–z] NBhūṣ 49,12 [a–a] Ci' NBhūṣ 49,15–19 [b–b] Ce'e PV 3.310 [c–c] Ce'e PV 3.311 [d–d] Ce'e PV 3.312ab [e–e] Ci'e PSṬ 1.67,1–2

---

[1] katham AC : kim B [2] nāma n.e. T [5] °bandho AC : °bindho B [11] yaṅ add. T [13] antya<sya ta>syaiva em. (tha ma'i … 'di ñid T) : antyasyaiva ABC [14f] iti n.e. T [15] yaṅ add. T

अताद्रूप्ये तस्यैवं* [5]तदर्थालोचनत्वासिद्धेः। तथा विशेषणज्ञानम्[e]'
[f]अविषयकृतविशेषस्य विशेषणज्ञानविशेष्यज्ञानाविशेषा*द्व्यवस्थासि-
द्धेः[f]। [g]क्रियासाधनयोर्विषयनानात्वविरोधा*च्च। अभि[6]न्नविषयत्वे द्वयं
व्यर्थम्। क्रमभावश्चाभिन्ननिमित्तयोः प्रतिषिद्धः[g]। [h]सकृ*द्भावे साध्य-
साधनताऽभावः[h]' [i]ज्ञानांशयोस्तु साध्यसाधनभा[C]वो व्यवस्थाश्रय- C13b
त्वात्[i]। [j]वस्त्वभेदा[k]त्क्रियाकरण[7]यो*रैक्यविरोध इति चेत्' न' धर्मभेदा-
भ्युपगमात्*[k]। अभिन्नेऽपि वस्तुनि शक्तिभेदेन व्यवस्थाभेददर्शनाच्च
नायं वस्तुस[B]न्निवेशी व्यवहारः[j]। नापि सन्निकर्षः प्रमाणम्' [l]सर्वात्म- B11b
ना सन्निकृष्टस्यापि कैश्चिदेव धर्मैः प्रतिपत्तेः[l]। [m]तदविशेषेऽप्येष A11b
विशेषो बुद्धिप्रतिभासकृत[A][m] इति तस्यैव प्रामाण्यं युक्तम्॥

[n]अथ केयमर्थसंविद्या* प्रमाणफलम्। यदेवेदं प्रत्यक्षं प्रतिवेदनम्[n]।
[o]अ[2]स्तीदं वेदनम्' [p]तदर्थवेदनं केन। उत्पत्तिसारूप्याभ्याम्[p]। [q]अन-

---

f–f Cf. PV 3.313 bc   g–g Ce'e PV 3.314   h–h Ce'e PV 3.315ab'   i–i Ce'e PV 3.315'b–d   j–j Ci'e PSṬ 1.67,9–68,2   k–k Ce'e PV 3.318a–c   l–l Ce'e PV 3.316a–c'   m–m Ce'e PV 3.317ab   n–n Ce'e PV 3.320ab   o–o Ci'e ŚVṬ II 100,16–101,2   p–p Ce'e PV 3.320cd'   q–q Ce'e PV 3.323cd

---

[1] tasyaiva AB : tayaiva C   [2] <viśeṣaṇajñāna>viśeṣyajñānāviśeṣād em. (khyad par gyi śes pa daṅ khyad par can gyi śes pa khyad par med pa'i phyir T) : viśeṣyajñānāviśeṣād ABC   [3] virodhāc AB : nirodhāc C   [4] sakṛd° AC : sākṛd° B   [6] bsgrub par bya ba daṅ sgrub par byed pa dag T for kriyākaraṇayoḥ   [6f] dharmabhedābhyupagamāt BC : om. A; dharma° B : karmma° C   [11] °vid yā AC : °vit. .ma° B   [12–34,1] de ma thag pa T for anantaram

न्तरं* तर्हि विज्ञानं तुल्यविषयं विषयः प्राप्नोति[q]। [r]क्व तर्हीदानीमयमनुभवः। नन्वस्यैव रूपं* वयमप्यनुबुभुत्सवः[r]। [s]इ[3]दं दृष्टं श्रुतं* वेति दर्शनश्रवणाभ्यां यत्रावसायप्रत्ययः। ते तस्यानुभव इति चेत्। ननु सैव तयोः प्रत्यासत्तिरत्र* विचार्यते – कथं तं*त्तस्य दर्शनमिति। तयोर्हि [4]सम्बन्धमाश्रित्य द्रष्टुरेष विनिश्चयः*[s]। स तदभावे न स्यात्। [t]न च विषयसारूप्यं विज्ञानस्य। तत्प्रतिभासिनः स्थूलाकारस्य प्रत्येकं परमाणुष्वभावात्*[t]। एकश्चायं [5]ज्ञानसन्निवेशीति न च बहूनि रूपाणि C14a सञ्चितानि तथा प्रतिभान्तीति युक्तम्। एकरूपस्य बाहु[C]ल्यविरोधात्। बहुषु च तथाविधो नास्तीति न तयोः सारूप्यम्॥

[uv]नापि स्थूल [6]एको विषयस्तथावभासी। [w]पाण्यादिकम्पे* सर्वस्य कम्पप्राप्तेः। अकम्पने वा चलाचलयोः* पृथक्सिद्धिप्रसङ्गाद्[w]रक्तोदकवत्। [x]एकस्य चावरणे सर्वस्यावरणप्रसङ्गः[x]। अभेदा[7]त्। [y]न वा कस्यचिदावरणमित्यविकलं* दृश्येत*[yu]। अवयवस्यावरणम्। नावयविन इति चेत्। B12a अर्धावरणेऽप्यनावृतत्वात्प्राग्वदं*स्य दर्शनप्रसङ्गः[B]। अवय-

r–r Ce'e PV 3.321ab s–s Ce'e PV 3.324–325 t–t Ce'e PV 3.321cd u–u DAṬ 44,5–7 (Jambūvijaya 1981: 135) v–v Ci'e NBhūṣ 104,8–16 (cf. NVTṬ 337,21–338,11 w–w Ce'e PV 2.84 x–x Ce'e PV 2.85ab' y–y Ce'e PV 2.85'bc'

2 tshul 'di ñid T for asyaiva rūpam ∘ śrutaṃ B, śrutam C : śruta A 4 atra n.e. T ∘ tat AB : om. C 5 viniścayaḥ AC : niścayaḥ B 7 abhāvāt A : apy abhāvāt B : asambhavāt C 10 gcig g.yo na T for kampe 11 calācalayoḥ AC : calayoḥ B 13 avikalaṃ AB : avikalyaṃ C ∘ dṛśyeta BC : dṛśyet* A 14 sṅa ma kho na bźin du T for prāgvat

वद्वारेण तद्द[A]र्शनाददृष्टावयवस्यास्याप्रतिपत्तिरिति चेत्। न। भेदा- A12a भावेन सर्वथाऽप्रतिपत्तिप्रसङ्गात्। सर्वावयवानां च युगपद्द्रष्टुमशक्यत्वात्सर्वदा चास्यादर्शनप्रसङ्गः। कतिपयावयवप्रतिपत्तौ[2] दर्शनेऽल्पावयवदर्शनेऽपि तथा स्थूलस्य दर्शनं स्यात्। [z][a]रक्ते चैकस्मिन्रागः। अरक्तस्य वा गतिः।[a] अवयवरागे वाऽवयविरूपमरक्तमिति रक्तारक्तं दृश्येत। तस्मान्नैकः कश्चिद[3]र्थः। यो विज्ञानं सरूपयति[z]॥

अत एव

[b]**नान्योऽनुभाव्यो बुद्ध्यास्ति तस्या नानुभवोऽपरः।**
ग्राह्यग्राहकवैधुर्यात्स्वयं सैव प्रकाशते[b] ॥ (k.38)

व्यस्तं हि विषयलक्षण[4]मिति **न** कश्चिद**नुभवो** नाप्यस्य कश्चि[C]त्। C14b तत्रापि **ग्राह्यग्राहक**लक्षणवैधुर्यात्। [c]तस्मादात्मैव बुद्धेरनुभवः। स च नान्यस्य कस्यचित्। प्रत्यक्षप्रतिवेद्यत्वमप्यस्यां[5] तदात्मतैव।[c] [d]**सा** च तादात्म्यात्**स्वयं प्रकाशते**। तेनात्मनः प्रकाशिकेत्यप्युच्यते प्र-

---

z–z DAṬ 44,7–9 (JAMBŪVIJAYA 1981: 135) a–a Ce' PV 2.85'cd b–b TBV 483,20f; SVR 150,12f; NPṬ 24,7; NM$_K$ 294,4f; NR 275,19f (VETTER: 86); Vyom 525,20f; NBhūṣ 107,4f (cf.119,21); ŚVṬ II 101,21f; TRD 40,13f; ŚD 154,10f; SDS 13,2f; SVM 111,1f; AS 110,4f; Ce'e PV 3.327 c–c Ce' PV 3.326 d–d Ce'e PV 3.329a–c

---

1 adṛṣṭāvayava<syā>syāpratipattir em. (yan lag ma mthoṅ ba la de rtogs par mir 'gyur ro T) : adṛṣṭāvayavasyāpratipattir ABC ◦ bhedā° AC : bhodā° B 4 thams cad kha bsgyur ba T for rāgaḥ 5 rūpam n.e. T 6 naikaḥ AB : naiva C ◦ sarūpayati AC : sarūpaprati B 9 saiva BC : saivaṃ A (de ni de ltar T) 13 apy C : om. AB

काशवत्[d]। [e]नीलाद्यनुभव इत्यपि तत्स्वभावोऽनुभव एव[e]॥

[f]अवेद्यवेदकाकारा[6] यथा भ्रान्तैर्निरीक्ष्यते ।
विभक्तलक्षणग्राह्यग्राहकाकारविप्लवा ॥ (k.39)

तथाकृतव्यवस्थेयं केशादिज्ञानभेदवत्।
यदा तदा न सञ्चोद्यग्राह्यग्राहकलक्षणा[f] ॥ (k.40)

इत्यन्तरश्लोकौ[7] ॥

[g]तदाऽन्यसंविदोऽभावात्स्वसंवित्फलमिष्यते[g] । (k.41ab)*

येषां बुद्धिरेवोपदर्शितग्राह्यग्राहकाकारोत्पद्यते' तेषामन्यस्य सं-
A12b वेद्यस्याभावात्स्वसंवेदनं फलम्*[9]' तत्स्वभावत्वादर्थप्रतिपत्तेः। [h]यदि
B12b हीष्टाकारः सोऽनुभवोऽनिष्टाकारो वा' तदेष्टोऽनिष्टो वा*[10] विषयः प्रतिविदितो भवति[h]। [i][j]विद्यमानेऽपि हि बाह्येऽर्थे यथास्वसंवेदनमेवार्थनिष्पत्तेस्तदेव[j] फलं युक्तम्। न ह्यर्थस्य यथास्वभावं व्यवस्थितिः[i]' [k]सर्वज्ञानानामेकाकारत्वप्रसङ्गात्[13]। अनेकाकारास्तु विज्ञप्तयः[k]' येनैकं रूपमेकस्य*[14] मनआपमन्यस्यामनआपं दृष्टम्॥

---

e–e Ce'e PV 3.328cd f–f Ce' PV 3.330c–332b g–g Ce' PV 3.332cd h–h Ce'e PV 3.340 i–i Ci'e PSṬ 1.68,12–14 (Kellner, e-mail 21.3.05) j–j Ce'e PV 3.341a–c' k–k Ci' PSṬ 1.68,15–69,1 (Kellner, e-mail 21.3.05)

---

7 Verse 41 has only two pādas, but cf. note on 37,7. 9 phalaṃ AC ('bras bu yin te T) : phalaṃ bhavet B 10 tadeṣṭo 'niṣṭo vā (tadā iṣṭo niṣṭo vā A) : tadeveṣṭo niṣṭo vā C : iṣṭāniṣṭo B; tadā n.e. T 11f eva n.e. T 13 °jñānānām BC : °jñānānam A 14 ekasya AB : ekaikasya C

[l][3]इष्टानिष्टावभासिन्यः कल्पना नेन्द्रियबु[C]द्धय इति चेत्[l] [m]न तत्रा- C15a प्यरिष्टादावप्रतिसन्धानदर्शनात्[m] अन्यत्रापि शब्दगन्धरसविशेषैरभिन्नैः प्राणिविशे[4]षाणामैन्द्रियक*स्यैव* सुखासुखस्योत्पत्तेः। तस्मात्स्वसंवेदनरूपैवार्थप्रतीतिः*। [n]तस्याश्च विषयाकारतैव साधनम् यथाकारमस्याः प्रथनात्। अर्थस्थितेः [5]स्वसंवेदनरूपत्वात्स्वविदपीयमर्थविदेव* कार्यतो द्रष्टव्या[n]। [o]अत एव [p]न प्रमाणफलयोर्विषयभेदः*[p]। स्वभावचिन्तायां तादात्म्यादर्थसंविदः स्वसंवि[6]त्फलमुच्यते*[o]॥

[q]तथाऽवभासमानस्य तादृशोऽन्यादृशो*ऽपि वा ।
ज्ञानस्य हेतुरर्थो*ऽपीत्यर्थस्येष्टा प्रमेयता[q] ॥ (k.42)

[r]यथाकथञ्चित्तस्यार्थरूपं मुक्त्वाऽवभासिनः ।
अर्थग्रहः कथं सत्यं* न जा[7]नेऽहमपीदृशम्[r] ॥ (k.43)

इत्यन्तरश्लोकौ ॥

[l–l] Ce'e PV 3.344ab (LINDTNER 1984: 164) [m–m] Ce'e PV 3.344cd [n–n] Ce'e PV 3.348c–349 [o–o] Ce'e PV 3.350 [p–p] DhPr 91,16 (VETTER: 90) [q–q] Ce' PV 3.351 [r–r] Ce' PV 3.352

---

[3] aindriyaka° A : aindriya° BC ◦ °va BC : °vu A [4] °ārthapratītiḥ AB : °ārthapratītāv arthapratītiḥ C [6] eva n.e. T ◦ °bhedaḥ BC : °bhedeḥ A; yaṅ add. T [7] This sentence is metrical in T, but unmetrically rephrased in PVin. Birgit Kellner proposed an emendation arthasaṃvitteḥ metri causa for arthasaṃvidaḥ and to identify tādātmyād arthasaṃvitteḥ svasaṃvit phalam ucyate || as the missing k.41cd. For an earlier attempt to solve these problems cf. LINDTNER 1984: 163f. ◦ ucyate C, ·cyate B (bśad T) : iṣyate A [8] °dṛśo AC : °dṛśe B [9] artho AB : ano C [11] satyaṃ BC : satya A

कथं पुनरसति बाह्येऽर्थे प्रमाणप्रमेयफलस्थितिः। उक्तमत्र – [s]यथादर्शनमियं व्यवस्था न तु यथातत्त्वमि[s]ति। विषयाकारः कश्चित्प-
A13a B13a रिच्छेदश्चा[A]न्तरः स्वसंविदितरूपो [B]जायमानो लक्ष्यते। तत्र यथालक्षणमेवेयं मेयमानफलस्थितिः ॥

[t u]अविभागोऽपि बुद्ध्यात्मा विपर्यासितदर्शनैः ।
ग्राह्यग्राहकसंवित्तिभेदवानिव लक्ष्यते[u] ॥ (k.44)

C15b मन्त्राद्युप[C]प्लुताक्षाणां यथा मृच्छकलादयः ।
अन्यथैवावभासन्ते तद्रूपरहिता अपि ॥ (k.45)

तथैवादर्शनात्तेषामनुपप्लुतचक्षुषां ।
दूरे यथा वा मरुषु महानल्पोऽपि दृश्यते ॥ (k.46)

यथानुदर्शनं चेयं मेयमानफलस्थितिः ।
क्रियतेऽविद्यमानाऽपि ग्राह्यग्राहकसंविदाम् ॥ (k.47)

अन्यथैकस्य भावस्य नानारूपावभासिनः ।
सत्यं कथं स्युराकारास्तदेकत्वस्य हानितः ॥ (k.48)

अन्यस्यान्यत्वहानेश्च नाभेदोऽरूपदर्शनात्।

s–s Cf. kk.39–40 (VETTER: 91) t–t Ce' PV 3.353–362 u–u NM$_K$ 294,6f

1 °phala° AB : om. C 2 iyaṃ AC : eṣā B ◦ viṣayākāraḥ AC : viṣayāraḥ B 4 meyamāna° AB (cf.k.47b) : mānameya° C 9 mig ... rnams kyis T for °cakṣuṣā 11 yathānudarśanaṃ ceyaṃ AB : yathādarśanam eveyaṃ C 13 °rūpā° AB : °dharmmā° C 14 °tvasya BC : °tvāsya A ◦ hānitaḥ AC : hanitaḥ B

रूपाभेदं हि पश्यन्ती धीरभेदं व्यवस्यति ॥ (k.49)

भावा येन निरूप्यन्ते तद्रूपं नास्ति तत्त्वतः ।
यस्माद्[5]एकमनेकं च रूपं तेषां न विद्यते ॥ (k.50)

साधर्म्यदर्शनाल्लोके भ्रान्तिर्नामोपजायते ।
अतदात्मनि तादात्म्यव्यवसायेन* नेह तत्॥ (k.51)

अदर्शनाज्जगत्यस्मिन्नेकस्याप्[6]इ तदात्मनः ।
अस्तीयमपि या त्व*न्तरुपप्लवसमुद्भवा ॥ (k.52)

दोषोद्भवात्प्रकृत्या सा वितथप्रतिभासिनी ।
अनपेक्षितसाधर्म्यदृगादिस्तैमिरादिवत् ॥ (k.53)

इत्यन्तरश्लोकाः ॥

भवतु नाम[7] यथादर्शनं प्रमाणादिव्यवस्था। विज्ञप्ति*मात्रतायां सैव* कथं सिध्यति। उक्तमत्र – [v]ग्राह्यग्राहकलक्षणा*योगादि[v]ति[w]॥

[x]अपि च

[y][z]सहोपलम्भनियमादभेदो नीलतद्धियोः[z] ।

[v–v] Cf. PVin 1.38c [w] Cf. 30 n. j [x–x] Cie NBhūṣ 107,7–108,3 [y–y] Only k.54: DAṬ 67,6f (JAMBŪVIJAYA 1981: 136) [z–z] ṚVi 79,6; NM$_K$ 297,5; 280,8; Vyom 527,11; SVṬ 418,13; ĪPVV II 78,22; SDS 13,9; NVinV II 226,11

---

5 °sāyena AB : °sānena C 7 antarupa° C : antarūpa° AB 11 vijñapti° AC : vijñāpti° B ◦ saiva AB : seva tu C 12 grāhya‹grāhaka›lakṣaṇā° A : grāhyalakṣaṇā° BC

A13b C16a B13b [a]न हि भिन्नावभा[A]सि[C]त्वेऽप्यर्थान्तरमेवं[*] रूपं नीलस्यानुभवात्[*] [B]तयोः **सहोपलम्भनियमाद्द्विचन्द्रादिवत्**[a]। [b]न ह्यनयोरेकाकारानुपलम्भेऽन्योप[*]लम्भोऽस्ति। न चैतत्स्वभावविवेके युक्तम्' प्रतिब[2]न्धकारणाभावात्[bx]। रूपालोकयोस्तु तज्ज्ञानोत्पादनयोग्यताप्रतिलम्भ[*]लक्षणोऽस्ति प्रतिबन्ध इन्द्रिययोग्यतोत्पत्तिलक्षणो वेति नानालोको रूपोपलम्भः स्यात्' कार्यस्य [3]कारणाव्यभिचारात्। नान्तरीयकतयालोकः सह रूपेण ग्राह्यलक्षणत्वाद्गृह्येत। [c]न वा[*] केवलस्याप्यालोकस्य दर्शनादनालोकस्य वा रूपस्य कैश्चित्प्रा[4]णिविशेषैरिति न तयोरपि[*] सहोपलम्भनियमः[c]। नीलाकारसंवेदनयोस्तु नियम एव। न स नानात्वे युक्तः' नीलपीतवत्॥

[d]विषयस्य विज्ञानहेतुतयोपनिधेः [5]प्रागुपलम्भः पश्चात्संवेदनस्येति चेत्[d]'

[efgh]**अप्रत्यक्षोपलम्भस्य[h] नार्थदृष्टिः प्रसिध्यति[gy]** ॥ (k.54)

[a–a] ŚVṬ II 107,9–11; TBV 364,13 (VETTER: 94) [b–b] BSBh 544,5f (STERN: 160) [c–c] Ci'e ŚVṬ II 107,12f; NPṬ 33,11f (STERN: 160); TSP 569,4f (Nishizawa, letter 21.7.95) [d–d] TSP 568,19f (VETTER: 96) [e–e] Cie NBhūṣ 108,5–9 [f–f] ĪPVV I 103,18–21 (STERN: 160) [g–g] NPṬ 12,13; 61,1; NVinV I 82,1, etc. (cf. index); NM$_K$ 304,11; 289,7 (VETTER: 96); ṚVi 75,24; NBhūṣ 133,21f; TBh 18,13; TSP 401,4; ŚVV 246,22; ŚVṬ II 100,5; J 478,7; SDS 12,14; NAVV 18,30; NR 216,5f [h–h] ĪPVV II 249,18

---

[1] eva AB : ava C ◦ °bhavāt AC : °bhāvāt B [3] nyopa° AB : savyanyopa° C [4] °pratilambha° n.e. T [7] na vā AC : om. B [9] api n.e. T

न हि विषयसत्तया विषयोपलम्भः। किं तर्हि तदुपलम्भसत्तया। सा
चाप्रामाणिका न सत्तानिबन्धनान्व्यवहाराननुरुणद्धि। तदप्रसिद्धौ
विषयस्याप्यप्रसिद्धिरित्यस्तङ्गतं विश्वं स्यात्। सतोऽप्यसिद्धौ सत्ता-
व्यवहारायोग्यत्वात्। तस्मान्नानुपलभमानः कस्यचित्संवेदनं वेद- C16b
यते नाम किञ्चित्॥

उपलभ्यते संवेदनमन्येनेति चेत्। स तावद्विषयः स्वोपलम्भका-
ले न सिद्धः सिद्धेरसिद्धेः। अन्योपलम्भकाले तु सिद्ध इत्युपल-
म्भेऽपि तदा न सिद्धोऽन्यदा विपर्यये सिद्ध इति सुव्याहृतम्। अन्ये- A14a
नापि संवेदनोपलम्भे सोऽप्यसिद्धः संवेदनं न साधयतीत्युपल- B14a
म्भान्तरानुगमः। तन्न तावदयं पुरुषः कश्चिदर्थं प्रत्येत्युपलम्भनिष्ठां
प्रतीक्षमाणः। एकासिद्धौ सर्वासिद्धेः। न चोपलम्भानामुत्पत्तिनि-
ष्ठेत्यन्धमूकं जगत्स्यात्। क्वचिन्निष्ठायां स स्वयमात्मानं विषयाकारं
च युगपदुपलभत इति तदन्येऽपि तथा स्युः। विशेषहेत्वभावात्।

---

i–i NBhūṣ 135,6f j–j NBhūṣ 135,7f (STERN: 160) k–k NBhūṣ 135,15; NVinV I 215,9 (STERN: 160) l–l ĪPVV I 103,21f (STERN: 160) m–m Cie NBhūṣ 108,10–14 n–n Cie ĪPVV I 103,22f (STERN: 161)

---

1 viṣayasattayā B : viṣayasattaya C : viṣaye sattayā A 2 °ruṇaddhi BC? : °rūṇaddhi A ◦ °siddhau AB : °siddho C 3 °syāpy apra° BC : °syāpra° A; api n.e. T 4 mi dmigs pa' phyir T for ayogyatvāt 4f vedayate A : saṃvedayate BC 6 upalabhyate AB : upalabhate C ◦ svopalambha° BC : svolambha° A 8 viparyaye AB : vipaye C ◦ °hṛtam AC : °kṛtaṃ B 9 saṃvedanaṃ AB : svasaṃvedanaṃ C 10 upa° AB : upe° C; °niṣṭhām AB : °niṣṭhā C 11 dmigs pa thams cad kyi T for upalambhānām 12 kvacin AB : kecin C 13 tat n.e. T

तत्सिद्धः सहोपलम्भनियमः[m]। एकव्यापारे क्रमायोगात्। तस्याविशेषात्॥

[o]संवेदनमित्यपि तस्य तादात्म्यात्तथाप्रथनम्[o]। [pq]न तदन्[4]न्यस्य कस्यचिदात्मसंवेदनवत्[p]। ततोऽपि न तदर्थान्तरे युक्तम्।[q] [r]अनर्थान्तरत्वे तु नीलादेरनुभवात्तदात्मभूतः प्रकाशते तथेति नीलाद्यनुभवः स्यात्[r]॥

[s]स च तादात्म्यात्तथाप्रकाशमानोऽपि[5] स्वपरात्मनोः प्रकाशकः

C17a स्यात्। प्रकाशवत्। [t]तस्माद्ग्राहकाकारः स्वसंविदः साधनमिष्टम्[C]। ततोऽस्यास्तद्भावव्यवस्थापनात्[t]॥

[u]तत्रात्मविषये[6] माने यथा रागादिवेदनम्।
इयं सर्वत्र संयोज्या मानमेयफलस्थितिः[u] ॥ (k.55)

[v]तत्राप्यनुभवात्मत्वात्ते योग्याः स्वात्मसंविदि ।
इति सा योग्यता मानमात्मा मेयः फलं स्ववित्[v] ॥ (k.56)

[w][7]ग्राहकाकारसङ्ख्याता परिच्छेदात्मतात्मनि ।

---

o–o Ci' ĪPVV II 78,23f p–p Cf. ĪPVV II 78,24f q–q ĪPVV II 78,21 r–r ŚVṬ II 100,4f (Stern: 161) s–s Cf. 30 n. j t–t Cf. PV 3.363 u–u Ce'e PV 3.364 v–v Ce' PV 3.365 w–w Ce' PV 3.366

---

1 °lambha° AC : °lambhaḥ B 3 tasya n.e. T 4 °cid AB : °kid C ◦ °vat AB : °vet C ◦ api AB : om. C 7 sa ca n.e. T ◦ raṅ daṅ gźan T for svaparātmanoḥ 9 asyāḥ n.e. T ◦ °sthāpanāt BC : °sthānāt A 11 saṃyojyā AB : saṃyojya C ◦ °meya° BC : °yeya° A 13 mānam BC : māna A

सा योग्यतेति च प्रोक्तं प्रमाणं स्वात्मवेदनम् ॥ (k.57)

इत्यन्तरश्लोकाः ॥

बाह्येऽप्यर्थे ततोऽभेदो भासमानार्थतद्विदोः ।

सत्यपि **बाह्ये**ऽ**र्थे** सहोपलम्भवेदनाभ्यां **भासमानस्य** नीलादेस्त- B14b A14b
त्संविदश्चाविवेकः सिद्धः ॥

द्वैरूप्यं तद्धियः

विषयज्ञानरूपाभ्यामतो द्विरूपा बुद्धिः सिद्धा भवति। यदि भासमानो विषयाकारो बुद्धेरभिन्नः। ततो भिन्नमस्तीति कुतः ॥

बाह्यसिद्धिः स्याद्व्यतिरेकतः ॥ (k.58)

सत्सु समर्थेषु अन्येषु हेतुषु ज्ञानकार्यानिष्पत्तिः कारणान्तरवैकल्यं सूचयति। स बाह्योऽर्थः स्यात्। यद्यत्र कश्चिदुपादानविशेषाभावकृतं कार्यव्यतिरेकं न ब्रूयात्। सोऽपि कथं सर्वज्ञानानां विषयं व्यतिरेचयन्नुपप्लवेतरयोः प्रमाणेतरतां ब्रूयात्। विशेषाभावात्। उपप्लववासनाविसन्धिदोषादप्रबुद्धस्याप्यनाश्वासिकं व्यवहार-

x–x ĪPVV III 32,14 (STERN: 161) y–y NM$_K$ 300,6 (VETTER: 100); Ci'e PSṬ 1.68,9 z–z ŚVṬ II 100,12f; VNṬ 15,25f; HBṬ 170,4–6 (STERN: 161); PSṬ 1.68,8f a–a Cie NBhūṣ 57,14–19 (LINDTNER 1984: 156f; YAMAKAMI 1984: 136f)

1 ca AC : om. B ◦ svā° AB : sā° C 3 °vidoḥ AC : °viptoḥ B 8 bhinna{ḥ}?m C ◦ śes add. T 12 med pas T for abhāvakṛtam ◦ °jñānā° A : °vijñānā° BC 13 pramāṇetaratām n.e. T

C17b मुत्पश्यन्नेकमप्रमाणं[*]माचक्षीत। अ[c]परम् आ संसारम[*]विश्लिष्टा[*]नुबन्धं दृढवासनत्वादिह व्यवहाराविसंवादापेक्षया प्रमाणम्। [bc]सां[5]व्यवहारिकस्य चैतत्प्रमाणस्य रूपमु[*]क्तम्। अत्रापि <u>परे</u> मूढा विसंवादयन्ति लोकमिति। चिन्तामयीमेव तु प्रज्ञामनुशी[*]लयन्तो विभ्रम[*]विवेकनिर्मलमनपायि पारमा[6]र्थिकप्रमाणम[b]भिमुखीकुर्वन्ति[a]। तदपि लेशतः सूचितमेवेति[*]॥

॥ प्रमाणविनिश्चये प्रत्यक्षपरिच्छेदः प्रथमः ॥[*]

[b–b] Ce'e PSṬ 1.75,1–3   [c–c] TBV 470,14; 497,28; VNṬ 14,26f; PMi 6,27f (Vetter: 100); J 419,14; SVṬ 489,20–24 (Lindtner 1984: n.23)

---

[1] ekam apramāṇam AB : ekaṃ pramāṇam C ◦ saṃsāram BC : sambhāram A ◦ aviśliṣṭā° AC : aviśiṣṭā° B [3] caitat pramāṇasya rūpam AB : caitadrūpaṃ pramāṇasya lakṣaṇam C [4] anuśī° BC : anuśrī° A ◦ vibhrama° AC : om. B [6] iti n.e. T [7] Manuscripts' and translation's colophons: pramāṇaviniścaye pratyakṣaniścayaḥ prathamaḥ paricchedaḥ samāptaḥ A; pramāṇaviniścaye pratyakṣaparicchedaḥ prathamaḥ BC; mṅon sum gtan la dbab pa la 'jug pa ste le'u daṅ po'o T

[ABC] [def]**अनुमानं द्विधा** A14b6 B14b6 C17b3

स्वार्थं परार्थं च[f] ॥

ज्ञानाभिधानरूपत्वान्न परापरप्रतिपत्तिनिबन्धनं[*e]। अपृथग्वचनं शब्दस्य विशेषाभावादिति चेत्' न' प्रवृत्तिभेदात्। अर्थो हि[*] लिङ्गिनं गमयति' तल्लिङ्गं शब्द इति[*]। न' लक्षणान्तरस्यावाच्यत्वात्। [g]यत्[*]किञ्चिदृष्टम्' तस्य यत्र प्रतिबन्धस्तद्विदस्तस्य तद्गमकं तत्रेति वस्तुगतिः[g]। [h]तत्र गमकलक्षणविधानेन[*] प्रतिपिपादयिषोर्वचनानुक्रमदर्शनं[*] कृतमेव' अन्यथाभिधाने गमकधर्माद्योतनात्। न हि ये[*] यथा यमर्थं विदन्ति वचनज्ञाः[*]' ते[*] तत्[*]प्रतिपादने पुनरुपदेशान्तरमपेक्षन्ते। सत्यमेतत्' तथापि बालव्युत्पत्तिनिमित्तोऽयमारम्भः। यथा[i]वस्तुप्रतिपद्यमाना अपि तद्[*]धर्माव्याप्तिव्यतिरेकाभ्यां निगदन्तो दृष्टाः' [C]अविनाभाववचनादुपमानसाध्यतदावृत्तिवचनानां च[*] प्रयोगात्[hi] ॥ (A15a B15a; C18a)

---

d–d Only k.1ab: DAṬ 125,14 (JAMBŪVIJAYA 1981: 140) e–e Ci'e TR 47,1f f–f Ce' PS 2.1a' with PSV (p. 447,8f); Ci' NB 2.1–2 g–g HBṬ 16,1 (cf. HBṬĀ 260,23–26); 69,5f; TBV 72,36f; 322,23; Ci'e NVTṬ 130,5f h–h PSṬ 2.B53b2–5 i–i DhPr 89,26f

---

3 °nibandhane AB (TR) : °nibandhanaṃ C 4 hi BC : om. A 5 iti n.e. T ◦ yat AC : yat kiñcit B 6 de ñid du T for tatra 7 brjod pas T for vidhānena ◦ °ānukramadarśanaṃ A (°ānukramo darśitaḥ PSṬ) : °ānukramasaṃdarśanaṃ B : °ānukramapradarśanaṃ C 8 ye n.e. T 9 vacanajñās BC : vacanājñās A ◦ te BC : om. A ◦ tat° n.e. T 11 tad° n.e. T 12 ca AB : punaḥ C

[j k]तत्र

स्वार्थं त्रिरूपाल्लिङ्गतोऽर्थदृक्[4][k d]।

[l]त्रिलक्षणा*ल्लिङ्गाद्यदनुमेयेऽर्थे** ज्ञानम्। तत्स्वार्थमनुमानम्*[j l] ॥

प्रत्यक्षवदस्य फलविकल्पो विज्ञेयः* ॥

[m]तदेतद्

[n o]अतस्मिं*स्तद्ग्रहा[p]द्भ्रान्तिर्*[m o] अपि सम्बन्धतः प्रमा[n p] ॥ (k.1)

[q r s]स्वप्रति[5]भासेऽनर्थेऽर्थाध्यवसायेन[s] प्रवर्तनाद्*[r] [t]भ्रान्तिरप्यर्थसम्बन्धेन[t] तदव्यभिचारात्प्रमाणम्[q]। न हि स्वभावः कार्यं वा भावकारणव्यतिरेके* भवतः। अभेदादात्मनिष्पत्तेश्च। [6]तथा तयोरभावे तज्जं ज्ञानं तत्प्रभवा वा* भावकारणप्रतिपत्तिः। तथा सति दृश्ये वस्तुन्यविकल-

j–j Ce'e PS 2.1'ab with PSV (p. 447,9–14); cf. NB 2.3 k–k SVR 23,9 l–l SVR 23,12f m–m NVinV II 3,17f n–n SVR 37,5; NAV 56,21f; TRD 41,16; ĪPVV I 238,12+14; ŚVṬ III 80,16; DAṬ 125,15 o–o NBhūṣ 195,14; 196,5 p–p DhPr 78,20; SVṬ 82,6f; 244,14; 365,1f; 417,19; TBV 508,17; ĪPVV II 91,4; Ci'e NBhūṣ 121,18f; TUS 176,2 q–q NBhūṣ 140,25f; ŚVṬ III 88,19f (Stern: 161) r–r DhPr 78,20; cf. AP 238,22f; NVTṬ 441,10; NM II 27,16f; NBhūṣ 195,15; 196,6f; 209,8f; NK[1] 197,10f (NK[2] 670,10); 257,23; ĪPVV I 239,18f; cf. SVR 37,1; Ci' NBṬ 47,1; 71,5; PVV 142,11 s–s ĪPVV I 271,15 t–t NBhūṣ 195,6f

3 trilakṣaṇāl AC : trirūpāl B ◦ arthe n.e. T ◦ anumānaṃ BC : ānumānaṃ A 4 vijñeyaḥ AC : jñeyaḥ B 5f tad etat | atasmiṃs AC : tad atad asmiṃs B 6 bhrāntir AB : bhrānter C 7 pravarttanād AC : pravarttamānād B 9 °vyatireke AB : °vyatirekeṇa C 10 vā AC : om. B

तदन्यकारणस्य दर्शनस्य व्यावृत्तिः। [u]न च स एव प्रतिभासोऽर्थो युक्तः*। तस्य पुनः [7]प्रत्यक्षेनान्यथा* दर्शनात्[u]॥

[v]यो हि भावो यथाभूतः स तादृग्लिङ्गचेतसः*।
हेतुस्तज्जा तथाभूते तस्माद्वस्तुनि लिङ्गिधीः[v]॥ (k.2)

[wx]लिङ्गलिङ्गि[B]धियोरेवं पारम्पर्येण वस्तुनि। B15b
प्रतिबन्धात्तदा[A]भासशून्ययोरप्यवञ्चनम्[x]॥ (k.3) A15b

[y]तस्यास्*तद्रूपशून्यायास्तद्रूपाध्यवसायतः।
तद्रूपावञ्चकत्वेऽपि कृता भ्रान्तिव्यवस्थितिः[y]॥ (k.4)

[za]मणिप्रदीप*प्रभयोर्मणिबुद्ध्याभिधावतः*।
मिथ्याज्ञानाविशेषेऽपि [2]विशेषोऽर्थक्रियां प्रति[a]॥ (k.5)

[b]यथा तथायथार्थत्वेऽप्यनुमानतदाभयोः।
अर्थक्रियानुरोधेन प्रमाणत्वं व्यवस्थितम्[bzw]॥ (k.6)

इति सङ्ग्रहश्लोकाः॥

---

u–u NVinV II 3,13 (SHIMODA 1988: 100) v–v Ce' PV 3.81 w–w kk.3–6: NBhūṣ 195,19–196,4 x–x Ce' PV 3.82 y–y Ce'e PV 3.83 z–z kk.5–6: NAVṬ 57,22ff; TRD 41,18–21 a–a Ce' PV 3.57 b–b Ce' PV 3.58

---

2 don daṅ ldan pa T for artho yuktaḥ ◦ pratyakṣeṇānyathā BC : pratyakṣeṇo nyathā A 3 °cetasaḥ BC : °cetasye A 7 tasyās AC : tasmās B 9 °pradīpa° BC : °pradīpā° A ◦ °dhāvataḥ C, °dhāvato B : °dhāvatoḥ A

[c]अत एव

[def]प्रामाण्यं वस्तुविषयं[f] द्वयोः[ec]

C18b [C]प्रत्यक्षानुमानयोः[3]। अर्थक्रियायोग्यविषयत्वाद्विचारस्य। [g]सुखदुःखसाधने ज्ञात्वा यथार्हं प्रतिपित्सवो[g] हि किञ्चित्परीक्षन्ते प्रेक्षापूर्वकारिणः। न व्यसनितया। न चानुमानप्रतिभास* एवार्थसाधनम्[4]। निरुद्धेऽप्यर्थसाधने वस्तुनि तस्यानिरोधात्ततश्च** कस्यचिदर्थस्यासिद्धेः*। अत एव* सदपि सामान्यं नार्थः। तस्माद्वस्तुरूपाविसंवादनमेव[5]ास्यापि प्रामाण्यम्। तत्प्रतिबद्धवस्तुलिङ्गापेक्षणाच्च॥

<u>आचार्यः</u> पुनर्

[h]अर्थभिदां जगौ[h]।

प्रतिभासस्य भिन्नत्वादेकस्मिंस्तदयोगतः[d]॥ (k.7)

न ह्येकस्य तावन्योन्यविलक्षणावाकारौ[6] युज्येते। तदालम्बनविषयभेदात्प्रमाणयोर्विषयभेदमाह। न प्रमाणव्यापारविषयभेदात्। भेद इत्यप्यस्याभेदप्रतिषेध एव द्रष्टव्यः। न* नानाविषयता। अनुमान[7]विकल्पस्य निर्विषयत्वात्। तत्प्रतिभासस्य स्वविषयसम्मतान्वयव्यति-

---

c–c Cie PVSVṬ 22,26 d–d Only k.7: NAVV 70,21f; NVinV II 4,2f (SHIMODA 1988: 100); NM I 159,1f (cf. NMG 40,5–10) e–e NBhūṣ 289,23; ĪPVV I 226,16; II 131,24; TBV 468,20 f–f ĪPVV III 201,11 g–g Cie HBṬĀ 397,15 h–h Cf. PS 1.2'b (p. 1,17) and PS 2.1'c–d with PSV (p. 448,4–8) (STEINKELLNER 1979: n.51)

---

5 de add. T 6 kyaṅ add. T ◦ ca AC : om. B ◦ arthasyāsiddheḥ AC : arthasya siddheḥ B 7 ata eva AC : ata eva ca B 14 na AB : na tu C

रेकाननुविधानात् प्रत्यक्षवत्सामान्यस्य च वस्तुनोऽन्यत्वेनावाच्य- B16a
त्वात्॥

कथमिदानीं द्वयोरपि प्रामाण्यस्य वस्तुविषयत्वे सामान्यस्य प्रति- A16a
पत्तिर्लिङ्गादन्यतः स्वलक्षणस्येत्याह –

अतद्रूपपरावृत्तवस्तुमात्रप्रसाधनात्।
सामान्यविषयं प्रोक्तं लिङ्गं भेदाप्रतिष्ठितेः॥ (k.8) C19a

यत्प्रयोजना ह्यर्था ज्ञातुमिष्टाः तद्विपर्ययव्यतिरेकिणोऽर्थमात्रस्योपनिधायकं लिङ्गमिति **सामान्यविषयं प्रोक्तम्** ततो **भेदाप्रतिष्ठा**नात् न वस्तुसत्ताविप्रकर्षात् लिङ्गप्रतिपत्तेरपि तथारूपत्वादन्वयापेक्षणाच्च। इतरत्पुनर्भेदान्तरविमर्शविवेकेन प्रतिष्ठितेनैवं रूपेणाक्रियत इति स्वलक्षणविषयम् अपरस्मादर्थप्रतिपत्तेः। न त्वेवं पराङ्गात्प्रतीतिः तस्यासामर्थ्यात्। अर्थाविसंवादस्तु द्वयोरपि तुल्य इति वस्तुविषयं प्रामाण्यम्॥

[i–i] TSP 330,12f; PVSVṬ 19,23f; PVA 18,21; TBV 211,4f; AS 28,15f; PKM 181,17f; Vyom 685,30f; NVinV II 152,10f; TR 52,14f [j–j] Ci'e TR 52,16f [k–k] Cf. PVSV 67,24f [l] Cf. PV 1.40–47

---

1 °ānanuvi° AC : °ānānuvi° B 3 sāmānyasya AB : sāmānya° C 8f °āpratiṣṭhānāt AB : °āpratiṣṭhābhāvāt C 9 °viprakarṣāt C : °viprakārṣāt AB 10 eva n.e. T 11f parāṅgāt em. : parāṅgā BC, parāṃgā A 12 pratītis A : pratīti B : pratipatiḥ C ◦ °vādas BC : °vādās A

तत्*पुनस्त्रैरूप्यम्

[mnop]अनुमेयेऽथ तत्तुल्ये सद्भावो[p] नास्तितासति[o]।
निश्चिता[n] (k.9a-c')

[q]**अनुमेयो**[5]ऽत्र जिज्ञासितविशेषो धर्मी[q]। [r]तत्र दर्शनं प्रत्यक्षतो*ऽनुमानतो वा[r]। तथा **तत्तुल्य** एव च॥

[s]धर्मिविशिष्टस्यान्यत्र वृत्तिविरोधोऽविशेषणे वा नानुमेयधर्मतेति[6] चेत्[s]। [t]न[t]। अयोगव्यवच्छेदेन विशेषणात्॥

[uv]अयोगं योगमपरैरत्यन्तायोगमेव च।
व्यवच्छिनत्ति धर्मस्य निपातो व्यतिरेचकः॥ (k.10)

विशेषणविशेष्याभ्यां क्रियया च सहोदितः[7]।
विवक्षातोऽप्रयोगेऽपि तस्यार्थोऽयं प्रतीयते॥ (k.11)

B16b **व्यवच्छेदफ[B]लं वाक्यं यतश्चैत्रो धनुर्धरः।**
पार्थो धनुर्धरो नीलं सरोजमिति वा यथा[v]॥ (k.12)

C19b **प्रतियोगिव्यवच्छे[C]दस्तत्राप्यर्थे[A]षु गम्यते।**
A16b **तथा प्रसिद्धेः सामर्थ्याद्विवक्षानुगमाद्ध्वनेः॥** (k.13)

[m–m] Only k.9: NAV 52,17f (LINDTNER 1984: 164f) [n–n] HBṬ 222,6f [o–o] HBṬ 223,21; Ce' PS 2.5cd (p. 455,9f) [p–p] HBṬ 16,3 [q–q] TR 47,13; Ci' NB 2.6 [r–r] ŚVV 142,8; TBV 94,34 (STERN: 161) [s–s] Ci'e PSṬ 2.B65b5–6 [t–t] Ce' PVSV 2,8f [u–u] Ce' PV 4.190–194 [v–v] TRD 35,11f,14–17; NAVṬ 25,20–26

---

1 tat n.e. T 4 °kṣato AB : °kṣa× C

तदयोगव्यवच्छेदाद्धर्मी धर्मविशेषणम्।
तद्विशिष्टतया धर्मो न निरन्वयदोषभाक्[u]॥ (k.14)

इत्यन्तरश्लोकाः॥

अन्ययोगव्यवच्छेदेन[2] च विशेषण एकस्य* तद्भावेऽन्यस्यातत्त्वं स्याद्विशेषणविशेष्ययोगिनश्च निपातस्याविशेषः। एतेन साध्यधर्मेऽपि विशेषणविशेष्यभाव उन्नेयः। तेन सत्यपि[3] विशेषणे नानन्वयः*। तथा [w]सामान्यं च साध्यम्। न च सिद्धसाधनम्*' तदयोगव्यवच्छेदस्यासिद्धेः[w]॥

[x]तत्तुल्य एवेत्यवधारणाद्धर्मिण्यवृत्तिरिति चेत्' न' अन्यनिषेधा[4]र्थत्वात्। [y]तत्र वृत्तौ लब्धायां [z]समुच्चीयमानावधारणम्*अन्यद्व्यवच्छिनत्ति'

[a]नरं च नारायणमेव चादौ स्वतः सुतौ द्वौ जनयां बभूव[a]॥

इति यथा[zyx]॥

---

w–w NĪPP 135,17f; Ci'e PSṬ 2.B66a1; cf. PV 4.39ab (STERN: 161) x–x Ci'e PSṬ 2.B66a3–4 y–y Ci'e NVTṬ 158,2–5 (STERN: 161f) z–z Ci'e HBṬĀ 247,22f (STERN: 161f) a–a Ce ?; Ci'e TR 50,13f (STERN: 161f)

---

4 viśeṣaṇa ekasya em. : viśeṣaṇe ekasya BC : viśeṣaṇa iṣyamāne ekasya A 6 nānanvayaḥ AB : nānanvayadoṣaḥ C 7 grub pa ñid T for °sādhanam 10 samuccīyamānāvadhāraṇam BC : samuccīyamānasyāvadhāraṇam A

तस्य साध्यसजातीयवृत्तिनो लिङ्गस्यासति नास्तितां तृतीयं रूपम्। सा च निश्चिता। [b]अन्ते वचनान्निश्चितत्वं त्रिष्वपि रूपेषु द्रष्टव्यम्[b]। अर्थान्तरस्वभावयोः प्रभवतन्मात्रानुबन्धसिद्धौ कारणभावानुपलब्ध्या ग्राह्यविषयया सिद्धा। नेतरयेति यावत्। अनुपलब्धावपि विपर्यये प्रत्यक्षवृत्तिर्व्यतिरेकनिश्चयः ॥

C20a [c]तत्तुल्य एवास्तीति व्यतिरेके सिद्धे[d]ऽसति नास्तिताभिधानमसत्येव नास्तिता नान्यत्र न विरुद्ध इति नियमार्थम्[c][d] इत्याह। तत्रासम्भवादेव नान्यधर्मवृत्तिनिषेधाशङ्का। विरुद्धनिषेधेऽपि तत्रैव निषेधे दोषः स्यात्। न च तत्तुल्य एव वृत्तिरित्यतत्तुल्यो विरुद्ध एव। येन तत एव व्यतिरेकादग्निरौष्ण्यं न गमयेत्। किं तर्हि तत्तुल्यव्यतिरेकोऽपि। तेनायमदोष इत्यवाच्यमेव तृतीयं रूपं स्यात्। प्रयोगदर्शनार्थत्वाददोषः – [e]अन्वयव्यतिरेकयोर्निश्चितव्याप्तिकमेकमपि रूपं प्रयुक्तमर्थापत्त्या द्वितीयं गमयतीति। अत एकस्य प्रयोगः स्यादिति[e] ॥

(Margin: B17a, A17a)

---

b–b Ci' NAVṬ 52,25; Ci'e TR 50,24   c–c Cie HBṬ 13,20–24; PVSVṬ 14,10–12; TR 50,23   d–d Ce PSV on PS 2.5 (p. 455,18–456,2) (cf. STEINKELLNER 1979 : n.81)   e–e Ci' PSṬ 2.B66a6–7; Ci'e TR 51,7–9 (Yaita, letter 3.2.1990; YAITA 1991: 126; STERN: 162)

---

1 tasya sādhyasajātīya° A : tasya sādhyatajjātīya° C : tasyāsādhyatajjātīya° B ◦ gtan tshigs T for liṅgasya ◦ nāstitā AC : nāsti B 3f khyab par byed pa'i ṅo bo T for bhāva 5 °vṛttir AC : °vṛttir eva B 9 ity atattulyo AC : iti tattulyo B 11 ity BC : evety A ◦ tṛtīyaṃ AC : tṛtīya° B 13 dvitīyaṃ AB : dvitīyaṃ rūpaṃ C ◦ gamayatīty BC : gamayaty A ◦ ata A (T) : om. BC 14 iti n.e. T

[f]ननु श्रावणत्वं व्यतिरेक्यप्यगमकम्। न अव्यतिरेकात्। न हि श्रावणत्वं कुतश्चिद्व्यतिरिच्यते सन्देहसाधनात्।[f] व्यतिरेकिणश्च सन्देहायोगात्कृतकत्वादिवानित्यत्वे वस्तुधर्मस्य[4] सर्ववस्तुनो व्यावृत्तिविरोधात्। वृत्तिशङ्कयैव ततः संशयः। अन्वयस्तु न दृष्ट इति व्यतिरेकी कथ्यते। न चैवंविधो व्यतिरेको गमकः। यस्तु गमकः [5]स संवर्णित एव।[g] स च नासत्यन्वये शक्यो दर्शयितुम् तद्भावहेतुभावयोर्दर्शनसाधनत्वात्॥

[h]द्विरूपं तर्हि लिङ्गम्। न अन्वयव्यतिरेकयोः पृथग्रूपत्वात्। [6]ते त्वेकेनापि वाक्येन शक्ये [C]दर्शयितुमिति [i]प्रयोगसमास उच्यते न रूप- C20b
समासः।[i] तथा ह्याह – [j]अर्थापत्त्या वान्यतरेणोभयप्रदर्शनादिति[j][h]॥

[k]नासति नास्तितासिद्धिः[7] [l]असतो ह्यधिकरणत्वाद्ययोगादित्यपरः[k][l]। पशवोऽपि हि तावद्यदयुक्तं पश्यन्ति न तदैव तदाचरन्ति। सोऽयं पशोरपि पशुः। महतो[B]ऽपि महीयसो यदवमन्यत इति किम्[A]- B17b

---

[f–f] Cf. PVSV 19,12–14 [g] Cf. 52,1–5 [h–h] Ci' PSṬ 2.B66a7–66b1 [i–i] Cf. DhPr 96,27f [j–j] Ce NMu$_K$ 4: 72; Ci PVSV 18,17 [k–k] Cee NV 52,17f (cf. STEINKELLNER 1979: n.93); Ci'e PSṬ 2.B66b1 [l–l] Ci'e TR 52,9 (Yaita, letter 3.2.1990; YAITA 1991: 126; STERN: 162)

---

[1] vyatireky apy BC : vyatireke py A ◦ go bar byed pa ñid ma yin no T for agamakam [2] °sādhanāt AB : °sādhanatvāt C [3] med pa'i phyir T for ayogāt ◦ °tvād ivānityatve AB : °tvādivan nityatve C [6] saṃvarṇṇita BC : saṃvantita A ◦ eva n.e. T [11] °tvādyayogād AB : °tvāyogād C; n.e. T for °tva° [11f] gźan dag T for aparaḥ [12] pi hi AC : hi B [13] mahato BC, ma‹ha›to A

A17b न्यदनात्मज्ञतायाः। सोऽयं तैरेवार्थव्यतिरेक*समावेशिभिः पदैरसत्सु* व्यवहारायोगं दर्शयन्परं* प्रतिरुणद्धीति व्यक्तमेतद्राजशासनम्। [m]न च स्वयमब्रूवन्परं* बोधयितुमीशो ब्रूवन्वा[2] दोषमिमं परिहर्तुम्[m]। असति हेतोरप्रतिषेधे विधिः* प्राप्तः' अभावव्यतिरेकलक्षणत्वाद*स्य। [n]सैव* तावदसतो न निवृत्तिरिति निवृत्तै*र्निवृत्तिः कथमिष्टा[n]॥

[op]निवृत्त्यभावस्तु वि[3]धिर्वस्तुभावोऽसतोऽपि सन्।
वस्त्वभावस्तु नास्तीति पश्य वान्ध्य*विजृम्भितम्[p]॥ (k.15)

निवृत्तिर्यदि तस्मिन्न हेतोर्वृत्तिः किमिष्यते।
सापि न प्रतिषेधोऽयं निवृत्तिः किं निषिध्यते॥ (k.16)

वि[4]धानं प्रतिषेधं च मुक्त्वा शब्दोऽस्ति नापरः।
व्यवहारः स चासत्सु नेति प्राप्तात्र मूकता॥ (k.17)

सतां च न निषेधोऽस्ति सोऽसत्सु च न वर्तते।
जगत्यनेन न्यायेन नञर्थः प्रलयं गतः[5]॥ (k.18)

---

m–m R 88,22f (received from Tatsuhiko Shiraishi 25.10.2001 in the Shinshindō Café, Kyoto) n–n Cf. PV 4.222 o–o Ce' PV 4.223–236 p–p J 90,20–21

---

1 ldog pa'i don T for arthavyatireka° ◦ asatsu AC : asatya° B 2 darśayan* paraṃ AB : darśayann aparaṃ C 3 paraṃ em. (R) : aparaṃ BC : parān A 4 vidhiḥ BC : vidheḥ A ◦ °lakṣaṇatvād BC : °lakṣaṇātvād A 5 saiva BC : saivā A ◦ nivṛtteḥ n.e. T 7 blun po yi T for vāndhya°

देशकालनिषेधश्चेद्यथास्ति स निषिध्यते। C21a
न तथा न यथा सोऽस्ति तथापि न निषिध्यते॥ (k.19)

तस्मादाश्रित्य शब्दार्थं भावाभावसमाश्रयम्।
अबाह्याश्रयमत्रेष्टं सर्वं विधिनिषेधनम्॥ (k.20)

ताभ्यां स धर्मी सम्बद्धः ख्यात्यभावेऽपि तादृशः।
शब्दप्रवृत्तेरस्तीति सोऽपीष्टो व्यवहारभाक्॥ (k.21)

अन्यथा स्यात्पदार्थानां विधानप्रतिषेधने।
एकधर्मस्य सर्वात्मविधानप्रतिषेधनम्॥ (k.22)

अनानात्मतया भेदे नानाविधिनिषेधवत्।
एकधर्मिण्यसंहारो विधानप्रतिषेधयोः॥ (k.23)

एकं धर्मिणमुद्दिश्य नानाधर्मसमाश्रयम्। B18a
विधावेकस्य तद्राजमिवान्येषामुपेक्षकम्॥ (k.24)

निषेधे तद्विविक्तं च तदन्येषामपेक्षकम्। A18a
व्यवहारमसत्यार्थं प्रकल्पयति धीर्यथा॥ (k.25)

तं तथैवाविकल्प्यार्थभेदाश्रयमुपागताः।
अनादिवासनोद्भूतं बाधन्तेऽर्थं न लौकिकम्॥ (k.26)

तत्फलोऽतत्फलश्चार्थो भिन्न एकस्ततस्ततः।
तैस्तैरुपप्लवैर्नीतंसञ्चयापचयैरिव॥ (k.27)

---

2 na yathā AC : om. B   15 taṃ B : tat AC ∘ °kalpyārtha° AC : °kalpyātva° B   17 °phalo AB : °palo C ∘ ’tatphalaś AC : om. B   18 nīta° AC : nītaḥ B

अतद्वानपि सम्बन्धात्कुतश्चिदुपनीयते*।
दृष्टिं भेदाश्रयैस्तेऽपि तस्मादज्ञातविप्लवाः[o]॥ (k.28)

इत्यन्तरश्लोकाः ॥

[3]एतल्लक्षणा

ऽनुपलम्भात्मकार्याख्या हेतवस्त्रयः[m]॥ (k.9'cd)

C21b एव। [q]अनुपलब्धिः स्वभावः कार्यं चेति त्रीण्येव* लिङ्गानि[q]। [rs]यथा प्रदेशविशेषे क्वचिन्न* घट उपलब्धिलक्षणप्राप्त[4]स्यानुपलब्धेः। यदि हि* स्यात्। उपलभ्यसत्त्व एव स्यान्नान्यथेति*। वृक्षोऽयं शिंशपात्वात्। अग्निरत्र धूमात्*। अत्र द्वौ वस्तुसाधनावेकः प्रतिषेधहेतुः[s]॥

स्वभावप्रतिबन्धे [5]हि सत्यर्थोऽर्थं न व्यभिचरति। स च तदात्मत्वात्*॥

तदात्मत्वे साध्यसाधनभेदाभाव* इति चेत्। न*। धर्मभेदपरिकल्पनात्। तथा चाह – [t]सर्व एवायमनुमानानुमेयव्यवहारो* बुद्ध्यारूढेन[6]

[q–q] Ci'e NB 2,10–11 [r–r] Ce'e PVSV 2,15–3,3 [s–s] Ci'e NB 2.12,16–18 [t–t] Ce Dignāga's Hetumukha (cf. FRAUWALLNER 1959: 164, cf. 103f)

[1] upanīyate AB : anunīyate C [6] eva n.e. T [7] kvacin na A (PVSV) : na kvacid BC ◦ yadi hi A : hi BC [8] iti n.e. T [9] źes bya ba add. T [10f] tad-ātmatvāt AC : tādātmyāt B [12] °bhedābhāva BC : °bhedobhāva A ◦ na BC : om. A [13] eva n.e. T ◦ evāyam anumānānumeya° BC : evāya‹m a›numānānumeya° A

धर्मधर्मिन्यायेनेति। धर्मधर्मितया भेदो बुद्धिपरिकल्पितो नार्थोऽपि विकल्पभेदानां स्वतन्त्राणामनर्थाश्रयत्वात्। तत्कल्पितविषयादर्थप्रतीतावनर्थप्रतिलम्भः स्यात्।

सर्वभावाः स्वभावेन स्वस्वभावव्यवस्थितेः।
स्वभावपरभावाभ्यां यस्माद्व्यावृत्तिभागिनः॥ (k.29) B18b

तस्माद्यतो यतोऽर्थानां व्यावृत्तिस्तन्निबन्धनाः।
जातिभेदाः प्रकल्प्यन्ते तद्विशेषावगाहिनः॥ (k.30) A18b

तस्माद्यो येन धर्मेण विशेषः सम्प्रतीयते।
न स शक्यस्ततोऽन्येन तेन भिन्ना व्यवस्थितिः॥ (k.31)

इत्यन्तरश्लोकाः॥

कार्यस्यापि स्वभावप्रतिबन्धः तत्स्वभावस्य तदुत्पत्तेरिति॥

एतौ द्वावनुमेयप्रत्ययौ साक्षादनुत्पत्तेरतत्प्रतिभासित्वेऽपि तदुत्पत्तेस्तदव्यभिचारिणाविति प्रमाणं प्रत्यक्षवत्॥ C22a

अनुसत्तानिश्चयफलोऽनुपलम्भः (k.32a-b')

u–u Ce' PV 1.40–42 v–v Cf. Lindtner 1984: 165

1 bye brag T (cf. °bhedene° PVSV) for °nyāyene° ABC 2 blo T for vikalpa° ◦ °tvāt BC : °āt A ◦ tatkalpita° A : kalpita° B : tatparikalpita° C 3 kho nar add. T 5 mthun phyogs T for svabhāva 7 °bhedāḥ BC : °bhedoḥ A 11 iti n.e. T 12 °pratibhāsitve A : °pratibhāsatve B : °svabhāvatve C 12f tadutpattes AC : dutpattes B

असद्व्यवहारप्रवर्तनफलोऽनुपलम्भस्तदव्यभिचारी' सिद्धे व्यवहारे सतो विषयस्याव्यभिचारात्॥

[w]अनुपलब्धेर्लिङ्गादसत्तायां साध्यायामुपलब्धेरभावोऽप्यन्ययानुपलब्ध्या साध्यत इत्यनवस्थानादप्रतिपत्तिः स्यात्। अथोपलब्ध्यभावो विनानुपलब्ध्या स्यात्' तथा सत्ताऽभावोऽपि स्यादित्यपार्थिकानुपलब्धिः। अथान्योपलब्ध्याऽनुपलब्धिसिद्धिरिति प्रत्यक्षसिद्धा नानुपलब्धेः। तथान्यसत्तयाऽसत्ता किं न सिध्यति। यदा पुनरेवंविधानुपलब्धिरेवासतामसत्ता' तदा सिद्धेन विषयेण विषयिणोऽसज्ज्ञानशब्दव्यवहारान्प्रतिपद्यते प्रतिपादयति च' विषयप्रदर्शनेन समये प्रवर्तनात्' यथा – [x]गौरयं सास्नादिसमुदायात्मकत्वादिति। B19a तथा च दृष्टान्तासिद्धिचोदनापि प्रतिव्यूढा[x]' विषयप्रतिपत्तावप्यप्रतिपन्नविषयिणां दर्शनात्[w]॥

भावव्यतिरेको ह्यभावः' अनुपलब्धिरुपलब्धेः। सा कथमसत्ता भावस्य' उपलम्भनिवृत्त्या वा कथमभावः' कार्यव्यतिरेकेऽपि का-

---

w–w Ce'e PVSV 4,15–5,1 x–x Ce'e TR 58,3f

---

1 tadavya° AB : tadvya° C 2 °āvyabhicārāt C : °āvyabhicāraḥ B, °āvyabhicā.. A 3 anupalabdher BC : anupalabdhor A ◦ upalabdher AB : upalabdher apy C 4 atho° AC : anyatho° B 5 ity AC : om. B 7 mi dmigs pa ni ma yin T for nānupalabdheḥ 8 mūḍhasya in the lower margin of A is a gloss after viṣayeṇa (cf. mohād PVSV 4,21) 9 'sat*jjñāna° C : 'saṃjjñāna° AB; asat° n.e. T 11 apy AB : om. C 13 sā n.e. T

रणाभावासिद्धेः। [A] उपलम्भनिबन्धना हि तादृशां सत्ताप्रज्ञप्तिरुपलब्धियोग्यस्वभाव[y]स्यान्[C]यहेतुसाकल्ये तदव्यभिचाराच्चोपलम्भः सत्तो[y]च्यते। सामग्रीपरिणामापेक्षत्वात्स्याद्व्यभिचारोऽपीति चेत्' [z]न' कार्यकालेऽभावप्रतिपत्तेः[z]' अन्योपलम्भे तदनुपलम्भासिद्धेः। प्रभाववतोऽधिष्ठानात्सतोऽप्यनुपलब्धिरिति चेत्' न' विषयेन्द्रिययोरेकस्य द्वयोर्वानन्यथात्वेऽयोगादधिष्ठानस्य। तत्संस्कारे तु स्यादनुपलम्भः। तदापि तथाविधेन्द्रियग्राह्याभावोऽस्त्येव। तस्माज्ज्ञानं तद्योग्यतां वास्य सत्ता' [a]तद्व्यतिरेकोऽनुपलब्धिरसत्ता[a]। तया विषयी साध्यते। एतेनेह कारणस्य कार्यव्यभिचारः प्रत्युक्तः। अत्राप्यनुपलब्ध्या तन्निमित्तः सिद्धो व्यवहारोऽपि तन्निमित्तसत्तया साध्यते' अन्यनैमित्तिकवत्॥ A19a C22b

सैव तावदनुपलब्धिः कथं सिद्धेति चेत्' एतदुत्तरत्र[b] वक्ष्यामः॥

[c]स चायमनुपलम्भश्

---

y–y PVSVṬ 32,24f (STERN: 162) z–z VNṬ 20,23 a–a Cie PVSVṬ 32,25 (STERN: 162) b Cf. PVin 3.47ab (f. 304a6; cf. STEINKELLNER 1979: n. 146) c–c Ce'e PVSV 5,6 + PV 1.4d

---

1 rnam par gźag pa T for prajñaptiḥ 1f dmigs par ruṅ ba'i raṅ bźin yod pa T for upalabdhiyogyasvabhāvasya 3 api n.e. T 5f gaṅ yaṅ ruṅ ba źig T for ekasya 6 ñid add. T 8 'drer ruṅ ba ñid T for tadyogyatā ◦ vāsya AB : vā C; daṅ T for vā ◦ tayā BC : tayā ca A (add. in margin, cf. des kyaṅ T) 9 iha n.e. T ◦ kāraṇasya BC : °ā?kāraṇasya A ◦ yaṅ add. T 10 °nimittaḥ AC : °nimittā B ◦ kyaṅ add. T 11 anyanaimittikavat C (anyanaimittisattayā sādhyate | anyanaimittikavat B) : anyanimittikavat A 12 siddheti AB : siddher iti C ◦ vakṣyāmaḥ BC : vakṣāmaḥ A

[d]चतुर्विधः[d]। (k.32'b)

प्रवृत्तिभेदात्[c]। [e]यावान्कश्चित्प्रतिषेधः स सर्वोऽनुपलब्धेः। तथा हि स द्विधा क्रियते[e] कस्यचिद्विधिना* प्रतिषेधेन* वा ॥

विधौ* विरुद्धो वा विधीयेताविरुद्धो* वा। अविरुद्धस्यापि* सहभाव- [B19b] विरोधाभावादप्रतिषेधो विरुद्धस्याप्यनुपलब्धिमन्तरेण विरोधाप्रति- [C23a] पत्तिः। तथा [f]ह्यपर्यन्त*कारणस्य भवतोऽन्यभावेऽभावाद्विरोधगतिः[f]। स चा*नुपलब्धेः। [g]अन्योन्यव्यतिरेकस्थितलक्षणता वा विरोधो नि- [A19b] त्यानित्यत्ववत्*[g]। तत्राप्येकोपलब्ध्यान्यानुपलब्धिरेवो*च्यते' अन्यथा *ह्यनिषिद्धोपलब्धेरभावासिद्धेः ॥

एकनिषेधेनान्याभावसाधने सिद्धैवा*नुपलब्धिः' निषेधस्यानुपलब्धिरूपत्वात्। तत्राप्यर्थान्तरनिषेधे साध्ये कार्यकारणयोरनुभयस्य* वा निषेधो हेतुः। तत्राप्य*नुभयस्याप्रतिबन्धात्तदभावे*ऽन्याभावो न युक्तः ॥

---

d–d Cf. LINDTNER 1984: 165 e–e Ce'e PVSV 5,9–21 f–f Ci'e NB 3.73 g–g Ci'e NB 3.75

---

3 vidhinā BC : vidhenā A ∘ pratiṣedhena C (cf. vidhipratiṣedhābhyām below 62,1) : niṣedhena AB 4 vidhau AC : vidho B ∘ vā vidhīyetāviru° A : vidheyo 'viru° B : vā vidheyatāviru° C ∘ api n.e. T 6 aparyanta° em. : aparyānta° ABC 7 sa cānu° AC : sattānu° B 7f nityānityatvavat AC : nitya‹ni›vat B 8 eva n.e. T 8f anyathā hy a° BC : anyathā° A 10 siddhaivānu° AC : siddhaivāvānu° B 11 anubhayasya AB : anubhavasya C 12 api n.e. T ∘ tadabhāve AB : tadbhāve C

कार्यानुपलब्धावपि नावश्यं कारणानि तद्वन्ति भवन्तीति कुतस्तदभावः[e]। शक्तं कारणं नाशक्तम्। न च शक्तिः केनचित्प्रतिबन्धुं शक्यते[3]। अन्त्यावस्थायां परिणामाभावात् क्षणस्याविवेकात्। कार्योत्पत्तिविगुणोत्पादनलक्षणत्वात्प्रतिबन्धस्य। अन्यथाऽकिञ्चित्करस्याप्रतिबन्धात्। भवत्येव तादृशस्य[4] कारणस्य कार्यविवेकादभावगतिः। [h]यथा – नेहाप्रतिबद्धसामर्थ्यानि धूमकारणानि सन्ति धूमाभावादिति[h]। [i]तत्कार्यं हेतुव्याप्त्यव्यतिरेकात्तत्स्वभावाविशिष्टमिति[5] तदनुपलम्भः स्वभावानुपलम्भ एवोक्तः[i]। [j]तथा तद्विरुद्धोपलम्भः। यथा – नेहाप्रतिबद्धसामर्थ्यानि शीतकारणानि सन्त्यग्नेरिति[j] कारणद्रव्यसामान्यमभिप्रेत्य कार्यानुपलम्भोऽगमक[6] उच्यते। यथा – [B] ना[C]- B20a C23b
ग्निरत्र धूमाभावादिति। [k]कारणानुपलब्धिरभावं गमयति। स्वभावानुपलब्धिस्तु स्वयमसत्त्वैव। तत्र केवलं विषयी साध्यतेऽभावो वा तद्भावव्यापिनः [7]कार्यस्याभावेन। यदापि व्यापकधर्मानुपलब्ध्या व्याप्याभावमाह। तदाप्यभाव एव[k]॥

---

h–h Ci' NB 2.32 i–i PVA 638,28f; ĪPVV III 225,6–8 (STERN: 162) j–j Ci'e NB 2.37
k–k Ce'e PVSV 5,22–23

---

1 °ānupa° AB : °āvupa° C 2 rgyu add. T ◦ kenacit AB : om.C (n.e. T) 2f nus pa la (em. [cf. PVinṬ₁ 249b4] : las DNP) ni gegs bya bar yaṅ mi gnas te T for na ca śaktiḥ kenacit pratibandhuṃ śakyate 3 śakyate AB : śakyante C ◦ pariṇāmā° AC : parimā° B 8 °upalambhaḥ svabhāvānupalambha AC : °upalambha B ◦ eva n.e. T 9 nehā° BC : nātrā° A 10 'gamaka ucyate AC : '{ma}gamaka ucyate | maka ucyate B 13 api n.e. T

तदेवं विधिप्रतिषेधाभ्यां कस्यचिन्निषेधे सर्वगमकानामनुपलब्धी रूपम्। नापरः प्रतिषेधहेतुः ॥

A20a सेयं प्रतिषेधविषयानुपलब्धिः प्रयोगभेदेन चतुर्धा भवति। विरुद्धसिद्ध्या' यथा – न शीतस्पर्शोऽत्राग्नेरिति। एतेन व्यापकविरुद्धसिद्धिरुक्ता वेदितव्या' यथा – न तुषारस्पर्शोऽत्राग्नेरिति। विरुद्धकार्यसिद्ध्या' यथा – न शीतस्पर्शोऽत्र धूमादिति। हेत्वसिद्ध्या' यथा – न धूमोऽत्रानग्नेरिति। स्वभावासिद्ध्या' यथा – नात्र धूमोऽनुपलब्धेरिति। एतेन व्यापकस्वभावासिद्धिरुक्ता वेदितव्या' यथा – नात्र शिंशपा वृक्षाभावादिति। सर्वत्र चास्यामभावव्यवहारसाधन्यामनुपलब्धौ दृश्यात्मनामेव तेषां तद्विरुद्धानां च सन्निहितान्योपलम्भकारणादसिद्धिः सिद्धिश्च वेदितव्या' अन्येषां हेतुफलभावाभावविरोधासिद्धेः ॥

---

l–l Ce'e PVSV 5,25–6,9 m–m Ci'e NB 2.45–46

---

[3] caturdhā C : caturvidhā AB [4] agner iti C (me yod pa'i phyir ro źes bya ba T) : agneḥ AB [5] yaṅ add. T ∘ agner iti em. (me yod pa'i phyir ro źes bya ba T) : agneḥ ABC [6] dhūmād iti C (du ba yod pa'i phyir ro źes bya ba T) : dhūmāt AB [7] °ānagner iti em. (me med pa'i phyir ro źes bya ba T) : °ānagneḥ ABC ∘ svabhāvāsiddhyā AC : svabhāvaṃ siddhyā B [7f] 'nupalabdher iti em. (cf. T) : 'nupalabdheḥ ABC; dmigs pa'i rig byar 'gyur pa las mi dmigs pa'i phyir gl. T [8] yaṅ add. T ∘ veditavyā n.e. T [9] °ābhāvād iti C (med pa'i phyir źes bya ba T) : °ābhāvāt AB [10f] °kāraṇā<d a>siddhiḥ siddhiś em. (rgyu … las ma grub pa daṅ grub pa T) : °kāraṇā'siddhiḥ siddhiś B : °kāraṇāsiddhiḥ siddhiś A : °kāraṇāsiddhir asiddhiś C [11] anyeṣāṃ B : anyeṣāṃ tu AC (gźan dag la ni T) ∘ °hetuphalabhāvā° BC : °hetu{bhāla}bhāvā° A

[n]दृश्यस्य दर्शनाभावकारणासम्भवे सति।
भावस्यानुपलब्धस्य भावाभावः प्रतीयते[n]॥ (k.33)

इति सङ्ग्रहश्लोकः॥

[o]यदि विरुद्धकार्योपलब्ध्याप्यभावसिद्धिः, तत्कारणोपलब्ध्या किं C24a न सिध्यति। न, तद्व्यभिचारात्, यथा – न शीतस्पर्शोऽत्र काष्ठादि- B20b ति[o]। कारणानां कार्यारम्भानियमान्नावश्यं शीतबाधकोऽग्निः, यतस्तदभावो गम्येत। अन्त्यस्यावस्थाविशेषस्याव्यभिचार इति चेत्, न, ततः कर्योत्पत्तेरक्षेपात्। आ अन्त्यक्षणोत्पत्तेः प्रतिबन्धः सम्भाव्यते, अन्त्यक्षणेऽप्रतिबन्धः। तल्लिङ्गदर्शनात्सम्बन्धस्मृत्यपेक्षिणोऽनुमेयप्रतिपत्तौ तदुत्पत्तेः प्राक्कार्यमेवान्त्यक्षणानन्तरत्वादुत्पन्नं प्रत्यक्षीभवति। न चाप्रत्यक्षे कार्ये कारणभावगतिः, यतः कारनात्तत्प्रतीयेत। तस्मान्न कारणात्कार्यसिद्धिः॥ A20b

[p]निमित्तयोः पुनर्विरोधे गमिकैव, यथा – नास्य रोमहर्षादिविशेषाः सन्ति सन्निहितदहनविशेषत्वात्[p]। रोमहर्षादिविशेषविरुद्धस्य

---

n–n Ce' PV 1.203 (cf. LINDTNER 1984: 166) o–o Ce' PVSV 6,9–13 (with PV 1. 5'd)
p–p Ce' PVSV 6,13–15

---

4 °opalabdhyāpy AC : °opabdhyāpy B 6 °niyamān BC : °niyāmān A ∘ °bādhako C : °bādhano AB 8 ā antya° BC, ā 'ntya° A 9 antyakṣaṇe 'prati° em. : antyakṣaṇo 'prati° AC, antakṣaṇo aprati° B ∘ 'gegs med pas rtags de for 'pratibandhaḥ | tal liṅga° ABC 10 utpatteḥ n.e. T ∘ antya° AC : anta° B 13 nimittayoḥ BC : nittiyoḥ A ∘ romaharṣādi° C : romarharṣādi° A : romaharṣā° B 14 santi BC : om. A ∘ °dahana° BC : °dahara° A

परितापस्य हेतोरग्नेः शीतेन विरोधाच्छीतविच्छेदे तत्कार्यस्याप्यभावं* इति। [q]एतेन तत्कार्यादपि तद्विरुद्ध*कार्याभावगतिरुक्ता वेदितव्या' यथा – न रोमहर्षादिविशेषयुक्तपुरुषवानयं प्रदेशो* धूमादिति। इयं च हेत्वसिद्ध्यैव तद्विरुद्धसिद्धिः प्रागेव निर्दिष्टेतीयं प्रयोगभेदाद्दशविधानुपलब्धिः[q]॥

[r]इष्टं विरुद्धकार्येऽपि देशकालाद्यपेक्षणम्।
अन्यथा व्यभिचारि स्याद्भस्मेवाशीतसाधने[r]॥ (k.34)

C24b इत्यन्तरश्लोकः ॥

[s]नासत्तानिश्चयो विप्रकर्षिणाम्[s]। त्रिविधा हि विप्रकर्षिणो* देशका-
B21a लस्वभावविप्रकर्षेन तेष्वनुपलम्भोऽभावं* गमयति* ॥

सदवश्यं केनचिदुपलभ्यते व्यतीतासम्प्राप्तोपलम्भं* वा। तत्कथं नानुपलम्भादभावः। न' सर्वोपलम्भनिवृत्तेरत्रालिङ्गत्वात्' आत्मपरयोरप्रतिपत्तेः। तस्मादयमात्मोपलम्भनिवृत्तिमेव प्रमाणयन्*प्रतिक्षिपति। सा विप्रकृष्टेष्वप्य*स्ति' न च ते न सन्त्येव॥

---

q–q Ce'e PVSV 6,15–18 r–r Ce' PV 1.6 s–s HBṬ 147,10f; ĪPVV I 202,15; J 65,18 (STERN: 162)

---

1 źes bya ba add. T 1f °syāpy abhāva C : °syābhāva AB 2 tadviruddha° em. (de daṅ 'gal ba'i T, PVSV) : viruddha° ABC 3 phyogs kyi bye brag T for pradeśaḥ 9 °karṣiṇo AC : °karṣaṇo B 10 abhāvam n.e. T ◦ gamayati AB : gayati C 11 °opalambhaṃ BC : °opalabham A 13 pramāṇayan BC : pramāṇayat A 14 apy C (yaṅ T) : om. AB

तत्रापि सति प्रत्यक्षानुमानागमानामेकस्य वृत्तिरिति चेत्। न। शास्त्रस्य क्वचिदनधिकारात्। ^t शास्त्रं हि प्रवर्तमानं पुरुषार्थसाधनं कञ्चिदुपायमाश्रित्य प्रवर्तते*। अन्यथासम्बद्धप्रलापस्याप्रामाण्यात्। तत्र च प्रकरणे बहवो ऽर्था नावश्यं निर्देश्याः। यथा प्रत्यात्मनि- A21a
यताः काश्चन पुरुषाणां चेतोवृत्तयोऽनियतनिमित्तभाविन्यो देशकालव्यवहिता वा प्रकरणानुपयोगिनो द्रव्यविशेषाः। न तान्शास्त्रं विषयीकरोति। न च तेषां* तथाविप्रकृष्टानां स्वसामर्थ्योपधाना*ज्ज्ञानोत्पादनशक्तिः। न चावश्यमेषां कार्योपलम्भो येनानुमीयेरन्। न च ते प्रमाणत्रयनिवृत्तावपि न सन्तीति शक्यन्ते* व्यवसातुम्^t॥

^u योऽपि ज्ञापकाभावादतीन्द्रियः प्रतिक्षिप्यतेऽर्थः स्वभावविशेषो C25a
वा। यथा – नास्ति विरक्तं चेतो देवताविशेषो वा। नास्ति दानहिंसादिविरति*चेतनानामभ्युदयहेतुतेति। प्रत्यक्षेऽप्यर्थे फलस्यानन्तर्याभावादतत्फलसाधर्म्यात्तद्विपर्यास एषः। व्यवहितानाम*पि हि हेतोः फलानामुत्पत्तिदर्शनान् मूषिकालर्कविषविकारवत्। तद्भाववि- B21b
रोधाभावादत्रानुपलब्धिमात्रमप्रमाणम्। भावे* किं प्रमाणमिति चेत्। अत एव संशयोऽस्तु। भवेद्वा प्रमाणमित्यप्रतिक्षेपः। तदत्र केषाञ्चि-

---

t–t Ce'e PVSV 102,2–11   u–u Ce'e PVSV 103,2–14

---

3 pravarttate AC : vartteta B 7 teṣām n.e. T 7f °opadhānāj C : °opadhānā A : °opadhānām B 9 śakyante BC : śakṛnte A ◦ vyavasātum em. : ’vyavasātuṃ BC : vyavaśāntaṃ A 12 °virati° AB : °nivṛtti° C 13 tad° n.e. T ◦ °hitānām AB : °hitām C 15 de ’byuṅ ba la T for bhāve

त्स्वभावानामर्थानां वा दर्शनपाटवाभावात्कारणानां कार्योत्पादननियमाभावाच्च भवेज्ज्ञापकासिद्धिः। नेयता तदभावः। पुनः पर्यायेण केषाञ्चिदभिव्यक्तेः[u]॥

[v]नापि शब्दा यथाभावं वर्तन्ते' यतस्तेभ्योऽर्थप्रकृतिर्निश्चीयेत। ते हि वक्तुर्विवक्षावृत्तय इति तन्नान्तरीयकास्तामेव गमयेयुः। न च
A21b पुरुषेच्छाः सर्वा यथार्थभाविन्यः। न च तदप्रतिबद्धस्वभावो भावो ऽन्यं गमयति[v]॥

[w x]यथार्थदर्शनादिगुणयुक्तः पुरुष आप्तः' तत्प्रणीत आगमोऽविसम्वादीति[x] चेत्'

[y]इष्टोऽयमर्थः शक्येत ज्ञातुं सोऽतिशयो यदि[y]॥ (k.32cd)

सर्व एवागममनागमं वा प्रवृत्तिकामोऽन्वेषते प्रेक्षापूर्वकारी' न
C25b व्यसनेन[w]। [z]तस्य पुरुषपरीक्षया प्रवृत्तावप्रवृत्तिरेव' तथाभूतस्य ज्ञातुमशक्यत्वात्। नानिष्टेः' तादृशामवितथाभिधानात्। तथा हि नान्यगुणदोषनिश्चये लिङ्गमस्ति। ते हि चेतोधर्मत्वेनातीन्द्रियत्वात्स्व-

---

v–v Ce' PVSV 107,22–25 w–w Ce'e PVSV 109,24–110,4 (with PV 1.220cd) x–x Re NBh on NSū 1.1.7 and 2.1.68 (p. 96,16f); cf. NV 257,20–258,2 y–y Ce' PV 1.220cd (cf. Lindtner 1984 : 165) z–z Ce'e PVSV 110,6–15 (with PV 1.221)

---

1 svabhāvānām arthānāṃ vā AB : arthānāṃ svabhāvānāṃ vā C ∘ °pāṭavā° B : °pāṭāvā° AC 2 neyatā BC : neyitā A ∘ de med par ṅes pa ni T for tadabhāvaḥ 5 iti AB : eveti C ∘ tannānta° AB : nānta° C 11 na AB (cf. 48,5) : na tu C 12 eva n.e. T 13 nāniṣṭeḥ AC : nāniṣṭoḥ B ∘ avitathā° AB : aviparītā° C 14 °ātīndriyatvāt B (dbaṅ po las 'das pa'i phyir T) : °ātīndriyāḥ A (PVSV) : °āstīndriyāḥ C

प्रभवकायवाग्व्यवहारानुमेयाः स्युः। व्यवहाराश्च प्रायशो बुद्धिपूर्वमन्यथापि* कर्तुं शक्यन्ते' पुरुषेच्छावृत्तित्वात्तेषां च चित्रा*भिसन्धित्वात्। तदयं लिङ्गसङ्करात्कथमनिश्चिन्वन्प्रतिपद्येत* ॥

[a]मा भूत्पुरुषाश्रयं वचनमागमः' प्रणेतुर्दुरन्वयत्वात्।[a] [b]अपौरुषेय- [B22a] मवितथं स्यात्।[b] न' तस्यायोगादर्थाभिधाने पुरुषोपदेशापेक्षत्वाच्च। उपलम्भयोग्यायोग्यात्मनोः प्राप्तिपरित्यागयोः स्वभावान्तरो*त्पत्तिहानिनान्तरीयकत्वात्' नित्यं* तदात्मतायां कदाचिदुपलम्भानुपलम्भाभावप्रसङ्गात्। नापि परापेक्षा' तस्य तत्राकिञ्चित्करत्वात्' [c]अन्यकरणे* तस्येति सम्बन्धायोगात्।[c] उपकारस्य तत्सम्बन्धे* कः सम्बन्धोऽनुपकार्योपकारकयोः*। आधाराधेयभावश्चेत्' सोऽपि तदात्मानुपकारे न सिध्यति। परात्मनि तुल्यः पर्यनुयोगोऽनवस्था [A22a] च। जन्यजनकभावे* सो*ऽनपेक्षस्य* नित्यं स्यात्। अपेक्षायां च पूर्ववत्प्रसङ्गः। तस्मात्कादाचित्कः शब्दस्योपलम्भयोग्य आत्मा' स च* [C26a]

[a–a] Ce' PVSV 112,6f [b–b] Ce'e PV 1.226c [c–c] Cf. PVSV 113,20f

---

2 api n.e. T ◦ citrā° A (PVSV) : vicitrā° BC 3 pratipadyet{ā}a A : pratipadyet BC 6 antara n.e. T 7 nityam BC : nityām A 9 °karaṇe BC : °kāraṇe A ◦ yaṅ add. T 10 nupakāryopakārakayoḥ AC : 'nupakāryānupakārakayoḥ B 12 °bhāve A (dṅos po yin na T) : °bhāvaś cet BC ◦ so AC : | sā B ◦ ltos pa med pa'i phyir T for anapekṣasya 13 sa ca BC : sa A

पुरुषव्यापारान्वयव्यतिरे[2]कानुविधायी पौरुषेयः। अन्यथापि[d] नान्तरीयकताभावान्न परात्मनः* प्रतिपत्तिरर्थस्य॥

न हि सत्ता शब्दस्यार्थविशेषे प्रतिबद्धा*' तस्याः सर्वत्राविशेषात्। [e]इन्द्रियविषयवत्[3] परस्परयोग्यता नियामिकेति[e] चेत्' न' तत्राप्येकप्रतिनियमस्य तज्जन्मलक्षणत्वात्तदुपकृतमिन्द्रियं ज्ञानं* जनयतीत्य्' अन्यथानुपकारिणोऽनपेक्षा स्या*द्वि[4]षयान्तरवत्। तेनैव कस्मादुपक्रि-
B22b यत इति चेत्' अत्र वस्तुस्व[B]भावैरुत्तरं वाच्यम्' य* एवं भवन्ति*। तथा हि न यवाङ्कुरः शालिबीजाद्भवति' अपि तु यवबीजात्*। एवं श[5]ब्दानामपि यद्यर्थेभ्यो* जन्म* स्यात्' स्या*द्योग्यतानियमः। तदभावेऽस्येदमिति* न सिध्यति। नाप्यर्थवत्ता। अर्थेभ्यो ज्ञापनेच्छा' तयार्थज्ञापनाय प्रयुज्यन्त इति [6]तैस्तद्वन्तः स्युः* कायविज्ञप्त्यादिवत्। अतदागमेभ्यो न तत्र प्रतीतिराकाशादिव घटादिषु॥

न वै शब्दस्वभावो नियतोऽर्थेषु' यतस्तदुत्पत्तिः*। किं तर्हि ज्ञापनशक्ति*रयमस्यै[7]व प्रतिपादक* इति। सापि तत्र प्रतिबद्धा* भावाभावा-

---

[d] The incomplete manuscript of Dharmottara's Pramāṇaviniścayaṭīkā begins f.65a1 with the pratīka anyathāpi. [e–e] Cf. VP 3.3,29 (cf. STEINKELLNER 1979: n.222)

---

[2] gźan T for parātmanaḥ [3] pratibaddhā BC : pratibandhas A [5] rnam par śes pa T for jñānam [6] 'napekṣā syād AC : 'napekṣāt B [7] ya AC : yaṃ B ◦ bhavanti C : bhavati AB [8] yavabījād B : yavabījād eva AC [9] arthebhyo AC : arth{e}abho B ◦ janma AB : janmaḥ C ◦ syāt syād A : syāt tadā syād C : syād B [10] 'brel pa add. T [11] syuḥ A : om. BC [13] tadutpattiḥ AB : tadutpattiḥ syāt C [14] ṅes pa yin add. T ◦ (nānyasya add. PVinṬ 2.68a2) ◦ pratibaddhā AB : pratibandhā C

भ्यां कार्यतां नातिपतति। तन्मात्रलक्षणत्वादन्येष्वप्यस्याः। तद्व्यतिक्रमे च नियमायोगात्। शक्तेश्चानर्थान्तरत्वात्स एव स्वभावनियमः। C26b A22b अर्थान्तरत्वे ततोऽर्थेषु ज्ञानोत्पत्तिरिति शब्दोऽवाचकः स्यात्तस्येति सम्बन्धश्च न सिध्यति। तस्मात्सर्वथा सर्व एव क्वचिन्नियमः स्वभावभूतः स्वहेतुप्रकृतेर्नियामकस्य [2] जनकतामेव दीपयति॥

न वै नान्तरीयकतया शब्दादर्थप्रतिपत्तिः। अपि तु योग्यतया प्रदीपादिव रूपे। तन्नायं दोषः प्रतिबन्धाभावादप्रतिपादक इति। न। स्वभावतः प्रतिपत्तेरभावात् [3] प्रदीपादिव रूपे। तद्भावाभावयोर्दर्शनादर्शनस्मृत्यपेक्षे हि शब्दलिङ्गे स्वविषयं प्रतिपादयतः। अदर्शनस्मृतिविप्रमोषयोरप्रतिपत्तेः। सन्देहे [4] सन्देहाद्बहुषु दर्शने च। एकत्र द्रष्टुरभावात्। पुनर्दर्शने च भावात्। विशेषान्तरदृष्टावन्यथा प्रयोगे विप- B23a र्ययात्। यथादर्शनप्रतीतेर्दर्शनपरावृत्तौ चार्थान्तरपरिग्रहात् [5]। कलिमार्यादिशब्दानामिव मत्तकालातिशयवर्षोपसर्गादिषु द्रमिडार्यदेशयोः॥

---

[3] śabdo AB : śabde C [4] mi 'grub pa'i phyir T for na sidhyati [4f] 'ga' źig tu ṅes pa'i raṅ bźin de thams cad ni T for sarva eva kvacin niyamaḥ svabhāvabhūtaḥ [5] svahetu{kṛ}kṛter A : svahetuprakṛter B (raṅ gi rgyu'i ṅo bo ñid las byuṅ ba yin pas T) [6] nāntarīya° AC : vāntarīya° B [8] raṅ raṅ gi ṅo bos T for svabhāvataḥ ◦ pradīpād iva rūpe A (gzugs la sgron ma bźin du T) : pradīpādivat B : pradīpād iva C [10] bahuṣu darśane AC : bahuṣv adarśane B [11] ca AB : om. C ◦ bhāvāt AC : bhāvyat B ◦ yaṅ add. T [12] yathādarśana° A : yathādarśanaṃ BC

तस्मादिमे दर्शनमदर्शनं* चापेक्षमाणास्तत्साधनमव्यभिचारमेव प्रतिपादने लिङ्गवदवलम्बन्ते। अनुपदेशादप्रतिपत्तेरुपदेशे च शब्दानामर्थेष्वनावरणात्तदेवं पुरुषेच्छायाः स्वातन्त्र्यं व्यवस्थां विधुरयति*। C27a विस्तरेण चायम*स्माभिर्वादः* प्रमाणवार्त्तिके[f] प्रतिषिद्ध इति नेह प्रतन्यते॥

[g]स्वयं रागादिमान्नार्थं* वेत्ति वेदस्य नान्यतः।
न वेदयति वेदोऽपि वेदार्थस्य कुतो गतिः॥ (k.35)

A23a तेनाग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम इति श्रुतौ।
खादेच्छ्वमांसमित्येष नार्थ इत्यत्र का प्रमा॥ (k.36)

प्रसिद्धो लोकवादश्चेत्तत्र कोऽतीन्द्रियार्थदृक्।
अनेकार्थेषु शब्देषु येनार्थोऽयं विवेचितः॥ (k.37)

स्वर्गोर्वश्यादिशब्दश्च दृष्टोऽरूढार्थवाचकः।
शब्दान्तरेषु तादृक्षु तादृश्येवास्तु कल्पना[g]॥ (k.38)

अप्रसिद्धार्थयोगस्यं* तत्प्रसिद्धिप्रसाधने।
नासिद्धार्थः स्वयं शक्तस्तुल्यः पर्यनुयोगतः॥ (k.39)

---

[f] Cf. PV 1.227–238 (PVSV 113,8–120,7) [g–g] Ce' PV 1.317–320

---

1 darśanam adarśanaṃ AC : darśanādarśana B 3 anāvaraṇāt AB : anavadhāraṇāt C ◦ vidhurayati ABC (cf. PVSV 165,25) (: vidyayati PVinṬ 2.71a4) 4 cāyam AB : āyam C ◦ vādaḥ AC : om. B 6 nārthaṃ AB : arthaṃ C 14 °yogasya AB : °yogyasya C

[h]प्रसिद्धिश्च नृ[8]णां वादः प्रमाणं स च नेष्यते।
ततश्च भूयोऽर्थगतिः किमेतं*द्विष्टकामितम्॥ (k.40)

अथ प्रसिद्धिमु*ल्लङ्घ्य कल्पने किं* निबन्धनम्।
प्रसिद्धेरप्रमाणत्वात्तद्ग्रहे किं निबन्धनम्॥ (k.41)

[4]उत्पादिता प्रसिद्ध्यैव शङ्का* शब्दार्थनि[B]श्चये। B23b
यस्मान्नानार्थवृत्तित्वं शब्दानां तत्र दृश्यते[h]॥ (k.42)

न युक्तिबाधा यत्रास्ति* तद्ग्राह्यं लौकिकं यदि।
गृह्यते* वातपुत्रीयं किं न [5]युक्त्या न बाधितम्॥ (k.43)

आगमार्थाश्रया युक्तिरत्यक्षेषु न चेतरा।
तदर्थस्याप्रतिष्ठानाद्युक्तेरत्र न सम्भवः॥ (k.44)

[i]अन्यथाऽसम्भवाभावान्नानाशक्तेः स्वयं ध्वनेः।
अवश्यं [6]शङ्कया भाव्यं नियामकम[C]पश्यताम्॥ (k.45) C27b

एष स्थाणुरयं मार्ग इति वक्तीति* कश्चन।
अन्यः स्वयं ब्रवीमीति तयोर्भेदः परीक्ष्यताम्॥ (k.46)

---

h–h Ce' PV 1.321–323 i–i Ce' PV 1.324–329

---

2 etad AC : itad B 3 atha prasiddhim AC : arthaprasiddham B, atha prasiddhaṃ PVinṬ 2.72b4 ◦ kiṃ AB (ci yod T) : na C (PVinṬ 2.74a6, PV 1.322) 5 śaṅkā AC : om. B 7 yatrāsti AB : tatrāsti C 8 gṛhyate C : gṛhyeta AB 13 (: eṣa sthāṇur vvyakty ayaṃ mārgga iti PVinṬ 2.74a2)

सर्वत्र योग्यस्यैकार्थद्योतने नियतिः कुतः ।
ज्ञाता वाऽतीन्द्रियाः केन विवक्षावचनादृते ॥ (k.47)

विवक्षा नियमे हेतुः सङ्केतस्तत्प्रकाशनः ।
अपौरुषेये सा नास्ति तस्य सैकार्थता कुतः ॥ (k.48)

स्वभावनियमेऽन्यत्र न योज्येत तया पुनः ।
A23b सङ्केतश्च निरर्थः स्याद्व्यक्तौ च नियमः कुतः ॥ (k.49)

यत्र स्वातन्त्र्यमिच्छाया नियमो नाम तत्र कः ।
द्योतयेत्तेन सङ्केतो नेष्टामेवास्य योग्यताम् ॥ (k.50)

इत्यन्तरश्लोकाः ॥

एकदेशाविसंवादनमप्यागमलक्षणमाहुः । तद्विपक्षेऽदर्शनमात्राद्व्यभिचारासिद्ध्यानिश्चितार्थम् । ननु प्रयोगसामर्थ्यादेवार्थानुबन्धः सिद्धः शब्दानाम् । असति विषयेऽप्रयोगात् । युक्तमेतत् । किं तु तथा प्रसिद्धावपीच्छाया अनिवारणादन्यथापि लोके व्यवहारो दृष्ट इति संशयः । तस्मान्नागमस्यापि निवृत्तिरर्थाभावं गमयति ॥

[j–j] Ci' PVSVṬ 593,13f (Krasser); cf. PV 1.330 and PVSV 173,16–19 (cf. STEINKELLNER 1979: n.252)

---

1 °syaikā° AC : °syekā° B ◦ niyatiḥ AB (PVSVṬ 604,26!) : niyamaḥ C (PV 1.326) 3 saṅketas AC : saṅketuḥ saṅkettas B 5 °niyame AC : °niyamo B 6 niyamaḥ AC : niyarth?aḥ B 10 tad n.e. T 11 avyabhicāra n.e. T ◦ de'i don ni ma ṅes pa ñid T for aniścitārtham 12 sgra thams cad ni T for śabdānām ◦ don T for viṣaye 13 ñid add. T ◦ api n.e. T 14 ñid add.T

प्रत्यक्षनिवृत्तिरेवानुपलब्धिरभावसाधनी। सकलकारणस्यास्या- B24a
र्थसत्तायामभावासम्भवात्। तत्रार्वाग्दर्शनस्यात्मप्रत्यक्षनिवृत्तिप्र-
माणयतस्तद्ग्रहणयोग्यप्रतिषेधो युक्तः। न च सर्वमेवमित्यप्रतिषेधः
सर्वत्र॥

प्रवृत्तेर्बुद्धिपूर्वत्वात् सोऽप्रवृत्तिफलो मतः। C28a

सोऽयं विप्रकृष्टविषयः प्रत्यक्षानुमानाभावः सज्ज्ञानशब्दव्यवहारप्रतिषेधफलः। उपलब्धिपूर्वकत्वात्तेषाम्॥

अन्यः प्रवर्तनफलस्तन्निमित्तस्य दर्शनात्॥ (k.51)

पूर्वकः पुनरनुपलम्भोऽसज्ज्ञानशब्दव्यवहारप्रवर्तनफलोऽपि। विष-
यदर्शनेन प्रसिद्धस्य व्यवहारस्य साधनात्। द्वयोरप्यनुपलब्ध्योः
स्वविपर्ययहेतुभावभावाभ्यां सद्व्यवहारप्रतिषेधफलत्वं तुल्यम्। एकत्र
संशयादन्यत्र विपर्ययात्। तत्र द्वितीया सद्व्यवहारनिषेधोपयोगा- A24a
त्प्रमाणमुक्ता। न तु व्यतिरेकदर्शनादावुपयुज्यते। संशयात्। अनि-

---

k–k ĪPVV I 120,11–13 (Stern: 162) l–l Ce' PV 1.198a m–m Ce'e PVSV 5,2–5

1f sakalakāraṇasyāsyārthasattāyām AC : sakalakāraṇasyārthasalakāraṇasyā{rtha}sattāyām B 2 °āsambhavāt BC : °asaṃbhavat A 3 ñid add. T 5 'pravṛtti° A : 'pratipatti° C, 'pratti° B 7 °phalaḥ BC : °phalā A 8 anyaḥ AB : anya° C 10 rab tu bstan pas T for darśanena ∘ dvayor apy AB (PVinṬ 2.77a7f) : dvayor C (api n.e. T) 11 svaviparyayahe° AC : svayaviparyahe° B ∘ sadvyavahāra° BC : sadvyavavahāra° A 12 anyatra BC : aparatra A (itaratra PVinṬ 2.77b5f)

श्चितज्ञापनाङ्गादप्रतीतेः। प्रथमा त्वत्र प्रमाणम्' निश्चयफलत्वात्॥

तद्भावमात्रान्वयिनि स्वभावो हेतुरात्मनि।

तादात्म्यं ह्यर्थस्य तन्मात्रानुरोधिन्येव' नान्यायत्ते' तद्भावेऽभूतस्य पश्चात्तादात्म्यविरोधात्कारणानां च कार्यव्यभिचारात्। तस्मात्त**द्भावमात्रानुबन्धिन** एवात्मनः **स्वभावो** गमकः॥

स चायं हेतुत्वेनोपादीयमान

उपाध्यपेक्षः शुद्धो वा नाशो कार्यत्वसत्त्ववत्॥ (k.52)

उपादीयते। अपेक्षितपरव्यापारो हि स्वभावनिष्पत्तौ भावः कृतकः।
B24b C28b तेनेयं कृतकश्रुतिः स्वभावाभिधायिन्यपि परोपाधिमेनमाक्षिपति।
एतेन प्रत्ययभेदभेदित्वादयोऽपि व्याख्याताः। एवमुपाधिभेदापेक्षः क्वचित्स्वभावो हेतुरुच्यते' क्वचिदनपेक्षो यथाऽनित्यत्व एव सत्त्वम्'

---

n–n Ce'e PVSV 5,6 o–o VNṬ 13,10f+10,18 (°ānvayini em. [cf. T] : °ād dharmini VNṬ); VK 544,32f (Stern, letter 27.9.1985); ĪPVV III 91,9; 199,24 (STERN: 163) p–p Ce'e PVSV 4,2–4 q–q Ce'e PVSV 93,5–14 (with PV 1.186) r–r NBhūṣ 288,9f (cf. STERN: 163) s–s NK 174,9f (STERN: 163) t–t Ci'e NB 3.12

---

1 tv atra illegible (erased ?) C 4 phyis 'byuṅ ba ni T for paścāt 4f tadbhāvamātrānubandhina B (de yod pa tsam daṅ rjes su 'brel ba T; cf. tatsattāmātrānusariṇa PVinṬ 2.78b7f) : tanmātrānubandhina AC 7 kāryatva° AC : kāryatve B 9 °dhim C : °dhikam AB ◦ de dag T for enam 10 pratyayabheda° AC : pratyaya° B ◦ pi A : om. BC ◦ upādhi° BC : upādhe° A ◦ bheda n.e. T 11 svabhāvo hetur ABC : svabhāvahetur PVinṬ 2.79b4f

क्वचित्स्वभावभूतधर्मभेदपरिग्रहेण[1] यथा तत्रैवोत्पत्तिः[1]। अनया दिशाऽन्येऽपि स्वभावहेतुप्रविभागा[2] द्रष्टव्याः[q]॥

[u]तस्य च स्वभावस्य[3] स्वेन साध्यधर्मेण व्याप्तिर्यदि प्रमाणेन[3] निश्चीयते। तदा गमकः। अनिश्चितायां तु व्याप्तौ धर्मिसमाश्रये वा तत्स्वभावतया गमकस्या[5]गमकत्वात्[5][u]। [v]न हि प्रकाशतया प्रकाशय[5f]न्प्रदीप[6]स्तद्रूपाप्रतिपत्तौ स्वामर्थक्रियां करोति[v]। [w]तस्मान्निश्चितो[6] व्याप्यो गमको व्यापको गम्यः[w]। [x]तस्य व्याप्यस्यायं निवर्तको व्यापकधर्मः स्वयं निवर्तमानः। [A]एवं ह्ययमस्य व्यापकः सिद्धो भवति। A24b यद्यस्याभावे न भवेत्। तदनेन द्विविधस्यापि हेतोर्गम्यगमकतालक्षणमुक्तं वेदितव्यम्॥

द्विविधो हि हेतुः प्रयोगतः साधर्म्यवान्वैधर्म्यवांश्च[x]। [y]नानयोर्वस्तुतः कश्चिद्भेदोऽन्यत्र प्रयोगभेदात्[y]। तद्दर्शनात्स्वयमपि प्रतिपत्तौ तथा स्यादिति स्वार्थेऽप्यनुमाने विभज्योच्यते[13]। [z]साधर्म्येणापि हि

---

u–u Ce'e PVSV 96,21–24 v–v Ce' PVSV 97,1f w–w Ce'e PV 1.192a–c x–x Ce'e PVSV 97,8–12 y–y Ce'e PVSV 97,13f; Ci'e NB 3.6–7 z–z Ce'e PVSV 97,14–17

---

1 °bhedaparigraheṇa AC : °parigraheṇa B (bheda n.e. T) ◦ °otpattiḥ AC : °otpattisatvaṃ B 2 °pravibhāgā AC : °vibhāgā B (: °prakārā PVinṬ 2.88a2) 3 svabhāvasya AB : bhāvasya C ◦ pramāṇena AC : pramāṇair B 5 go bar bya ba T for gamakasya ◦ go bar byed pa ma yin par 'gyur te T for agamakatvāt 5f prakāśayan AB : prakāśyan C 6 pradīpas AC : pradīpanapradīpas B ◦ ṅes pa ñid kyis T for niścitaḥ 13 vibhajyocyate em. (dbye ba bstan T) : vibhajyocyete B : vibhajyate A : vibhajyac?ā?rp/yāt? C (: vibhajyete PVinṬ 2.81b5)

C29a प्रयोगेऽर्थाद्वैधर्म्यगतिः। असति तस्मिन्साध्येन हेतोरन्वयाभावात्*। तथा वैधर्म्यैणाप्य*न्वयगतिः। असति तस्मिन्साध्याभावे हेत्वभावस्य B25a सन्देहादिति वक्ष्यामः[za] [b]तौ पुनर्हेतू यत्किञ्चित्कृतकं तत्सर्वमनित्यम्। यथा घटादयः। शब्दश्च कृतक इत्यन्वयी। सामर्थ्यादेवा*त्रानित्यः शब्द इति भवति। तस्मान्नावश्यं पक्षनिर्देशः कर्तव्यः*। व्यतिरेक्यपि नानित्यत्वाभावे कृतकत्वं भवति। शब्दश्च कृतक इति। सिद्ध*तत्स्वभावतया तदभावे न भवतः कृतकत्वस्य शब्दे च भावख्यातौ तदात्मनः सतो भाव इति सामर्थ्या*त्तत्सिद्धेर्नानुमेयवचनम्। अन्वयस्त्वर्थापत्त्या सिद्धः। न ह्यतदात्मनियतस्य तन्निवृत्त्या निवृत्तिः। तस्मान्नियमं प्रसाध्य निवृत्तिर्वक्तव्या[b]॥

[c]कथमिदानीं कृतकोऽवश्यमनित्य इति प्रत्येतव्यः*। येनैवमुच्यते। यस्माद्

[d]**अहेतुत्वाद्विनाशस्य स्वभावादनुबन्धिता।**

न हि भावा विनश्यन्तस्तद्भावे हेतुमपेक्षन्ते। स्वहेतोरेव नश्वराणां*

---

[a] Cf. below 92,2ff   [b–b] Ce'e PVSV 97,19–98,2   [c–c] Ce' PVSV 98,4–12 (with PV 1.193c–194b)   [d–d] Only k.53: NPṬ 79,7f; NBhūṣ 526,23f

---

1 °ābhāvāt AC : °āyomāt B   2 vaidharmyeṇāpy ABC (: vaidharmmye 'pi PVinṬ 2.82a2, cf. chos mi mthun pa la yaṅ T; PVSV)   4 eva n.e. T   5 kartavyaḥ A : om. BC   7 siddha° n.e. T   8 tat° n.e. T   11 bśad par bya T for pratyetavyaḥ   14 naśvarāṇām A : vinaśvarāṇām BC

भावात्। तस्माद्यः कश्चित्*कृतकः स प्रकृत्यैव* नश्वरः। [A]तथा हि A25a

[e]सापेक्षाणां हि* धर्माणां*नावश्यम्भावितेक्ष्यते[d]॥ (k.53)

निरपेक्षो भावो विनाशे। सापेक्षत्वे हि घटादीनां* केषाञ्चिन्नित्यतापि स्यात्[c]। [f]यद्यपि बहुलं विनाशकारणानि सन्ति। ते[2]षामपि स्वप्रत्ययाधीनसन्निधित्वान्नावश्यं सन्निधानमिति कश्चिन्न विनश्येदपि। न ह्यवश्यं* हेतवः फलवन्तः*। वैकल्यप्रतिबन्धसम्भवात्[e]॥

एतेन व्यभिचारित्वमुक्तं कार्याव्य[3]वस्थितेः।
सर्वेषां नाशहेतूनां हेतुमन्नाशवादिनाम्*॥ (k.54)

[C]इत्यन्तरश्लोकः। तदयं* भावोऽनपेक्षस्तद्भावं प्रति तद्भावनियतः। C29b
[B]असम्भवत्प्रतिबन्धेव कारणसामग्री* स्व[4]कार्योत्पादने॥ B25b

नन्वनपेक्षाणामपि केषाञ्चित्*क्वचिन्नावश्यं तद्भावः*। भूमिबीजोदकसामग्र्यामपि कदाचिदङ्कुरानुत्पत्तेः*। न। तत्रापि सन्तानपरिणामापे[5]क्षत्वात्। नैवं भावस्य कदाचिदपेक्षा। तत्राप्यन्त्या सामग्री*

---

e–e DAṬ 185,12–16 f–f Ce'e PVSV 98,14–99,2 (with PV 1.195)

---

[1] kaścit BC : kaści A ◦ eva n.e. T [2] hi AC : om. B ◦ dharmāṇāṃ B (chos rnams T, NBhūṣ, NPṬ) : bhāvānāṃ AC, PVinṬ 2.85a3 (PV 1.194a) [3] ghaṭādīnāṃ AB : ghaṭānāṃ C [5f] na hy avaśyaṃ ABC (: nāvaśyam PVinṬ 2.85a7) [6] °vanto AB : °vanto bhavanti C [7f] etena → °vādinām illegible in A [7] °āvyavasthiteḥ AC : °avyavasthiteḥ B [9] tad ayaṃ BC : tadāyaṃ A ◦ gźan la ltos pa med pa T for anapekṣaḥ [10] rgyu tshogs pa thams cad T for kāraṇasāmagrī (cf. PVSV) [11] anape° AB : ape° C ◦ keṣāñcit n.e. T ◦ tadbhāvo AB : bhāvaḥ | C [12] °ānutpatteḥ AB : °ānupapatteḥ C [13] rgyu tshogs pa T for sāmagrī

याऽव्यवहिता कार्योत्पत्तेः' सा फलवत्येव। सैव तत्राङ्कुरहेतुः' पूर्वः परिणामस्तदर्थः। न च तां कश्चित्प्रतिबन्धुं समर्थ इत्युक्तप्रायम्[fg]॥

[h]ननु यवबीजादयोऽपि शाल्यङ्कुरे जन्येऽनपेक्षाः' तदुत्पत्तिप्रत्ययानां कदाचित्तत्रापि सन्निधानात्। कथं न सापेक्षाः। यावता स एवैषां स्वभावो नास्ति यस्तदुत्पादनः शालिबीजस्येति तत्स्वभावापेक्षाः। एवं तर्हि कृतकानामपि केषाञ्चित्सतां वा स एव स्वभावो A25b नास्ति यो विनश्वरः। तत्स्वभावापेक्षत्वान्न नश्वराः। शाल्यादिबीजानामपि स स्वभावः स्वहेतोरिति यो न तद्धेतुः सोऽतत्स्वभावः स्यात्। नियतशक्तिश्च स हेतुः स्वरूपेण प्रतीत एव। न च स्वभावनियमोऽर्थानामाकस्मिको युक्तः' अनपेक्षस्य देशकालद्रव्यनियमा- C30a योगात्। तथात्रापि कश्चिन्नियमहेतुर्वक्तव्यो यत इमे केचिन्नश्वरात्मानो जाताः। न चात्र कश्चिन्नियामकः स्वभावस्यास्ति' सर्वजन्मिनां विनाशसिद्धेः। जन्मिस्वभावो नाशीति चेत्' न वै जन्म नाशिस्व- B26a भावस्य हेतुः' न चाहेतोः स्वभावनियमः। तस्मान्नात्र कश्चिद्धेतोः स्वभावप्रविभागः। तदभावात्फलस्यापि नास्तीत्यसमानम्[h]॥

---

[g] Cf. above 61,1–5; 63,7–12 [h–h] Ce'e PVSV 99,4–19

---

[1] saiva tatrā° AC : saivātrā° B [2] der ni de la ... ma yin T for na ca tām [4] sāpekṣāḥ | C : sāpekṣā AB [5f] °āpekṣāḥ | AB : °āpekṣā | C [7] naśvarāḥ A : vinaśvarāḥ BC [8] sa n.e. T [9] pratīta BC, PVinṬ 2.87b2 : pratīyate A [13] de'i skye ba T for janma [14] svabhāva° BC : svabhāvasya A

[i]नन्विदमप्यनिश्चेयमेवं* – सर्वसामग्रीजन्मानो* नश्यन्तीति' तासामनिःशेषदर्शनात्। विचित्रशक्तयो हि सामग्र्यो* दृश्यन्ते। तत्र काचित्स्यादपि [5]याऽनश्वरा*त्मानं जनयेत्[i]। न' [j]अर्थक्रियाशक्तिलक्षणत्वाद्वस्तुनः[j]। [k]सर्वसामर्थ्योपाख्याविरहलक्षणं हि निरुपाख्यम्[k]॥

चरमस्य तर्हि क्षणस्या*नुपाख्यताप्रसङ्गः। [6]न' सत्त्वसङ्घातक्षणान्तरानुपादानता*लक्षणत्वाच्चरमत्वस्य। भवत्येव हि तस्यापि ज्ञेयव्यापिनि ज्ञानेऽन्तशः सामर्थ्यं विरूपेऽपि धातौ। धात्वन्तरे* त्वनेकोपकार एवं* स्यात्। अना[7]भोगेऽसामर्थ्यमिति चेत्' न' अनाभोगासम्भवात्' एकधर्मस्याप्यज्ञाने परार्थवृत्तेः कार्याकार्यानवबोधात्' सर्वत्र शङ्कोत्पत्तेः' सर्वस्य* क्वचित्कथञ्चिदुपकारात्' तदज्ञाने तद*ङ्ग[A]वि- A26a
कलत्वादक्षू*णविधानायोगात्। नापि चरम*[C]स्यासामर्थ्यमेव' कस्यचि- C30b
त्करणात्*। अकारिणोऽपि प्रत्ययवैकल्ये* स्यात्। साकल्ये तु करोत्येव॥

[i–i] Ce'e PVSV 149,18–20 (Yoshimizu 1999: 244f) [j–j] Ci' NB 1.15 [k–k] Ci' VN 2,5

---

[1] eva AB : om. C (n.e. T) ◦ sarvasāmagrījanmāno C : sāmagrījanmāno B : sarvvasarvvasāmagrījanmāno A [2] 'di ltar dṅos po rnams kyi tshogs pa T for sāmagryaḥ [3] yā anaśvarā° A, yā'naśvarā B : {ṣ}yā cānaśvarā° C [5] kṣaṇasyā° AB : kṣaṇasasyā° C [6] °upādānatā° A : °upādāna° BC [7] pi AB : tu C ◦ °antare AC : °āntare B [8] eva n.e. T [10] sarvasya n.e. T ◦ Change of scribal hand in A [11] tshaṅ ba med pa T for akṣūṇa° (cf. BHSD) ◦ carama° AB : caramama° C ◦ °āsāmarthyam B : °āmarthyam A [12] karaṇāt AC : kāraṇāt B ◦ °vaikalye AB (cf. vaikalyāt PVinṬ 2.90a4) : °vaikalyam C

नैवमक्षणिकस्य' सर्वथासम्भवात्। न हि तस्याक्षणिकस्यार्थक्रिया सम्भवति' क्रमयौगपद्यविरोधात्। अक्रमः' अनपेक्षस्य कर्तुः स्वसत्तामात्रेण क्षेपायोगात्' प्रागकर्तुः पश्चादपि स्वभावापरावृत्तेः। अपेक्षायां चोक्तम्[l]। नापि युगपत्क्रिया' तत्स्वभावस्य पश्चादप्यक्रियायोगात्। B26b तदयं भावो निवृत्तसर्वसामर्थ्यः सत्तालक्षणमतिपतति॥

[mn]अर्थक्रियासमर्थं यत्तदत्र परमार्थसत्[n]।
[o]असन्तोऽक्षणिकास्तस्यां क्रमाक्रमविरोधतः[om]॥ (k.55)

इति सङ्ग्रहश्लोकः॥

स्कन्धधात्वायतनलक्षणस्य वा कृतकस्यानित्यतासाधनाददोषः' अतद्रूपस्याप्रमाणतयासिद्धेरन्वयविधानायोगात्। तदेव च नः कृतकं यथोक्तम<u>भिधर्मे</u> – [p]कतमे धर्माः संस्कृताः। पञ्चस्कन्धा[p] इति। तत्र पञ्चेन्द्रियाणि स्वभावच्युतिमन्ति' तत्कार्यविज्ञानविच्छेदविकारदर्शनात्' तादवस्थ्ये च तेषां तदयोगादपेक्षाविरोधाच्च। तथा विषयाः

---

[l] Cf. 67,8ff [m–m] MṛV 86,1f; NBhūṣ 509,18f [n–n] Ce' MṛV 87,20; PV 3.3ab (cf. PV 1.166ab) [o–o] NVTP 288,11 [p–p] Cf. AK 1.7b with AKBh 4,20

1f tasyākṣaṇikasyārtha° AB : tasyārtha° C 2 rim gyis ni ma yin te T for akramaḥ 5 apy akriyā° AC : api kriyā° B ∘ bhāvaḥ n.e. T ∘ nivṛtta°B : vinivṛtta° AC 7 °sat BC : °sataḥ A 8 tasyāṃ AC (de la T) : tasmāt B 9 saṃgraha° BC : saṃgrahaḥ A 10 vā AC : om. B ∘ kṛtaka{tva}syā° A : kṛtakatvasyā° BC ∘ adoṣaḥ BC : aṣaḥ A 12 dharmāḥ n.e. T 14 teṣāṃ AC : om. B

सुखदुःखे निमित्तोपलक्षणं रागादयो विषयोपलम्भश्च प्रतिविदितै-
वोपयन्त्यपयन्तीत्यनित्याः। त एवम्प्रकृतयः स्वहेतुप्रकृतिमेवंरूपां C31a
साधयन्तस्तथाविधजन्मनामन्येषां च स्वभावमेनमालगयन्ति।
एतेन धात्वायतने व्याख्याते। धर्मधात्वायतनेऽपि स्कन्धत्रयस्वभाव A26b
एवेति न विरोधः। एतेन सत्ता व्याख्याता॥

किं तर्हीदानीं विनाशेऽनपेक्षायाः सामर्थ्यम्' यावता स्कन्धाद्-
योऽन्यैरेव हेतुभिरनित्याः साध्यन्ते। केषाञ्चिदनित्यत्वसिद्धौ तथावि-
धानां तद्व्याप्तिरनपेक्षायाः। हेतुसत्त्वे तु विनाशस्य कस्यचित्तथाभा-
वेऽप्यन्यत्र हेतोर्वैकल्यादविनाशोऽपि स्यादित्यव्याप्तिः। [९]सेयं निरपे-
क्षता विनाशस्य क्वचित्कदाचिच्च भावविरोधिनी तदभावं स्वभावेन
साधयति। यो हि स्वभावो निरपेक्षः' स यदि कदाचिद्भवेत्क्वचिद्वा B27a
तत्कालद्रव्यापेक्ष इति निरपेक्ष एव न स्यात्॥

स तर्हि विनश्वरस्वभावो निरपेक्ष इत्यहेतुकः स्यात्। नाहेतुकः'
सत्ताहेतोरेव भावात्तथोत्पत्तेः' सतो हि भवतस्तादृशस्यैव भावात्। C31b

---

९–९ Ce'e PVSV 99,19–100,13

---

1 °duḥkhe AB : °duḥkha° C 1f pratividitā evo° AB : pratisaṃviditā evo° C 3 sādhayantas A : prasādhayantas BC 4 °āyatane AB : °āyatanāni C; kyaṅ add. T • vyākhyāte AB : vyākhyātāni C 5 eva n.e. T • kyaṅ add. T 7 keṣāṃcid AC : koṣāñcid B 8 tadvyāptir B (des khyab pa T) : tathā vyāptir A : tattat*vyāptir C • anapekṣāyāḥ AC : anapekṣāmmaḥ B 9f rgyu la ltos pa med pa ñid 'dis T for nirapekṣatā 11 bhavet AB : bhavati C 12 °pekṣa B, °pekṣaḥ | C : °pekṣya A 13 vinaśvara° AB : vinaśvaraḥ C

नावश्यं सतः कुतश्चिद्भाव इति चेत्' आकस्मिकी तर्हि सत्तेति नेयं कस्यचित्क्वचित्कदाचिद्विरमेत्। तद्धि किञ्चिदुपलीयेत न वा यस्य यत्र किञ्चित्प्रतिबद्धमप्रतिबद्धं वा। सेयं सत्ताऽप्रतिबन्धिनी चेत्' न नियमवती स्यात्। तस्मान्नेयमाकस्मिकी क्वचित्। कथं तर्हीदानीमहेतुको विनाशः' जातस्य तद्भावेऽन्यानपेक्षणात्। अपि च न विनाशो नामान्य एव कश्चिद्भावात्' किं तु भाव एव विनाशः' स एव A27a क्षणस्थायी जात इति। तमस्य मन्दाः स्वभावमूर्ध्वं व्यवस्यन्ति' न प्राक्' दर्शनेऽपि पाटवाभावादिति तद्दर्शनेन पश्चाद्व्यवस्थाप्यते' विकारदर्शनेनेव विषमज्ञैः। तदयं सत्ताव्यतिरेकेण नान्यत्किञ्चिद्विनाशोऽपेक्षत इति तद्व्यापी॥

कथं पुनरेतद्गम्यते – निरपेक्षो विनाश इति॥

असामर्थ्याच्च तद्धेतोः

अभावकारिणः क्रियाप्रतिषेधाच्चेति **च**शब्दात्। कथमसामर्थ्यम्। सिद्धे हि भावे कारको न तं करोति। नाप्यन्यक्रियायां तस्य किञ्चित्' तादवस्थ्यात्। अतस्तन्नाशनो नान्यकारी। तेनायं तदतद्रूपाकरणादकिञ्चित्करो नापेक्ष्यते॥

---

r–r Ce'e PVSV 100,13–24

---

1 ākasmikī tarhi sa° illegible in A 2 kasyacit n.e. T 3 °bandhinī A : °bandhinīti BC • na A : tadā na BC 5 vināśaḥ BC : vināśāḥ A 6 kiṃ tu AB : om. C 7 kṣaṇasthāyī BC : kṣaṇas?ātasthāyī A 9f vināśo AB : nāśo C 11 gamyate AB : avagamyate C 13 kriyā° BC : kiyā° A 15 tādavasthyāt n.e. T • des na T for atas tat 16 nāpekṣyate AB : nāpekṣata iti C

कथं क्रियाप्रतिषेधः। विनाश इति हि भावाभावं मन्यन्ते। तदयं B27b विनाशहेतुरभावं करोतीति प्राप्तम्। तत्र यद्यभावो नाम कश्चित्कार्यः स्यात्स्वभावः स एव भाव इति नाभावः स्यात्। तद्भावं करोतीति भावं न करोतीति क्रियाप्रतिषेधोऽस्य कृतः स्यात्। तथाप्ययमकि- C32a श्चित्करः किमित्यपेक्षत इति सिद्धा विनाशं प्रत्यनपेक्षता भावस्य॥

तस्माद्

भवत्येष स्वभावतः।
यत्र नाम भवत्यस्मादन्यत्रापि स्वभावतः॥ (k.56)

सोऽयं क्वचिद्भवन्दृष्टोऽनपेक्षत्वा**त्स्वभावत एव भवति। तथान्यत्रापि स्वभावभावी**। विशेषाभावात्॥

एवमन्येऽपि स्वभावहेतवो यथास्वं प्रमाणैः सिद्धतन्मात्रानुबन्ध एव साध्यधर्मे गमका वेदितव्याः। यो हि भावमात्रानुबन्धी स्वभावः। तत्रैवाविनाभावो भावस्य। भावमात्रानुरोधी स्वभाव इति स A27b एव स्वयं वस्तुतो भावः। स चात्मानं परित्यज्य कथमन्यत्र

s–s Cf. NB 3.15 t–t Ce'e PVSV 24,11f u–u Ce'e PVSV 24,14f

1 hi A (PVinṬ 2.97a1, PVSV) : ca C : om. B 4 bhāvaṃ na AC : na bhāvaṃ B ◦ asya n.e. T 5 praty BC : paty A ◦ gźan la ltos pa med par T for anapekṣatā 7 eṣa B : eva A 10 svabhāva° C : svava° B : svabhāvā° A ◦ viśeṣābhāvāt AB : om. C 11 pramāṇaiḥ BC : pramāṇeḥ A ◦ siddha° C : siddhaṃ B, siddhan A 12 °dharme n.e. T ◦ dṅos po de tsam T for bhāvamātra 13 bhāvasya n.e. T ; ṅes pa yin add. T 14 vastuto AB : vastuno C ◦ anyatra n.e. T

भवेदिति॥

^v अर्थान्तरे तु गम्ये कार्यं हेतुः' अव्यभिचारात्।^v न ह्यतदुत्पत्तेर-व्यभिचारः' ^w अनायत्तरूपा[2]णां सहभावनियमाभावात्॥^w

यद्यर्थान्तरं हेतुः' कथं तर्हीदानीं* स तस्य धर्मः। तदाश्रयात्। कथं कार्यकारणभावः। अत एव' अन्यथाश्रयासिद्धेः। ननु च प्रदेश आश्रयोऽग्निः* का[3]रणं धूमस्य। सोऽपि हि धूमस्य तत्कारणानां वा प्रतिष्ठानाद्धेतुरेव॥

^x यदि तदुत्पत्तेः कार्यं गमकम्' तदा* सर्वथा गम्यगमकभावः'

B28a सर्वथा जन्यजनकभावात्। न' तद[4]भावे* भवतस्त[B]दुत्पत्ति*नियमाभा-

C32b वात्। [C]तस्मात्

कार्यं स्वभावैर्यावद्भिरविनाभावि कारणे।

तेषां

हेतुः

तत्कार्यत्वनियमात्। तैरेवं* धर्मैर्ये तैर्विना न भवन्ति। [5]अंशेन* जन्यज-

---

^{v–v} Ci'e HB 19,14 ^{w–w} Ce' PVSV 3,9 ^{x–x} Ce'e PVSV 3,9–19 (cf. HB 19,15–20,1)

---

3 °āyatta° AB : °āyata° C 4 idānīm n.e. T 6 'gniḥ AC : agnir hi B 7 pratiṣṭhānād ABC is supported by pratiṣṭhānād adhikaraṇatvāt (PVinṬ 2.100b7) 8 tadā n.e. T 9 tadabhāve AB : tadbhāve C ◦ tadutpatti° AB : tadutpatter C 14 eva AB : eva ca C ◦ aṃśena AB : aṅgena C

नकत्वप्रसङ्ग इति चेत्' न' तज्जन्य*विशेषग्रहणेऽभिमतत्वाल्लिङ्गविशेषोपाधीनां च सामान्यानाम्। अविशिष्टसामान्यविवक्षायां व्यभिचारान्नेष्यते[x]॥

[y]कथमिदं गम्यते – न धूमोऽग्निं व्यभिचरतीति[y]॥

[z]तद्व्यभिचारेऽस्य हेतुमत्ताव्यतिक्रमात्[z]॥ (k.57)

[a]येषामुपलम्भे तल्लक्षणमनुपलब्धं यदुपलभ्यते' तत्रैकाभावेऽपि* नोपलभ्यते' तत्तस्य कार्यम्। तच्च धूमेऽप्यस्ति[a]। [b]स सकृदपि तथादर्शनात्तत्कार्यः* सिद्धः। अकार्यत्वेऽकारनात्सकृदप्यभावात्[b]॥

नन्वरणिनिर्मथना*दिष्वसत्यप्यग्नौ भावादकार्यम्*। न' इन्धनवि- A28a
कारहेतोरुष्णस्पर्शविशेषस्याग्नित्वात्। [c]कार्यस्य च कारणमन्तरेण भावेऽहेतुतैव* स्यात्। न हि यस्य यमन्तरेण भावः' स तस्य हेतुर्भवति। भवति च धूमोऽग्निमन्तरेण' तन्न तद्धेतुः स्यात्। अन्यहेतुकत्वान्नाहेतुकं* इति चेत्' न' तत्रापि तुल्यत्वात् – तदभावेऽप्यग्नौ* भवतीति। कथं च* ततोऽन्यतो वाऽतज्जननस्वभावाद्भवेत्। स्वयम-

---

[y–y] Ce'e PVSV 21,25f [z–z] Ce'e PV 1.34cd [a–a] Ce' PVSV 22,2–4 [b–b] Ce' PVSV 22,6f [c–c] Ce'e PVSV 22,7–17

---

1 tajjanya° BC : tajanya° A 6 de las gcig ma tshaṅ na T for tatraikābhāve 'pi 8 tatkāryaḥ C (de'i bras bur T) : kāryaḥ AB 9 nirmathanā° BC : ninirmathanā° A ◦ akāryam AC : akāryatvam B 11 eva n.e. T 13 nāhetuka B : nāhetukam AC ◦ tadabhāve AB : tadbhāve C ◦ me yod na T for agnau 14 kathañ ca C (yaṅ na … ji ltar T; katham vā PVSV) : katham AB

तत्स्वभावस्याजननात्तस्याहेतुता स्यात्॥

C33a न वै स एव भवति[*]' [C]तादृशस्य भावात्। अन्यादृशाद्भवन्कथं तादृशः[*]। [4]तादृशाद्धि भवं[*]स्तादृशः स्यात्। अन्यादृशादपि तादृशोद्भवे
B28b तच्छक्तिनियमाभावान्न हेतुभेदो भेदक इत्यकारणं विश्वस्य[B] वैश्वरूप्यं स्यात्[c]। तत्र [5]चोक्तो[d] दोषः। [e]सर्वं च सर्वस्माज्जायेत[e]। तस्मात्कारणभेदाभेदाभ्यां कार्यभेदाभेदौ। तन्न धूमोऽर्थादृष्टा[*]कारविजातीयाद्भवति' अहेतुत्वप्रसङ्गात्॥

[6]तथा च[*]

[f]नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोरन्यानपेक्षणात्।
अपेक्षातो हि भावानां कादाचित्कत्वसम्भवः[f]॥ (k.58)

स हि धूमोऽहेतुर्भवन्निरपेक्षत्वान्न कदाचिन्न[*][7] भवेत्' तद्भावे वैकल्याभावादिष्टकालवत्। तदापि वा न भवेत्' अभावकालाविशेषात्। अपेक्षया हि भावाः कादाचित्का भवन्ति' भावाभावकालयोस्त-
A28b द्भाव[A]योग्यतायोग्यतायोगात्' तुल्ययोग्यतायोग्यतयोर्देशकालयो[*]स्तद्वत्तेतरयोर्नियमायोगात्। सा च योग्यता हेतुभावात्किमन्यत्। तस्मादेकदेशकालपरिहा[2]रेणान्यदेशकालयोर्वर्तमानो भावस्तत्सापे-

---

[d] Cf. 78,9–11 [e–e] Ce'e PVSV 22,17–23,26 [f–f] Ce' PV 1.35

---

[2] bhavati BC : bhavatīti A [2f] tādṛśaḥ BC : tādṛśaḥ syāt A [3] bhavaṃs C (bhavan A): bhāvāt sa B [6] dṛṣṭā° AB : adṛṣṭā° C [8] ca AC : om. B [11] nirapekṣatvān na kadācin AC : kadācit[0] B [14f] °kālayos AC : °kālayo B

क्षो नाम भवति। तथा हि तथावृत्तिरेवापेक्षा' तत्कृतोपकारानपेक्षस्य तन्नियमायोगात्। तन्नियत*[C]द्देशकालत्वाद्धूमो* [3]यत्र दृष्टः सकृद्वैकल्ये च C33b
पुनर्न दृष्टः' तज्जन्योऽस्य स्वभावः' अन्यथा सकृदप्यभावात्। स तत्प्रतिनियतोऽन्यत्र कथं भवेत्। भवन्वा* न धूमः स्यात्तज्जनि[4]तो हि स्वभावविशेषो धूम इति। तथा हेतुरपि तथाभूतकार्यजननस्वभावः। अन्यतो*ऽपि भावे न स तस्य स्वभाव इति सकृदपि न जनयेत्। न वा [5]स धूमः' अधूमजननस्वभावाद्भावात्*। तत्स्वभावत्वे च स एवाग्निरित्यव्यभिचारः॥

अग्निस्वभावः शक्रस्य मूर्धा [B]यद्यग्निरेव सः। B29a
अथानग्निस्वभावोऽसौ धूमस्त[6]त्र कथं भवेत्॥ (k.59)

धूमहेतुस्वभावो हि वह्निस्तच्छक्तिभेदवान्।
अधूमहेतोर्धूमस्य भावे स स्यादहेतुकः॥ (k.60)

इति सङ्ग्रह*श्लोकौ॥

कथं तर्हीदानीं भिन्नात्सहकारिणः* का[7]र्योत्पत्तिर्यथा चक्षूरूपादेर्विज्ञानस्य। न वै किञ्चिदेकं जनकं तत्स्वभावं वा। किं तु* सामग्री ज-

2 niyata° AB : niyama° C ◦ °tvād BC : °tvātā A ◦ de add. T 4 vā BC : vya A 6 anyato C : ataś cānyato AB : de gźan las T (cf. tasyānyato PVSV) 7 °svabhāvād bhāvāt BC : °svabhā{vo}‹bhā›vāt A 13 saṃgraha° AC : antara° B 14 sahakāriṇaḥ AC : sahakaṇaḥ B 15 kin tu AB : kiṃ tarhi C

निका तत्स्वभावा। सैवानुमीयते। सैव च सामग्री स्वभावस्थित्याA29a श्रयः कार्यस्य। अत एव सहकारिणामप्यपर्यायेण जननम्॥

यदपि किञ्चिद्विजातीयाद्भवद्दृष्टं गोमयादेः शालूकादिः' तत्रापि तथाभिधानेऽप्यस्त्येव स्वबीजप्रभवात्स्वभावभेदो हेतुस्वभावभेदात्' C35a यथा कदली बीजकन्दोद्भवा। स्फुटमेव तादृशं भेदं लोको विवेचयत्याकारभेदात्॥

[g]अनन्तरं वा कारणं कार्यमनुमापयति। तत्तुल्यरूपाणां कार्यद्रव्याणां तुल्यम्' यथा प्रवृद्धयोः कदल्योः कन्दोद्भवः। यत्र तु साक्षाद्धेतुभेदः' तत्र रूपभेदोऽपि' यथा तयोरेव बीजकन्दोद्भवयोः[g]। तद्यतो यादृशं दृष्टम्' ततस्तादृशमनुमीयते। विप्रकृष्टायां तु हेतुपरम्परायामननुमानमेवेत्यव्यभिचारः। [h]नाप्याकारभेद एव तदतत्त्वे निबन्धनम्' अपि तु स्वभावान्तरमपि। कृत्रिमाकृत्रिमाणामिव मणिमुक्ताप्रवालादीनाम्। क्वचित्पुष्पे भेदो नीलेतरकुसुमयोरिव B29b सूर्ययोः' क्वचित्फले वन्ध्येतरयोरिव कर्कोटकयोः' क्वचिद्रसे वन्ये-

---

g–g Ci' ĪPVV III 88,17–20 (STERN: 163) h–h Ci'e TR 66,1–6 (Krasser; cf. STERN: 163)

---

1 °svabhāvā saivā° em. (PVSV) : °svabhāvā vā saivā° C (PVinṬ 2.108a2) : °svabhāvāṃ saivā° A : °svabhāvāṃm evā° B ◦ ca AC : om. B 3 °ādiḥ C : °ādi AB 4 °prabhavāt BC : °pabhāvāt A 5 kadalī AC : kalī B ◦ folio 34 is lacking in C ◦ eva BC : e A ◦ bhedaṃ AC : om. B (n.e. T) 7 kāraṇaṃ AC : om. B ◦ tat BC : ta A 7f kārya° C ('bras bu'i T) : kāryaṃ AB 8 rjes su 'brel ba'i T for pravṛddhayoḥ 11 avyabhicāraḥ AB : avyabhicārāt C 14 vandhye° AC : vanye° B

तरयोरिव त्रपुषयोः' क्वचित्प्रभावे स्पर्शोपयोगस्रंसिन्योरिव* हरीतक्योः। [i]तस्मान्[j]न सुविवेचितं कार्यं कारणं व्यभिचरति[j i h]। हेतुविशेषेऽपि कार्याविशेषे दोषात्॥

[k]अन्वयव्यतिरेकाद्यो [6] यस्य दृष्टोऽनुवर्तकः।
स्वभावस्तस्य तद्धेतुरतो भिन्नान्न सम्भवः[k]॥ (k.61)

[l]कार्यकारणभावाद्वा स्वभावाद्वा नियामकात्।
अविनाभावनियमोऽदर्शनान्न न दर्शनात्॥ (k.62)

अवश्यम्भावनियमः कः परस्यान्यथा [7C] परैः*। C35b
अर्थान्तरनिमित्ते वा धर्मे वाससि रागवत्[l]॥ (k.63)

इति सङ्ग्रहश्लोकाः॥

अपि च

[mn]अर्थान्तरनिमित्तो हि धर्मः स्यादन्य एव सः[n]।

न हि तस्मिन्निष्पन्ने*ऽनिष्पन्नो भिन्नहेतुको वा तत्स्वभावो युक्तः। [o]अयं* हि भेदो [A]भेदहेतुर्वा* भावानां यदुत विरुद्धधर्माध्यासः कारण- A29b

---

[i–i] Ce'e PVSV 23,26f [j–j] Ci'e TBV 266,13; NKC 604,6 (Stern: 163) [k–k] Ce' PV 1.38 [l–l] Ce' PV 1.31–32 [m–m] Ce'e PVSV 20,8–21,6 [n–n] Ce' PV 1.33ab [o–o] Cf. HBṬ 47,5–8 (Stern, letter 15.5.1981)

---

1 °sraṃsinyor em. : °sraṃśinyor C, °sraṃminyor A, °sranminyor B (°śrayiṇyor TR) 8 paraiḥ BC : paparaiḥ A 13 tasmin AC : yasmin B 14 'di kho na T for ayam ◦ vā BC : om. A

भेदश्च। ततश्चेन्न भेदसिद्धिः न कस्यचित्कुतश्चिद्भेद इत्येकं द्रव्यं विश्वं स्यात्। ततः [p]सहोत्पत्तिविनाशौ सर्वस्य च सर्वत्रोपयोगः स्यात्[p]। अन्यथैकमित्येव न स्यान्नामान्तरं वा। अर्थभेदमभ्युपगम्य तथाभिधानात्॥

नन्वनर्थान्तरहेतुत्वेऽपि भावकालेऽनित्यतानिष्पत्तेस्तुल्यातत्स्व-
भावता। न वै काचिदनित्यता नामान्या या पश्चान्निष्पद्येत। स एव
हि भावः क्षणस्थितिधर्माऽनित्यतेत्युक्तप्रायम्। वचनभेदेऽपि धर्मि-
धर्मतया निमित्तं[m] [q]भेदान्तराक्षेपानाक्षेपावित्यादिप्रसङ्गः[q] प्रमाणवार्त्ति-
B30a के[r] निर्णीतः। [s]तमस्य स्वभावं मन्दबुद्धिः पश्यन्नपि न व्यवस्यति स-
त्तोपलम्भेन सर्वदातद्भावशङ्काविप्रलब्धः सदृशापरोत्पत्तिविप्रलब्धो
वा। अन्त्यक्षणदर्शिनां निश्चयात्पश्चादस्यानुपलब्ध्यास्थितिप्रतिपत्ते-
C36a र्निश्चयकाल इति तदाऽनित्यता व्यवस्थाप्यत[s] इत्यप्युक्तम्। [t]अन्य-

p–p Ci'e BS 53,6–7 (STERN: 163) q–q Ce PV 1.61ab r Cf. PV 1.60–63
s–s Ce'e PVSV 21,6–11; cf. above p. 82,7–9 t–t Ce'e PVSV 21,13–23

1 °siddhis AC : °siḥ B ◦ na B : tadā na AC ◦ bheda BC : bhedasiddhir A 2 tataḥ A : tataś ca BC ◦ ca AC : om. B ◦ sarvvatropayogaḥ AB : sarvvopayogaḥ C 3 anyathaikam BC : anyeścaikam A ◦ °bhedam n.e. T ◦ abhyupagamya AC : upagamya B 5 anarthā° AB : arthā° C 6 nāmānyā AC : nāma B 7 ukta° AC : uktaṃ B 9 svabhāvaṃ AC : subhāvam B ◦ api AB : api ca C 10 sarvadā° AB : sadā° C ◦ de ltar T for tat ◦ sadṛśāparotpatti° C ('dra ba gźan 'byuṅ gźan 'byuṅ bas T, cf. PVSV 21,9) : sadṛśāparāparotpatti° AB (cf. PVSV 26,20f) 11 °darśināṃ C : °daśinān AB ◦ asya AC : om. B 12 tadā AC : dā B ◦ ity apy C (źes kyaṅ T) : ity AB

थार्थान्तरमेवा*नित्यता स्यादन्यनिमित्तत्वेऽनिमित्तत्वे* वा। तथा च भावस्तद्भावान्न स्यात्' अनुपयोगात्। उपयोगे वा स* एवास्य स्वात्मभूताऽनित्यतेति किमन्यया। स्वभावेन वाऽचल*स्यार्थान्तरयोगेऽपि तद्भावानुपपत्ते*ः। स चार्थान्तराद्भवन्ननित्यतान्यो वा धर्मो हेतु*ः फलं वा स्यात्' अहेतुफलस्यासम्बन्धात् तत्र भावानुमानस्यासम्भवात्। तत्र

पश्चाद्भावान्न हेतुत्वं फलेऽप्येकान्तता कुतः॥ (k.64)

स हि निष्पन्ने भावेऽर्थान्तरत*ः पश्चाद्भवन्कथं तस्य* हेतुः स्यात्। फलस्यापि परोपस्कारा*पेक्षिणो नावश्यं हेतौ भाव इति* तद्भावहेतोरनैकान्तिकत्वम्। भावमात्रभावित्वे* सिद्धा*न्यानपेक्षणादहेतुता तन्मात्रानुबन्धश्च। ततोऽपि कस्यचिद्भावे तदनु*पयोगादप्रच्युतिरिति पूर्व*ः A30a
प्रसङ्गः। तन्नाविनाश*स्वभावे भावे* तद*नुमानम्॥

कथं नानुमानं* यावता नानित्यताऽभावे* क्वचिदुत्पत्तिर्दृष्टा' अद-

---

u–u Ce' PV 1.33cd

---

1 evā° AC : evāsyā° B ◦ °nimittatve BC : °nimittetve A 2 vā sa AC : vāsya B 3 svabhāvena vācala° C : svabhāvena vārala° B : svabhāvena vāḥ cala° A (: svabhāvenaiva … acala° PVinṬ 2.115a3) 4 °patteḥ em. (PVSV) : °patteś ca ABC ◦ hetuḥ AB : hetu C 8 °rataḥ A (PVSV) : °rāt BC ◦ tasya AC : om. B 9 °opaskārā° AC : °opakārā° B ◦ bhāva iti AB : bhāvaḥ | C 10 yaṅ add. T ◦ siddhā° em. (grub po T) : saivā° ABC (n.e. T) 11 tadanupa° AB : .. .. nupa° C ◦ sṅa ma bźin T for pūrvaḥ 12 nāvināśa° AC : nāvināśitva° B ◦ bhāve AC : om. B ◦ tat n.e. T 13 nānumānaṃ AC : nāma B ◦ nānityatā'bhāve AB : nānityatvābhāve C; mi rtag pa ma yin pa'i dṅos po la T for nānityatā'bhāve

र्शनाच्च विपक्षे व्यतिरेकः। ततोऽव्यभिचार[2] इति॥

[vw]न युक्ताऽदृष्टिमात्रेण विपक्षेऽव्यभिचारिता।
सम्भाव्यव्यभिचारत्वात्स्थालीतण्डुलपाकवत्[w]॥ (k.65)

C36b B30b [C]न हि ब[B]हुलं पाक*दर्शनेऽपि स्थाल्य*न्तर्गतमात्रेण पाकः सिध्यति। व्यभिचारदर्शनात्। एता[3]व*त्तु स्यात् – एवंस्वभावा एतत्समानपाकहेतवः* पक्वा इति। अन्यथा* शेषवदेतदनुमानं व्यभिचारि॥

किं पुनरेतच्छेषवत्*॥

[x]यस्यादर्शनमात्रेण व्यतिरेकः प्रदर्श्यते[v]।

[y]स तस्य व्यति[4]रेकोऽनिश्चित इति विपक्षे वृत्तिराशङ्क्यते। व्यतिरेकसाधनस्यादर्शनमात्रस्य[y]

तस्य संशय*हेतुत्वाच्छेषव*त्तदुदाहृतम्[x]॥ (k.66)

[z]न हि सर्वानुपलब्धिरभावप्रतिपादिका*। तस्मादेक[5]निवृत्त्यान्यनिवृत्तिमि*च्छता तयोः कश्चित्स्वभावप्रतिबन्धोऽप्येष्टव्यः*। अन्यथाऽग-

---

[v–v] Ce'e PVSV 10,13–19 [w–w] Ce'e PV 1.13; NBhūṣ 142,22f (LINDTNER 1984: 166f) [x–x] Only k.66: Ce' PV 1.14 (LINDTNER 1984: 166f) [y–y] Ce' PVSV 10,21f [z–z] Ce'e PVSV 10,22–11,1

---

[4] pāka° BC : pakva° A ◦ sthālya° illegible in A [5] 'di ltar T for etāvat [5f] etatsamānapākahetavaḥ B (PVSV, T) : eva tatsamānahetavaḥ AC [6] anyathā A : anyathā tu BC [7] źes bya ba add. T [11] saṃśaya° BC : saṃśayaḥ A ◦ cheṣavat C, śeṣavat A : chedaśavat B [12] °pratipādikā em. (PVinṬ 2.117a6) : °pratipādanī AB : °pratipādinī C [12f] °nivṛttim C : °vyāvṛttim AB [13] py eṣṭavyaḥ AC : vācyaḥ B

मको हेतुः स्यात्॥

[a]हेतोस्त्रिष्वपि रूपेषु निश्चयस्तेन वर्णितः।
असिद्धविपरीतार्थव्यभिचा[6]रिविपक्षतः[a]॥ (k.67)

न ह्यसति प्रतिबन्धेऽन्वयव्यतिरेकनिश्चयोऽस्ति। तेन तमेव दर्शयन्निश्चयमाह[z] – [b]प्रसिद्धस्तु द्वयोरपि साधनमि[b]ति। [c]तत्रान्वयनिश्चयेन विरुद्धतत्पक्ष्याणां निरासः। व्यतिरेकनिश्चयेनानैकान्तिकस्य। द्वयोरित्येकप्रसिद्धप्रतिषेधः। प्रसिद्ध इति सन्दिग्धयोः शेषवदसाधारणयोः सपक्ष*विपक्षयोः[c]॥

[d]असत्यपि* प्रतिबन्धेऽदर्शनमात्रेण व्यति[C]रेके[d] [e]यदाह – [f]एष ताव- C37a
न्न्यायो यदुभयं वक्तव्यं विरुद्धानैकान्तिकप्रतिपक्षेणेति*[f][e]। [g]यद् वैध-
र्म्य*वचनमनैकान्तिकप्रतिपक्षेण*[g]। [h]यदि तेन विपक्षेऽदर्शनं ख्याप्यते।
तद*नुक्तेऽपि गम्यते। न हि तस्य प्रागदर्शन[A]भ्रान्तिः। या वचनेन* A30b
निवर्त्येत*। स्मृतिर्वाचाऽदर्शने* क्रियत इति चेत्। [B]दर्शनं खल्वप्रतीय- B31a
मानमनङ्ग*मिति युक्तं तत्र स्मरणार्थं वचनम्। अदर्शनं तु दर्शना-

---

[a–a] Ce' PV 1.15 [b–b] Ce PS 3.12bc' (p. 482,3f) [c–c] Ce'e PVSV 11,1–5 [d–d] Ce'e PVSV 11,5 [e–e] Ce' PVSV 11,7–8 [f–f] Ce NMu$_K$ 4: 71f [g–g] Ce' PVSV 11,8f [h–h] Ce'e PVSV 11,11–12,5

---

[8] sapakṣa° AB : savipakṣa° C [9] api BC : api ca A; api, api ca n.e. T [10] °pratipakṣeṇeti AB : °pradampakṣeṇeti C [10f] °dharmya° C, °dharmmya° A : °dharmma° B [11] °pakṣeṇa AC : °pakṣe B [12] tad° B : tadā tad° AC ◦ vacanena AC : vadanena B [13] nivarttyeta BC : nivartyate A ◦ 'darśane AB : 'darśanaṃ C [14] anaṅgam BC : aṅganaṅgam A

भावः। स दर्शनेन बाध्यते[*]। तदभावे तु सिद्ध एवे[2]त्यपार्थकं तत्सिद्धये वचनम्॥

नानुपलभमानस्य[*] तावता[*] नास्तीति भवति[*]। तदर्थं वचनम्[h]। यद्यनुपलभमानोऽपि[*] नास्तीति न प्रतीयात्' वचनादपि[*] नैव प्रत्येष्यति। तदपि ह्यनुपलम्भमेव ख्यापयति। न [3]चैकानुपलम्भोऽन्याभावं साधयति' अतिप्रसङ्गात्। न स तेन साध्यते' अपि त्वनुपलम्भेन स्वयम्। युक्तो दृश्यस्यादर्शनेऽभावः' स तदभावे न युक्तः। क्वचिद्यदृच्छया तथाभावेऽपि तयो[4]रप्रतिबन्धाद्व्याप्त्यसिद्धेः। [i]नापि तेन नास्तीति वचनात्तथा भवति' अतिप्रसङ्गात्[i]। [j]तस्माद्व्यावृत्तिमिच्छता तत्र न्यायो वक्तव्यः' यतोऽस्य व्यावृत्तमिति भवति[j]॥

C37b [k]न च नास्तीति वचनात्तन्नास्त्येव[*][5] यथा यदि।
नास्ति स ख्याप्यते न्यायस्तदा नास्तीति गम्यते[k]॥ (k.68)

इति[*] सङ्ग्रहश्लोकः॥

ननु तदभावेऽनुपलम्भात्सिद्धा व्यावृत्तिः। उक्तमत्र किञ्चित्[l]॥

---

i–i Ce'e PVSV 12,10f j–j Ce' PVSV 12,12f k–k Ce' PV 1.17 l Cf. above 94,7–8

---

1 bādhyate AB : bādhyeta C 3 °labhamānasya AC : °lambhamānasya B ◦ tāvatā AC : tā B ◦ ma yin pa ñid pas T for na … bhavati 4 pi AB : om. C ◦ vacanād AB : tadā vacanād C 11 vacanāt tan nāsty AC : vacanāsty B 13 iti BC : om. A

अपि च [m][n]यद्यदृष्ट्या निवृत्तिः स्याच्छेशवद्व्यभिचारि किम्[n]। यथा पक्वान्येतानि फलान्येवंरसानि वा रूपाविशेषादेकशाखाप्रभवत्वाद्वा उपयुक्तफलवत्। अत्राप्युपयुक्तव्यतिरिक्तपक्षीकरणे हेतोः साध्याभावेऽनुपलम्भोऽस्तीति कथं व्यभिचारः ॥

प्रत्यक्षबाधाशङ्काव्यभिचार इत्येके। न पक्षीकृतविषयेऽभावात्। कदाचिद्भवेदिति चेत् तथा शङ्कायामतिप्रसङ्गः अन्यत्राप्यभावनि- B31b यमाभावात्। वृत्तं प्रमाणं बाधकम्। अवृत्तबाधने सर्वत्रानाश्वासः। व्यतिरेकस्तु सिद्ध एव साधनमिति तथाभावे निश्चयमपेक्षते। अनुपलम्भात्तु क्वचिदभावसिद्धावप्यप्रतिबद्धस्य तदभावे सर्वत्राभावासिद्धेः संशयाद्व्यतिरेको व्यभिचारः शेषवतः ॥ A31a

किं च [o]व्यतिरेक्यपि हेतुः स्यात्[o]। नेदं निरात्मकं जीवच्छरीरमप्राणादिमत्त्वप्रसङ्गादिति। निरात्मकानां घटादीनां दृष्टादृष्टानां प्राणाद्यभावेन व्याप्तेस्तन्निवृत्तौ व्याप्यनिवृत्तेरात्मगतिः स्यात्। अदृश्यानु-

---

m–m Ce'e PVSV 12,15–13,9 n–n Ce' PV 1.18ab (because of the incorporation of pāda d into the prose, pādas a–b, and c, although still metrical, are also assumed to have become part of the prose text; but cf. also LINDTNER 1984: 167) o–o Ce' PV 1.18c (cf. p. 95 n. n)

---

2 śākhā n.e. T ◦ °prabhavatvād BC : °prabhāvād A 3 upayukta° AC : upayu° B ◦ upayukta° AC : upayuktaṃ B 6 bhaved AC : syād B ◦ atiprasaṅgaḥ C, atiprasaṅgo A : atiprasaṅgād B 7 sarvvatrānāśvāsaḥ AB : sarvvatra nāśvāsaḥ syāt C 9 °lambhāt tu AB : °lambhā tu C ◦ apy AB : asy C ◦ °baddhasya AB : °bandhasya C ◦ °āsiddheḥ B : °āprasiddheḥ A : °asiddheḥ C 10 śeṣavataḥ AC : śeṣavat C 12 iti AC : om. B 13 tannivṛttau C : tannivṛttau ca AB

C38a पलम्भादभावासिद्धौ* घटादीनां नैरात्म्यासिद्धेः प्राणादे*र्निवृत्तिः। अभ्युपगमात्सिद्ध*मिति चेत्' कथमिदानीमात्मसिद्धिः। परस्याप्यप्रमाणिका नैरात्म्यसिद्धिः। अभ्युपगमेन च सात्मकानात्मकौ विभज्य तत्राभावेन गमकत्वं कथयता आगमिकत्वमात्मनि प्रतिपन्नं स्यात्' नानुमेयत्वम्[m]॥

[p]याप्[q]यसिद्धियोजना[q] – [r]तथा सपक्षे सन्नसन्नित्येवमादिष्वपि यथायोगमुदाहार्यमि[r]ति' सापि [s]न वाच्या[s]' अनुपलम्भ एव संशयात्' उपलम्भे तदभावात्*। अनुपलम्भाच्च व्यतिरेक इति संशयितो*ऽनिवार्यः स्यात्। यथायोगवचनादनिवारित एवेति चेत्' न' [t]य एव तूभयनिश्चितवाची[t]त्यादिवचनात्। तेनानुपलम्भेऽपि संशयादनिवृत्तिं* मन्यमानस्तत्प्रतिषेधमाह[p]॥

B32a [u]श्रावणत्वस्यापि नित्यानित्ययोरदर्शनात्तद्व्यावृत्तिरिति तद्व्यवच्छेदहेतुता स्यात्। न हि तद्व्यावृत्तेरन्यत्त*द्व्यवच्छेदनम्। अव्यवच्छेदस्तु कुतश्चिद्व्यावृत्ते*रेवानिश्चयात्। यो हि यत्र नास्तीति निश्चितः' स भवन्कथं तदभावं न गमयेत्[u]। [v]प्रमाणान्तरबाधनान्नोभयव्यवच्छेदः।

---

p–p Ce'e PVSV 13,12–19 q–q Ce' PV 1.18'd (cf. p. 95 n. n) r–r Ce NMu$_K$ 1: 125f s–s Ce' PV 1.18d' (cf. p. 95 n. n) t–t Ce NMu$_K$ 1: 125f u–u Ce'e PVSV 14,2–5 v–v Ce'e PVSV 14,7–15 (with PV 1.19–20b)

---

1 °āsiddhau B : °āprasiddhau AC ◦ prāṇāder AB : pramāṇāder C 2 siddham AC : siddha B 8 tadabhāvāt BC : datadabhāvāt A ◦ yaṅ add. T 10 anivṛttiṃ BC : anuvṛttiṃ A 13 tad° AB : om. C 14 ldog pa ñid du T for vyāvṛtter eva

अन्योन्यव्यवछेदरूपाणामेकव्यवच्छेदेनान्यविधानादप्रतिषेधः। विधिप्रतिषेधयोर्विरोधात्। न तर्हीदानीमदर्शनं प्रमाणम्। बाधासम्भवात्। C38b तथान्यत्रापि प्रमाणान्तरबाधा सम्भाव्येत। लक्षणयुक्ते बाधासम्भवे तल्लक्षणमेव दूषितं स्यादिति सर्वत्रानाश्वासः। अनुमानविषयेऽपि A31b प्रत्यक्षानुमानविरोधदर्शनादनाश्वासप्रसङ्ग इति चेत्। न। यथोक्तेऽभावात्।[v] [w]विरुद्धाव्यभिचार्यवचनमिति चेत्। अनुमानविषयेऽवचनादिष्टम्। विषयं चास्य निवेदयिष्यामः[wx]॥

[y]यदप्याह – [z]यद्यदर्शनमात्रेण दृष्टेभ्यः प्रतिषेधः क्रियते। न च सोऽपि युक्त[z] इति कथमयुक्तः। अनुपलम्भादभावसिद्धेः। [a]ननूपलब्धिलक्षणप्राप्तेः स्पर्शस्य युक्त एव प्रतिषेधः। न युक्तः। दृश्यतत्स्वभावविषयमात्राप्रतिषेधात्। पृथिव्यादि सामान्येन गृहीत्वाऽयं प्रतिषेधमाह। तत्र च तूलोपलपल्लवादिषु तद्भावेऽपि स्पर्शभेददर्शनात्। क्वचिद्विशेषस्यापि सम्भवाच्छङ्कया भवितव्यमिति सर्वत्रादर्शनमात्रेणायुक्तः प्रतिषेधः[ay]॥

[w–w] Ce' PVSV 14,16–18 [x] Cf. PVin 3.326a3ff (cf. STEINKELLNER 1979: n.498) [y–y] Ce'e PVSV 14,20–15,7 [z–z] Ce PSV 461,17f (cf. PVSV 14,20f; PVSVṬ 66,26f; PVV 290 n.8, 294,16) [a–a] Ci'e PSṬ 2.B59a6f

---

1f °vyavaccheda° C : °vyāvaccheda° A : °vyavacchedya° B 6 rjes su dpag pa'i phyir T for anumāna° 11 °viṣaya° AC : °viṣa° B ◦ yul la yod pa tsam T for viṣayamātra 11f pratiṣedham C : niṣedham AB 12 °vādiṣu AC : °vādi B ◦ tadbhāve em. (T, PVSV) : tabhāve A : tadabhāve C : tathābhāve B ◦ sparśabheda° BC : sparśa° A 13 viśeṣasyāpi saṃbhavāc AC : viśeṣasyāsambhavāc B (khyad par 'ga' źig la T, cf. kvacid viśeṣe PVSV); api n.e. T

B32b [bc]अपि च[c] यदि कथञ्चिद्विपक्षे[B]ऽदर्शनमात्रेणाप्रतिबद्धस्यापि तदव्य-
भिचारः' [d]क्वचिद्देशे कानिचिद्द्रव्याणि[d] [5]कथञ्चिद् दृष्टानि पुनरन्यत्रा-
न्यथा* दृश्यन्ते। यथा काश्चिदोषधयः क्षेत्रविशेषे* विशिष्टरसवीर्य-
C39a वि[C]पाका भवन्ति' नान्यत्र। तथा कालसंस्कारभेदात्*। न च तद्देशै-
स्तथादृष्टा* [6]इति सर्वा**स्तत्त्वेन तथा भवन्ति' सम्भवद्विशेषहेतूनां
गुणान्तरसम्भवात्। विशेषहेत्वभावे तु* स्यादनुमानम्। यथा – अदृ-
ष्टकर्तृकमपि वाक्यं पुरुषसंस्कारपूर्वकमिति' वाक्येषु विशेषाभावात्'
सर्वप्रकाराणां पुरुषैः करणदर्शनात्। नैवमसम्भवद्विशेषहेतवः पुरु-
षाः' येन वचनादेः किञ्चिन्मात्रसाधर्म्यात्सर्वाकार*साम्यमनुमीयेत*'
सर्व**गुणेषु विशेषदर्शनात्' संस्कारभेदेन विशेषप्रतिपत्तेः' तद्वदन्य-
स्यापि सम्भवादसम्भवानुमाने च बाधकहेत्वसम्भवात्' वैराग्याददृष्टे-
A32a रदृष्टेन च बाध्यबाधकभावा[A]सिद्धेः*' रागाद्यव्यभिचारिकार्यासम्भ-
वात्' सम्भवेऽपि विशेषाणां द्रष्टुमशक्यत्वात्तेषां* चाप्रतिक्षेपार्हत्वात्*॥

नैवं वाक्यानि' दृश्यविशेषत्वात्। अदृश्यत्वे*ऽप्यदृष्टविशेषाणां वि-

---

[b–b] Ce'e PVSV 15,8,11–16,7 [c–c] Ci ĪPVV III 196,11f (STERN: 163) [d–d] ĪPVV III 196,11f (STERN: 163)

[2f] anyatrānyathā AB : anyathā C [3] °viśeṣe AB : °viśiṣṭe C [4] kyaṅ add. T [5] tathādṛṣṭā AC (tathā{la}dṛṣṭā A) : tathāladṛṣṭā B ∘ sarvvās AC : sarvatra B (sarvāḥ n.e. T) ∘ sambhavad° AC : na sambhavad° B [6] tu AB : om. C [9] sarvvākāra° AC : sarvākāreṇa B ∘ anumīyeta AC : anumīyate B [10] sarva° BC : sarvatra A [12] °kabhāvāsiddheḥ A (cf. PVinṬ 2.130a6) : °kābhāvāsiddheḥ C : °kāsiddheḥ B (abhāva n.e. T) [13] de lta bu dag ni T (cf. tādṛśām PVSV) for teṣām ∘ spaṅ bar 'os pa yaṅ ma yin no T for cāpratikṣepārhatvāt [14] gcig add. T

जातीय[2]त्वोपगमविरोधात्' तद्विशेषाणामन्यत्रापि शक्यक्रियत्वात्' प्रत्यक्षाणां शब्दानामप्रत्यक्षस्वभावाभावात्।* भ्रान्तिनिमित्ताभावात्' बाधकाभावाद्भ्रान्त्यसिद्धेः। पुरुषेषु विशेषदर्शनस्य [C]बाधक[3]त्वादसमानं C39b परभूत[B]स्य* च वाक्यविशेषस्यातद्विशेष*त्वात्। तदभिन्नस्वभावानां स- B33a र्वेषां पुरुषक्रिया* न वा कस्यचित्[b]॥

[e f]तस्मात्तन्मात्रसम्बद्धः* स्वभावो भावमेव वा।
निवर्तयेत्[f]

यथा वृक्षः[4] शिंशपाम्' शाखादिमद्विशेषस्यैव कस्यचित्तथाप्रसिद्धेः। स तस्याः* स्वभावः। स्वभावं च परित्यज्य कथं भावो भवेत्' स्वभावस्यैव भावत्वादिति* तस्य स्वभावप्रतिबन्धादव्यभि[5]चारः॥

[g]कारणं वा कार्यमव्यभिचारतः[g]॥ (k.69)

निवर्तयेत्। कारणमपि निवर्तमानं कार्यं निवर्तयति। अन्यथा तत्तस्य कार्यमेव न स्यात्। अतः कार्यकारणभावोऽपि स्वभावं नियमय[6]तीत्युभयथा स्वभावप्रतिबन्धादेव निवृत्तिः॥

---

e–e Ce'e PVSV 16,28–17,15 f–f Ce' PV 1.23a–c' g–g Ce' PV 1.23'cd

---

2 °svabhāvābhāvāt C : °svabhāvāt AB 4 °bhūtasya AC : °bhūtatasya B ◦ de'i ṅo bo ma yin T for atadviśeṣa 5 °kriyā AB : °kriyāḥ C 6 °sambaddhaḥ BC : °sambaddha° A 8 śiṃśapām B, śiṃśapāṃ A : śiṃśapāpāṃ C 9 tasyāḥ AB : tasya C 9f svabhāvasyaiva bhāvatvād iti n.e. T

[h]अन्यथैकनिवृत्त्यान्यविनिवृत्तिः कथं भवेत्।
नाश्ववानिति *मर्त्येन न भाव्यं गोमताऽपि किम्॥ (k.70)

सन्निधानात्तथैकस्य कथमन्यस्य सन्निधिः।
गोमानित्येवं* मर्त्येन भाव्यमश्ववताऽपिं* किम्[7][h]॥ (k.71)

इत्यन्तरश्लोकौ। तस्मात्स्वभावप्रतिबन्धादेव हेतुः साध्यं गमयति।
स च तद्भावलक्षणस्तदुत्पत्तिलक्षणो वा। स एवाविनाभावो दृष्टान्ता-
A32b [A]भ्यां प्रदर्श्यते॥

[i]अत एव वैधर्म्य*दृष्टान्तेऽवश्यमिहाश्रयो नेष्टः[i][e]। [j]दृष्टान्ते हि सा-
C40a [C]ध्यधर्मस्य तद्भावस्तन्मात्रानुबन्धेन ख्याप्यते। यः कृतकस्वभावं*
जनयति। सोऽनित्यं स्वभावं सन्तं जनयतीति [2]प्रमाणं दृष्टान्तेनोपद-
र्श्यते[j]। [k]तेन च प्रमाणेन साध्यधर्मस्य तन्मात्रानुबन्धो गम्यते[k]। [l]हेतु-
भावो वा तस्मिन्सत्येव* भावादित्यर्थान्तरस्य*। तथा प्रसिद्धे तद्भावे
B33b हेतुभावे वानित्यत्वाभावे* [3]कृतकत्वं न भवति दहनाभावे च [B]धूमः। तथा
हि स तस्य* स्वभावो हेतुर्वा। कथं स्वभावं हेतुं वान्तरेण भवेदित्या-
श्रयमन्तरेणापि वैधर्म्यदृष्टान्ते प्रसिध्यति* [4]व्यतिरेकः[l]॥

---

h–h Ce' PV 1.24–25 i–i Ce'e PV 1.26ab j–j Ce'e PVSV 17,20–23 k–k Ce'e PVSV 18,1–2 l–l Ce'e PVSV 18,3–9

2–4 martyena na bhāvyam → gomān ity eva om. B 4 °vatāpi AB : °matāpi C 8 vaidharmya° BC : vaidharmyā° A 9 ñid add. T 12 saty AB : asaty C • rab tu ston add. T 13 'nityatvābhāve ditt. A 14 tasya n.e. T 15 prasidhyati BC : sidhyati A

[mn]हेतुस्वभावाभावोऽतः प्रतिषेधे च कस्यचित्।
हेतुः

तावेव हि निवर्तमानौ स्वप्रतिबद्धं निवर्तयत इति कस्यचिदर्थस्य प्रतिषेधमपि साधयितुकामेन हेतोर्व्यापकस्य वा स्वभावस्य निवृत्तिर्हेतुत्वेनाख्येया। अन्यथाऽप्रतिबद्धनिवृत्त्याऽन्यनिवृत्त्यसिद्धेः॥

युक्तोपलम्भस्य तस्य चानुपलम्भनम्[n]॥ (k.72)

प्रतिषेधहेतुः। प्रतिषेधविषयव्यवहारहेतुस्तद्धेतुरित्युक्तः। स्वयं तथाभूतानुपलम्भस्य प्रतिषेधरूपत्वात्। हेतुव्यापकानुपलब्धिरुभय-
स्यापि हेतुरिति[m]। [o]एष त्रिविध एव प्रतिषेधहेतुरुपलभ्यसत्त्वस्य हेतो- C40b
स्तथाभावनिश्चये व्यापकस्य स्वात्मनश्चानुपलब्धिरिति स तत्तद्विरुद्धाद्यगतिगतिप्रयोगभेदेनानेकप्रकार उक्तः[o]॥

स्वार्थानुमानपरिच्छेदो द्वितीयः॥

---

m–m Ce'e PVSV 19,23–20,7 n–n Only k.72: Ce' PV 1.29 o–o Ce'e PVSV 20,9–12

---

3 ni° AC : na° B 3f pratiṣedham api sādhayitu° AB : pratiṣedhayitu° C 6 tasya AC : om. B 7 pratiṣedhaviṣaya° AC : pratiṣedha° B 10 sa tattad° AB : sa tad° C 12 svārthānumāna° A : pramāṇaviniścaye svārthānumāna° BC

Bibliography

General Abbreviations

AAS
Austrian Academy of Sciences

AKM
Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes

ANSt
Alt- und Neu-Indische Studien

AO
Acta Orientalia

ASG
Anantaśayanasaṃskṛtagranthāvali

ĀSG
Ānandāśramasaṃskṛtagranthāvali

ATBS
Arbeitskreis für Tibetische und Buddhistische Studien Universität Wien

BHUDS
Benares Hindu University Darśana Series

BKGA
Beiträge zur Kultur- und Geistesgeschichte Asiens

BSPS
Bombay Sanskrit and Prakrit Series

CTRC
China Tibetology Research Center

ChSS
Chowkhambā Sanskrit Series

GOS
Gaekwad's Oriental Series

HDBK
Hiroshima Daigaku Bungakubu Kiyō

IsMEO
: Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente

JBORS
: *Journal of Bihar and Orissa Research Society*

JMJG
: Jñānapīṭha Mūrtidevī Jaina Granthamālā

KPJRI
: Kashi Prasad Jayaswal Research Institute

KSTSt
: Kashmir Series of Texts and Studies

LDS
: Lālbhāi Dalpatbhāi Series

L.Zh.
: Prof. Luo Zhao

MDJG
: Māṇikcandra Digambara Jaina Granthamālā

MESB
: Miszellen zur erkenntnistheoretisch-logischen Schule des Buddhismus

MGOS
: Madras Government Oriental Series

MUSS
: Madras University Sanskrit Series

NGMPP
: Nepal-German Manuscript Preservation Project

SJS
: Singhi Jain Series

SOS
: Saraswati Oriental Series

SSTAR
: Sanskrit Texts from the Tibetan Autonomous Region

SWTF
: Sanskrit-Wörterbuch der buddhistischen Texte aus den Turfan-Funden

TAR
Tibetan Autonomous Region

TSS
Trivandrum Sanskrit Series

TSWS
Tibetan Sanskrit Works Series

VKSKSO
Veröffentlichungen der Kommission für Sprachen und Kulturen Süd- und Ostasiens

VKSKS
Veröffentlichungen der Kommission für Sprachen und Kulturen Südasiens

VÖAW
Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

WSTB
Wiener Studien zur Tibetologie und Buddhismuskunde

WZKM
Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes

WZKS
Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens

Sources

AK
Abhidharmakośa (Vasubandhu) – *Abhidharmakośabhāṣya of Vasubandhu.* Ed. P. Pradhan. (TSWS 3) Patna: KPJRI 1967.

AKBh
Abhidharmakośabhāṣya (Vasubandhu) – cf. AK

AJP
Anekāntajayapatākā (Haribhadra Sūri) – *Anekāntajayapatākā by Haribhadra Sūri. With his own commentary and Municandra Sūri's supercommentary.* 2 Vols. Critically edited with an introduction by H. R. Kāpadīā. (GOS 88, 105) Baroda: Oriental Institute 1940, 1947.

AP
*Anyāpohaprakaraṇa (Dharmottara) – E. Frauwallner, Beiträge zur Apohalehre II. Dharmottara. *WZKM* 44, 1937, (233–287) 235–254.

AS
Aṣṭasahasrī (Vidyānandana) – *Aṣṭasahasrī sakalatārkikacakracūḍāmaṇisyādvādavidyāpatinā Śrī-Vidyānandanasvāminā nirmitā.* Ed. Vaṃśīdhara. Mumbāpurī: Nirṇaya Sāgara Press 1915.

ĀPV
Ālambanaparīkṣāvṛtti (Dignāga) – Erich Frauwallner, Dignāgas Ālambanaparīkṣā, Text, Übersetzung und Erläuterungen. *WZKM* 37, 1930, 174–194.

ĪPV
Īśvarapratyabhijñāvimarśinī (Abhinavagupta) – *The Īshvara-pratyabhijñā Vimarshinī of Utpaladeva with Commentary by Abhinava Gupta.* 2 vols. Ed. Mukund Rām Shāstrī (vol.1), Madhusudan Kaul Shāstrī (vol.2). (KSTSt 22, 33) Bombay: Research Department, Jammu and Kashmir State 1918, 1921.

ĪPVV
Īśvarapratyabhijñāvivṛtivimarśiṇī (Abhinavagupta) – *Īśvarapratyabhijñā Vivṛtivimarśinī by Abhinavagupta.* 3 vols. Ed. Madhusūdan Kaul. (KSTSt 60, 62, 65) Srinagar: Research Department, Jammu and Kashmir Government 1938–1943. [Reprint: Delhi, Akay Book Corporation 1987]

ṚVi
Ṛjuvimalā (Śālikanātha) – *Bṛhatī of Prabhākara Miśra with the Ṛjuvimalāpañcikā of Śālikanātha [Tarkapāda].* Ed. S. K. Ramanatha Sastri. (MUSS 3,I) Madras: The University of Madras 1934.

KV
Kalpalatāviveka – *Kalpalatāviveka by an Anonymous Author.* Ed. Murari Lal Nagar, Harishankar Shastry with an English Introduction by P. R. Vora. (LDS 17) Ahmedabad: Lalbhai Dalpatbhai Bharatiya Sanskrti Vidyamandira1968.

Go
Gopālikā (= Sphoṭasiddhivyākhyā, Ṛṣiputra Parameśvara) – *The Sphoṭasiddhi of Ācārya Maṇḍanamiśra with the Gopālikā of Ṛṣiputra Parameśvara.* Ed. S. K. Rāmanātha Śāstrī. (MUSS 6) Madras: University of Madras 1931.

J
Jñānaśrīmitranibandhāvali (Jñānaśrīmitra) – *Jñānaśrīmitranibandhāvali (Buddhist Philosophical Works of Jñānaśrīmitra).* Ed. Anantalal Thakur. (TSWS 5) Patna: Kashi Prasad Jayaswal Research Institute 1987.

J_{Ms}
Manuscript of Jñānaśrīmitranibandhāvali – Xeroxcopy of photocopies in the collection of the Seminar für Indologie und Buddhismuskunde of the University of Göttingen (cf. BANDURSKI 1994: 57f. = No.24).

Jñ
Pramāṇaviniścayaṭīkā (Jñānaśrībhadra) – P 5728 (Tshad ma, We, 209b8–355a6).

T
Tibetan translation as critically edited in PVin 1_t and PVin 2_t.

TĀV
Tantrālokaviveka (Jayaratha) – *The Tantrāloka of Abhinava Gupta. With Commentary of Rājānaka Jayaratha.* 12 vols., ed. Mukund Rām Shāstrī a. o. (KSTSt) Allahabad etc. 1918–1938.

TUS
Tattvopaplavasiṃha (Jayarāśi) – cf. FRANCO 1987, 68–296.

TN
Dharmottararīkāyāṃ Tatparyanibandhanam (= Tātparyanibandhanaṭippana) – Ms, L. D. Institute, Ahmadabad, No.131 (cf. DhPr, Introduction, xxxf.). [A Nāgarī transcript of the first chapter of this Ms, dated 1060 CE, was prepared by Elliot Stern and put at my disposal.]

TBV
Tattvabodhavidhāyinī (Abhayadevasūri) – *Saṃmatitarkaprakaraṇa by Siddhasena Divākara with Abhayadevasūri's Commentary Tattvabodhavidhāyinī.* 5 vols. Ed. S. Sanghavi and B. Doshi. Ahmedabad 1924–1931.

TBh
Tarkabhāṣā (Mokṣākaragupta) – *Tarkabhasha and Vadasthana of Mokshakaragupta and Jitaripada.* Ed. H. R. Rangaswami Iyengar. Mysore 1952.

TR
Tarkarahasya – Hideomi Yaita, *Bukkyō Chishikiron no genten*

kenkyū – Yogaron inmyō, Dharmottaraṭippanaka, Tarkarahasya [Three Sanskrit Texts from the Buddhist *Pramāṇa*-Tradition – The *Hetuvidyā* Section in the Yogācārabhūmi, the Dharmottara-ṭippanaka, and the Tarkarahasya]. (Monograph Series 4) Narita: Naritasan Shinshoji 2005, 261–407 (= 1*–72*).

TRD
Tarkarahasyadīpikā (Guṇaratna) – Shaḍdarśana-samuchchaya by Haribhadra with Guṇaratna's Commentary Tarkarahasya-Dipikā. Ed. Luigi Suali. Calcutta: Asiatic Society 1905–1014.

TS
Tattvasaṅgraha (Śāntarakṣita) – *Ācārya-śrī-Śāntarakṣita-viracitaḥ Tattvasaṅgrahaḥ Śrī-Kamalaśīla-kṛta-Pañjikopetaḥ.* 2 vols. Ed. Dvārikādāsa Śāstrī. Vārāṇasī: Bauddha Bhārati 1968.

TSop
Tarkasopāna (Vidyākaraśānti) – Ed. Giuseppe Tucci. In *Minor Buddhist Texts, Part I.* (SOR 9) Roma: IsMEO 1956, 275–310.

TSP
Tattvasaṅgrahapañjikā (Kamalaśīla) – *Tattvasaṅgraha of Śāntarakṣita with the Commentary of Kamalaśīla.* 2 vols. Ed. Embar Krishnamacharya. (GOS 30, 31) Baroda: Oriental Institute 1926.

D
Derge edition (as documented in T)

DAṬ
Dravyālaṅkāraṭīkā (Rāmacandra and Guṇacandra) – *Ācārya Ramacandra and Gunacandra's Dravyālaṅkāra. With Auto-Commentary.* Ed. Muni Jambuvijayaji. (LDS 126) Ahmedabad 2001.

Dh
Cf. PVinṬ_t

DhPr
Dharmottarapradīpa (Dharmottara) – *Paṇḍita Durveka Miśra's Dharmottarapradīpa (Being a sub-commentary on Dharmottara's Nyāyabinduṭīkā, a commentary on Dharmakīrti's Nyāyabindu).* Ed. Dalsukhbhai Malvania. (TSWS 2) Patna: KPJRI 1955.

NAV
Nyāyāvatāravivṛtti (Siddhasena) – *Mahāvādiśrī-Siddhasenadivākara-praṇīta-Nyāyāvatāraḥ śrī-Rājaśekharasūri-viracita-Ṭippaṇa-samalaṅkṛta-ācārya-Siddharṣi-viracita-vivṛti-sahitaḥ.* (Śrīhemacandrācāryagranthāvalī 2) Ed. L. Bhogīlāla and Bhagavāndāsa.

Patna 1917.

NAVṬ
Nyāyāvatāravivṛttiṭippaṇa (Rājaśekharasūri) – cf. NAV

NAVV
Nyāyāvatāravārttikavṛtti (Śāntisūri) – *Nyāyāvatāravārtika-Vṛtti of Śrī Śānti Sūri.* Ed. Dalasukha Malwaniya. (SJS 20) Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan 1949.

NK[1]
Nyāyakaṇikā (Vācaspati) – *Vidhivivekaḥ śrīmadācārya Maṇḍanamiśraviracitaḥ pūjyapādaśrīmad-Vācaspatimiśranirmitayā Nyāyakaṇikākhyā vyākhyayā samalaṅkṛtaḥ.* Mānavallyāhva Tailaṅga Rāma Śāstriṇā pariśodhitaḥ. Kāśī: Medical Hall 1907.

NK[2]
Nyāyakaṇikā (Vācaspatimiśra) – Elliot Stern, *"Vidhivivekaḥ" of Maṇḍanamiśraḥ, with commentary, "Nyāyakaṇikā" of Vācaspatimiśraḥ, and supercommentaries, "Juṣadhvaṅkaraṇī" and "Svaditaṅkaraṇī" of Parameśvaraḥ, critical and annotated edition: The* pūrvapakṣaḥ. *[Sanskrit text].* 4 parts. Ann Arbor: University Microfilms International Dissertation Information Service 1989.

NKand
Nyāyakandalī (Śrīdhara) – *Nyāyakandalī being a commentary on Praśastapādabhāṣya, with three sub-commentaries.* Ed. J. S. Jetly and Vasant G. Parikh. (GOS 174) Vadodara: Oriental Institute 1991.

NKC
Nyāyakumudacandra (Prabhācandra) – *Nyāya Kumud Chandra of Śrīmat Prabhāchandrāchārya.* 2 vols. Ed. Mahendra Kumar. Bombay 1938, 1941. [Reprint: Delhi, Sri Satguru Publications 1991]

NPṬ
Nareśvaraparīkṣāṭīkā (Rāmakaṇṭha) – *The Nareshvarapariksha of Sadyojyotih with Commentary by Ramakantha.* Ed. Madhusudan Kaul Shastri. (KSTSt 45) Srinagar 1926.

NB
Nyāyabindu (Dharmakīrti) – cf. DhPr

NBṬ
Nyāyabinduṭīkā (Dharmottara) – cf. DhPr

NBh
Nyāyabhāṣya (Pakṣilasvāmin) – *Gautamīyanyāyadarśana with Bhāṣya of Vātsyāyana.* Ed. Anantalal Thakur. New Delhi: Indian Council of Philosophical Research 1997.

NBhūṣ
Nyāyabhūṣaṇam (Bhāsarvajña) – *Śrīmadācāra-Bhāsarvajña-praṇītasya Nyāyasārasya svopajñaṃ vyākhyānaṃ Nyāyabhūṣaṇam.* Ed. Svāmī Yogīndrānanda. (Ṣaḍdarśanaprakāśanagranthamālā 1) Vārāṇasī: Ṣaḍdarśanaprakāśanapratiṣṭhānam 1968.

NM
Nyāyamañjarī (Jayanta) – *Nyāyamañjarī of Jayantabhaṭṭa with Tippaṇī – Nyāyasaurabha by the Editor.* 2 vols. Ed. K. S. Varadācārya. (University of Mysore, Oriental Research Institute Series 116, 139) Mysore: Oriental Research Institute 1969, 1983.

NM_K
Nyāyamañjarī (Jayanta) – Kei Kataoka, Critical Edition of the *Vijñānavāda* Section of Bhaṭṭa Jayanta's *Nyāyamañjarī. Tōyō Bunka Kenkyūsho Kiyō* 144, 2003, 318–278.

NMu_K
Nyāyamukha (Dignāga) – Shōryū Katsura, "Inmyō shōrimonron kenkyū [A Study of the Nyāyamukha], *HDBK* [1] 37, 1977, 106–126; [2] 38, 1978, 110–130; [3] 39, 1079, 63–82; [4] 41, 1981, 62–82; [5] 42, 1982, 82–99; [6] 44, 1984, 43–74; [7] 46, 1987, 46–85.

NMG
Nyāyamañjarigranthibhaṅga (Cakradhara) – *Cakradhara's Nyāyamañjarī-Granthibhaṅga.* Ed. Nagin J. Shah. (LDS 35) Ahmedabad: L. D. Institute of Indology 1972.

NR
Nyāyaratna (Maṇikaṇṭha Miśra) – *Nyāyaratna by Maṇikāṇṭha Miśra with the Commentary Dyutimālikā of Nṛsiṃhayajvan.* Ed. V. Subrahmanya Sastri. (MGOS 104) Madras: Government Oriental Manuscript Library 1953.

NV
Nyāyavārttika (Uddyotakara) – *Nyāyabhāṣyavārttika of Bhāradvāja Uddyotakara.* Ed. Anantalal Thakur. New Delhi: Indian Council of Philosophical Research 1997.

NVinV
Nyāyaviniścayavivaraṇa (Vādirāja Sūri) – *Nyāya Viniścaya Vivaraṇa of Śrī Vādirāja Sūri, the commentary on Bhaṭṭākalankadeva's Nyāya Viniścaya.* 2 vols. Ed. Mahendra Kumar Jain. (JMJG, Sanskrit Grantha 3, 12) Banaras: Bhāratīya Jñānapīṭha, Kāshi 1949, 1954.

NVTṬ
Nyāyavārttikatātparyaṭīkā (Vācaspatimiśra) – *Nyāyavārttikatātparyaṭīkā of Vācaspatimiśra.* Ed. Anantalal Thakur. New Delhi: Indian Council of Philosophical Research 1996.

NVTP
Nyāyavārtikatātparyapariśuddhi (Udayana) – *Nyāyavārtikatātparyapariśuddhi of Udayanācārya.* Ed. Anantalal Thakur. New Delhi: Indian Council of Philosophical Research 1996.

NSū
Nyāyasūtra

P
Peking edition (as documented in T)

PrP
Prakaraṇapañcikā (Śālikanātha) – *Prakaraṇa Pañcikā of Sri Śālikanātha Miśra with Nyāya-siddhi.* Ed. A. Subrahmanya Sastri. (BHUDS 4) Banaras: Banaras Hindu University 1961.

PKM
Prameyakamalamārtaṇḍa (Prabhācandra) – *Prameyakamal Martand by Shri Prabha Chandra.* Ed. Mahendra Kumar Shastri. Bombay: Nirnaya Sagar Press ^{2}1941.

PMi
Pramāṇamīmāṃsā (Hemacandra) – *Pramāṇa Mīmāṃsā of Kalikāla sarvajña Śrī Hemacandrācārya.* Ed. Sukhalāljī Saṅghavī, Mahendra Kumar, Dalsukh Mālvaṇīā. (SOS 1) Ahmedabad: Saraswati Pustak Bhandar 1989.

PV 1
Pramāṇavārttika (Dharmakīrti), chapter 1 (*svārthānumāna*)[1] – cf. PVSV

PV 2, 3, 4
Pramāṇavārttika (Dharmakīrti), chapters 2, 3, 4 – cf. PVV

PVin 1
Pramāṇaviniścaya (Dharmakīrti), chapter 1 – Sanskrit text as edited in this publication.

PVin 1_t
Tilmann Vetter, *Dharmakīrti's Pramāṇaviniścayaḥ. 1. Kapitel: Pratyakṣam. Einleitung, Text der tibetischen Übersetzung, Sanskritfragmente, deutsche Übersetzung.* (VKSKSO 3) Wien: Hermann Böhlaus Nachf. 1966.

PVin 2
Pramāṇaviniścaya (Dharmakīrti), chapter 2 – Sanskrit text as edited in this publication.

PVin 2_t
Ernst Steinkellner, *Dharmakīrti's Pramāṇaviniścayaḥ. Zweites Kapitel: Svārthānumānam. Teil I. Tibetischer Text und Sanskrittexte.* (VKSKSO 12) Wien: VÖAW 1973.

PVin 3_t
Pramāṇaviniścaya (Dharmakīrti), chapter 3 – P 5710 (Tshad ma, Ce, 285a7–329a7).

PVinṬ 2
Pramāṇaviniścayaṭīkā (Dharmottara), chapter 2 – photostat copy of the Sanskrit manuscript in the library of CTRC.

PVinṬ$_t$
Pramāṇaviniścayaṭīkā (Dharmottara) – P 5727 (Tshad ma, Dse, 1–347a8; We, 1–209b5).

PVA
Pramāṇvārttikālaṅkāra (Prajñākaragupta) – *Pramāṇavārtikabhāshyam or Vārtikālaṅkāraḥ of Prajñākaragupta (Being a commentary on Dharmakīrti's Pramāṇavārtikam).* Ed. Rāhula Sāṅkṛtyā-

[1] As of the present edition I shall not continue my previous habit of counting the stanzas of *Pramāṇavārttika* 1 differently from Gnoli's edition by adding 2 numbers.

yana. (SWS 1) Patna: KPJRS 1953.

PVV

Pramāṇavārttikavṛtti (Manorathanandin) – *Dharmakīrti's Pramāṇavārttika with a commentary by Manorathanandin*. Ed. Rāhula Sāṅkṛtyāyana. Appendix to *JBORS* 24–26, 1938–1940.

PVSV

Pramāṇavārttika(sva)vṛtti (Dharmakīrti) – R. Gnoli, *The Pramāṇavārttikam of Dharmakīrti, the first chapter with the autocommentary*. (SOR 23) Roma: IsMEO 1960.

PVSVṬ

Pramāṇavārttika(sva)vṛttiṭīkā (Karṇakagomin) – *Ācārya-Dharmakīrteḥ Pramāṇavārttikam (svārthānumānaparicchedaḥ) svopajñavṛttyā Karṇakagomi-viracitayā ṭaṭṭīkayā ca sahitam*. Ed R. Sāṅkṛtyāyana. Allahabad 1943.

PS

Pramāṇasamuccaya (Dignāga) – cf. PSV[2]

PS 1

Ernst Steinkellner, *Dignāga's Pramāṇasamuccaya, Chapter 1. A hypothetical reconstruction of the Sanskrit text with the help of the two Tibetan translations on the basis of the hitherto known Sanskrit fragments and the linguistic materials gained from Jinendrabuddhi's Ṭīkā*. http://ikga.oeaw.ac.at/Mat/dignaga_PS_1.pdf

PSā

Pramāṇasāra (Munīśvarasūri) – In: *Collection of Jaina Philosophical Tracts*. Ed. by Nagin J. Shah. Ahmedabad: L. D. Institute of Indology 1973, 107–126.

PSṬ 1

Pramāṇasamuccayaṭīkā (Jinendrabuddhi) – *Jinendrabuddhi's Viśālāmalavatī Pramāṇasamuccayaṭīkā, Chapter 1*. Part I: Critical edition by Ernst Steinkellner, Helmut Krasser, Horst Lasic. (STTAR 1/I) Beijing– Vienna: CTRC–AAS 2005.

[2] A reconstruction of the Sanskrit text of the second and third chapters of PS and PSV is presently being prepared by Horst Lasic, Vienna, and Shoryu Katsura and his team, Kyoto, respectively.

PSṬ 2
Pramāṇasamuccayaṭīkā (Jinendrabuddhi) – photostat copy of the Sanskrit manuscript in the library of CTRC.

PSV
Pramāṇasamuccayavṛtti (Dignāga) – Hidenori Kitagawa, *Indo koten ronrigaku no kenkyū – Jinna (Dignāga) no taikei* [Studies on classical Indian logic – Dignāga's system]. Tokyo: Suzuki Gakujutsu Zaidan 1965: Appendix B, 443–554.[2]

Bu
Tshad ma rnam par ṅes pa'i ṭīk, Tshig don rab gsal (Bu ston Rin chen grub): *The Collected Works of Bu-ston.* Ed. Lokesh Chandra. 28 vols, New Delhi 1965–1971, vol. 24 (Ya) No.2, 1–301a4.

BS
Brahmasiddhi (Maṇḍanamiśra) – *Brahmasiddhi by Ācārya Maṇḍanamiśra with Commentary by Śaṅkhapāṇi.* Ed. S. Kuppuswami Sastri. MGOMS 4) Madras: Government Press 1937.

BSBh
Brahmasūtrabhāṣya (Śaṅkara) – *The Brahmasūtra Śāṅkara Bhāṣya with the Commentaries Bhāmatī, Kalpataru, and Parimala.* Ed. Nurani Anantha Krishna Shastri and Vāsudev Laxman Shāstrī Paṇsikhar. Bombay: Nīrnaya Sagar Press 1917.

BSS
Bṛhatsarvajñasiddhi (Anantakīrti) – in *Laghīyastrayādisaṅgrahaḥ.* Ed. K. Bh. Niṭve. (MDJG 1) Bombay 1915, 130–204.

Bhā
Bhāmatī (Vācaspatimiśra) – cf. BSBh

MaV
Mataṅgavṛtti (Bhaṭṭa Rāmakaṇṭha) – *Mataṅgaparameśvarāgama (Vidyāpāda) avec le commentaire de Bhaṭṭa Rāmakaṇṭha.* Ed. N. R. Bhatt. (Publications de l'Institut Français d'Indologie 56) Pondichéry: Institut Français d'Indologie 1977.

MṛV
Mṛgendravṛtti (Nārāyaṇakaṇṭha): *The Śrī Mṛgendra Tantra with the Commentary of Nārāyaṇakaṇṭha.* Ed. Madhusūdan Kaul Shāstrī. (KSTSt 50) Bombay 1930.

R
Ratnakīrtinibandhāvali (Ratnakīrti) – *Ratnakīrti-Nibandhāvaliḥ (Buddhist Nyāya Works of Ratnakīrti).* Ed. Anantalal Thakur.

(TSWS 3) Patna: Kashi Prasad Jayaswal Research Institute [2]1975.

VyaV
Vyaktiviveka (Rājānaka Mahimabhaṭṭa) – *The Vyaktiviveka of Rājānaka Mahimabhatta and its Commentary of Rājānaka Ruyyaka.* Ed. T. Ganapati Śāstrī. (TSS 5) Trivandrum: Travancore Government Press 1909. [Unseen, cited after STERN]

Vyom
Vyomavatī (Vyomaśiva) – *The Praśastapādabhāṣyam by Praśasta Devāchārya with Commentaries (up to Dravya) Sūktī by Jagadīśa Tarkālaṅkāra, Setu by Padmanābha Miśra and Vyomavatī by Vyomaśivāchārya (to the end).* Ed. Gopinath Kavirāj. (ChSS 61) Benares: ChSS Office 1930.

VK
Vedāntakalpataru – s. BSBh

VN
Vādanyāya (Dharmakīrti) – Michael Torsten Much, *Dharmakīrtis Vadanyāyaḥ. Teil I. Sanskrit-Text.* (VKSKS 25) Wien: VÖAW 1991.

VNṬ
Vādanyāyaṭīkā (Śāntarakṣita) – *Dharmakīrti's Vādanyāya. With the Commentary of Śāntarakṣita.* Ed. Rāhula Sāṅkṛtyāyana. Patna: (Appendix to JBORS 21 and 22) 1935–1936.

VP
Vākyapadīya (Bhartṛhari) – Wilhelm Rau, *Bhartṛharis Vākyapadīya. Die Mūlakārikās nach den Handschriften herausgegeben und mit einem Pāda-Index versehen.* (AKM 42,4) Wiesbaden: Deutsche Morgenländische Gesellschaft 1977.

ŚD
Śāstradīpikā (Pārthasārathimiśra) – *Sastra Dipika of Pārtha Sarathi Misra.* Ed. Laxman Shastri Dravid. (ChSS 188–190, 225–226) Benares 1916.

ŚN
Śabdanirṇaya (Prakāśātmayatīndra) – *The Śabdanirṇaya by Prakāśātmayatīndra.* Ed. T. Gaṇapati Śāstrī. (ĀSG 53) Trivandrum 1917.

ŚVṬ
Ślokavārttikaṭīkā (Sucaritamiśra) – *Mīmāṃsāślokavārttikaṃ Sucaritamiśra-praṇītayā Kāśikākhyayā Ṭīkayā sametam.* 3 parts. Ed.

K. Sāmbaśiva Śāstrī (parts 1,2), V. E. Rāmasvāmiśāstrī (part 3). (ASG 90, 99, 150) Trivandrum: Government Press 1926, 1929, 1943.

ŚVV
Ślokavārttikavyākhyā (Umbeka) – *Ślokavārttikavyākhyā tātparya-ṭīkā of Uṃveka Bhaṭṭa.* Ed. S. K. Ramanath Sastri, revised by K. Kunjunni Raja and R. Thangaswamy. (MUSS 13) Madras: University of Madras 1971.

SKV
Sūtrakṛtāṅgavṛtti (Śīlāṅkācārya) – *Ācāraṅgasūtram and Sūtra-kṛtāṅgasūtram with the Niryukti of Ācārya Bhadrabāhu Svāmi and the Commentary of Śīlāṅkācārya.* Ed. Sāgarānanda Sūrīśvara, re-ed. Muni Jambūvijayajī. (Lālā Sundarlāl Jain Āgamagranthamālā 1) Delih: Motilal Banarsidass 1978.

SDS
Sarvadarśanasaṅgraha (Mādhava) – *Śrīman Mādhavācārya-praṇī-taḥ Sarvadarśanasaṃgrahaḥ. Madhusūdanasarasvatī-kṛtaḥ Pra-sthānabhedaś ca.* Ed. Gaṇeśātmaja Vināyaka. (ĀSG 51) Poona: Ānandāśrama Press 1928.

SN
Spandanirṇaya (Kṣemarāja) – *The Spandakarikas of Vasugupta with the Nirnaya by Kṣemaraja.* Ed. Madhusudhan Kaul Shastri. (KSTSt 42) Srinagar 1925.

SVṬ
Siddhiviniścayaṭīkā (Anantavīryācārya) – *Siddhivinishchayatika of Shri Anantaviryacharya, the Commentary on Siddhivinishchaya and its Vritti of Bhatta Akalanka Deva.* 2 vols. Ed. Mahendra-kumar Jain. (JMJG 22, 23) Varanasi: Bhāratīya Jñānapītha Kāshī 1959.

SVM
Syādvādamañjarī (Malliṣeṇa) – *Syādvādamañjarī of Malliṣeṇa with the Anyayoga-Vyavaccheda-Dvātriṃśikā of Hemacandra.* Ed. A. B. Dhruva. (BSPS 83) Bombay: The Department of Public Instruction, Bombay, 1933.

SVR
Syādvādaratnākara (Vādidevasūri) – *Śrīmad-Vādidevasūri-viraci-taḥ Pramāṇanayatattvālokālaṅkāraḥ tadvyākhyā ca Syādvādarat-nākaraḥ.* 5 vols. Ed. L. Motīlāl. Poona 1926–1930.

HB
Hetubindu (Dharmakīrti) – Ernst Steinkellner, *Dharmakīrti's Hetubinduḥ. Teil I: Tibetischer Text und rekonstruierter Sanskrit-Text.* (VKSKSO 4) Wien: Hermann Böhlaus Nachf. 1967.

HBṬ
Hetubinduṭīkā (Arcaṭa) – *Hetubinduṭīkā of Bhaṭṭa Arcaṭa with the sub-commentary entitled Āloka of Durveka Miśra.* Ed. Sukhlalji Sanghavi and Muni Shri Jinavijayaji. (GOS 113) Baroda: Oriental Institute 1949.

HBṬĀ
Hetubinduṭīkāloka (Durvekamiśra) – cf. HBṬ

Secondary Literature

ANDŌ 1989
ANDŌ YOSHINORI, Indō tetsugaku-shōbunken ni inyō sareta Pramāṇavārttika (chikaku-sho) ni tsuite [On the PV (perception-chapter) as quoted in Indian philosophical works]. *Sōtōshū Kenkyū Kiyō* 21, 1989, 136–110.

BANDURSKI 1994
FRANK BANDURSKI, Übersicht über die Göttinger Sammlungen der von Rāhula Sāṅkṛtyāyana in Tibet gefundenen buddhistischen Sanskrit-Texte. In: *Untersuchungen zur buddhistischen Literatur.* Göttingen: Vandenhoek & Ruprecht 1994, 9–126.

BRETFELD 1997
SVEN BRETFELD, Nachträge zur „Übersicht über die Göttinger Sammlungen der von Rāhula Sāṅkṛtyāyana in Tibet aufgefundenen buddhistischen Sanskrit-Texte" von Frank Bandurski. In: *Untersuchungen zur buddhistischen Literatur II.* (SWTF Beiheft 8) Göttingen: Vandenhoek & Ruprecht 1997, 42–46.

DhTh
SHORYU KATSURA (ed), *Dharmakīrti's Thought and Its Impact on Indian and Tibetan Philosophy. Proceedings of the Third International Dharmakīrti Conference Hiroshima, November 4–6, 1997.* (BKGA 32) Wien: VÖAW 1999.

FRANCO 1987
ELI FRANCO, *Perception, Knowledge and Disbelief. A Study of Jayarāśi's Scepticism.* (ANSt 35) Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1987.

FRAUWALLNER 1959
ERICH FRAUWALLNER, Dignāga, sein Werk und seine Entwicklung. *WZKS* 3, 1959, 83–164.

FUNAYAMA 1999
TORU FUNAYAMA, Kamalaśīla's Interpretation of 'Non-Erroneous' in the Definition of Direct Perception and Related Problems. *DhTh*, 73–99.

JAMBŪVIJAYA 1981
MUNI JAMBŪVIJAYA, *Jainācāryaśrīhemacandrasūrimukhya-śiṣyābhyām ācārya-rāmacandra-guṇacandrābhyāṃ viracitāyāṃ dravyālaṅkārasopajñaṭīkāyāṃ bauddhagranthebhya uddhṛtāḥ pāṭhāḥ.* In: K. Bruhn – A. Wezler (eds), *Studien zum Jainismus und Buddhismus. Gedenkschrift für Ludwig Alsdorf.* (ANSt 23) Wiesbaden: Franz Steiner Verlag 1981, 129–149.

KANO 2005
KAZUO KANO, Two Folios from Sthiramati's Triṃśikabhāṣya in Sanskrit Photographed by Rāhula Sāṅkṛtyāyana: Diplomatic and Critical Editions of Göttingen Xc14/1e*. *WZKS* 49, 2005, 113–149. [Appendix B: "Identifications of Texts Not Identified in Bandurski 1994", 139–144]

LINDTNER 1984
CHRISTIAN LINDTNER, Marginalia to Dharmakīrti's Pramāṇaviniścaya I–II. *WZKS* 28, 1984, 149–175.

MACDONALD 2005
ANNE MACDONALD, Manuscript Description. In: PSṬ 1. II, ix–xxxvi.

MATSUDA / STEINKELLNER 1991
KAZUNOBU MATSUDA / ERNST STEINKELLNER, The Sanskrit Manuscript of Dharmakīrti's Pramāṇaviniścaya (Report on a Single Folio Fragment from the National Archives Collection, Kathmandu). *WZKS* 35, 1991, 139–149.

PREISENDANZ 1994
KARIN PREISENDANZ, *Studien zu Nyāyasūtra III,1 mit dem Nyāyatattvāloka Vācaspatimiśras II.* Teil 2. (ANSt 46,2) Stuttgart:

Franz Steiner Verlag 1994.

RENOU 1996
LOUIS RENOU, *Grammaire sanscrite.* Paris 1996.

SHIMODA 1988
HIROAKI SHIMODA, Pramāṇaviniścaya no Sanskrit dampen [Sanskrit Fragments of PVin]. *Bukkyōgaku Kenkyū* 44, 1988, 99–100.

SFERRA 2000
FRANCESCO SFERRA, Sanskrit Manuscripts and Photos of Sanskrit Manuscripts in Giuseppe Tucci's Collection. A Preliminary Report. In: P. Balcerowicz – M. Mejor (eds), *On the Understanding of Other Cultures. Proceedings of the International Conference on Sanskrit and Related Studies to Commemorate the Centenary of the Birth of Stanislaw Schayer (1899-1941), Warsaw University, Poland, October 7-10, 1999.* Warsaw: Oriental Institute Warsaw University 2000, 397-227.

STEINKELLNER 1972
ERNST STEINKELLNER, New Sanskrit-Fragments of Pramāṇaviniścayaḥ, First Chapter. *WZKS* 16, 1972, 199–206.

STEINKELLNER 1979
ERNST STEINKELLNER, *Dharmakīrti's Pramāṇaviniścayaḥ. Zweites Kapitel: Svārthānumānam. Teil II: Übersetzung und Anmerkungen.* (VKSKS 15) Wien: VÖAW 1979.

STEINKELLNER 1985
ERNST STEINKELLNER, MESB V: A Page Missing From the Editions of Śāntarakṣita's Vādanyāyaṭīkā. *WZKS* 29, 1985, 211–213.

STEINKELLNER 1988a
ERNST STEINKELLNER, Remarks on *niścitagrahaṇa.* In: G. Gnoli, L. Lanciotti (eds), *Orientalia Iosephi Tucci memoriae dicata.* (SOR 56,3), Roma: IsMEO 1988, 1427–1444.

STEINKELLNER 1988b
ERNST STEINKELLNER, Methodological Remarks on the Constitution of Sanskrit Texts from the Buddhist *pramāṇa*-Tradition. *WZKS* 32, 1988, 103–129.

STEINKELLNER 2003
ERNST STEINKELLNER, *A Tale of Leaves. On Sanskrit Manuscripts, their Past and their Future.* Gonda Lecture 2003. Amsterdam 2004: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.

STEINKELLNER 2006
ERNST STEINKELLNER, MESB IX: The Colophon of Dharmottara's *Pramāṇaviniścayaṭīkā*. *WZKS* 50, 2006 [2007], 99–205.

STERN
cf. STERN 1991

STERN 1991
ELLIOT STERN, "Additional Fragments of Pramāṇaviniścaya I–II," *WZKS* 35, 1991, 151–168.

TESB
ERNST STEINKELLNER / MICHAEL TORSTEN MUCH, *Texte der erkenntnistheoretischen Schule des Buddhismus. Systematische Übersicht über die budhistische Sanskrit-Literatur II.* Göttingen: Vandenoeck & Ruprecht 1955.[3]

VETTER
cf. PVin 1_t

YAITA 1991
HIDEOMI YAITA, Tarkarahasya kenkyū (III) [TR Studies]. In: *Ihara Shōren hakase koki kinen ronbushū*. Fukuoka: Kyūshū University1991, 117–133.

YAMAKAMI 1984
SHŌDŌ YAMAKAMI, Nyāyabhūṣaṇa no kenkyū (1) [NBhūṣ Studies]. *Kyōto Sangyō Daigaku Ronshū* 14/1, 1984, 134–167.

YOSHIMIZU 1999
CHIZUKO YOSHIMIZU, The Development of *sattvānumāna* from the Refutation of a Permanent Existent in the Sautrāntika Tradition. *WZKS* 43, 1999, 231–254.

3 This bibliography was put online by Birgit Kellner and is regularly updated. Cf. http://www.istb.univie.ac.at/cgi-bin/suebs/suebs.cgi

Indices

Modern Authors

Names of Persons, Schools and Texts

Index locorum

pāda Index

अ

ह

Appendix: Corrections in the Tibetan text of PVin 2_t

References are to pages of the book. The first entry replaces the entry after the colon. The footnotes (F) are to be adjusted accordingly, but not repeated here if not including new information. Corrections listed in Anhang I of PVin 2_t are included. Sigla are as in PVin 2_t.

28,5	blta'i | : blta'o ||
34,9	go bas : go ba
34,F9	go bas *em. (Bu 91a4)* : go ba *D* , go bar *NP*
34,27	tshul : thsul
36,1	'grub : 'gyur
36,4	spyod na : spyod ni
38,9	kyi : kyis
38,13	yin : min
38,18	gi : gis
38,33	gis : gi
38,F9	kyi *em. (Bu 95b1)* : kyi *DNP*
38, F13	yin *em. (Dh. 231b2, Jñ 247a1)* ; min *DNP*
38, F18	gi *em.* : gis *DNP*
38, F33	gis *em. (Dh 233a3)* : gi *DNP*
40,2	pa'i : yi
44,21	'dir *em.*[?] : 'drer *DNP*
46,18	la : las
46, F18	la *em. (Dh 249b4)* : las *DNP*

52,16	mi dmigs : ma dmigs
52,19	bdag : dag
52, F16	mi dmigs *em. (Dh. 257b3)* : ma dmigs *DNP*
52, F19	bdag *em. (Dh 257b7, Jñ 251a6)* : dag *DNP*
56,9	phyir | : phyir
58,13	daṅ : raṅ
58,24	las : la
58, F24	las *em. (Bu 115a3)* : la *DNP*
60,7	na : nas
60, F7	na *em. (Dh 270b5)* : nas *DNP*
62,22	lha : lta
64,26	las : la
64,28	śes : źes
64, F26	las *em. (Dh 278a2)* : la *DNP*
66,2	la : las
66,17	ma tshaṅ : mtshaṅ
66, F2	la *em. (Bu 120b1)* : las *DNP*
66, F17	ma tshaṅ *D* : mtshaṅ *D*
	mtshaṅ ma tshaṅ *NP* : mtshaṅ mtshaṅ *NP*
72,19	la : las
72, F19	la *em. (Bu 126b6)* : las *DNPDh*
74,17f.	tha ma : tha mas
74, F17f.	tha ma *em. (Bu 128a2)* : tha mas *DN* : thams cad *P*
76,4	ma : man
76,28	skad : skad du
76,31	na : ni
76, F28	skad *D* : skad du *NP*

76, F31	*delete*
78,3	sgrim : sgrib
78,4	sgrim : sgrib
78,20	bo : bor
78,26	don : 'don
82,12	'gar : 'ga'
82,17	źan : gźan
82,19	mthoṅ : mthoṅ na
82, F17	źan *em. (Bu 134a5)* : gźan *DNPDh*
84,22	dag kyaṅ : dag la yaṅ
84,29	bor : por
84, F22	*delete*
84, F29	bor *D* : por *NP*
90,4	rtag : rtags
90,7	las : la
90, F7/1	*delete*
92,31	raṅ bźin : (raṅ bźin)
92, F31	*delete*
96,17	gyis : gyi
96, F17	gyis *em.* : gyi *DNP*
96,19	du : tu
104,3	pa : pas
104, F3	pa *em.* : pas *DNP*
106,16	pa : pas
108,22	la : las
110,5	la : las
110, 15	rigs : bltar rigs

110, F5	la *em. (Jñ 271a7)* : las *DNP*
110, F15	rigs *D* : bltar rigs *NP*
114,6	bźin dag : bźin daṅ
114, F6	bźin dag *em.* : bźin daṅ *DNP*

图书在版编目（CIP）数据

法称《定量论》第一章和第二章 = Dharmakirti's Pramanaviniscaya Chapters 1 and 2 /
（奥）斯坦因凯勒（Steinkellner.E.）校注 ——北京：
中国藏学出版社，2007.5
ISBN 978-7-80057-873-1

Ⅰ.法… Ⅱ.斯… Ⅲ.论藏－梵语 Ⅳ.B942.2

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2007）第 072242 号

法称《定量论》第一章和第二章

出版：中国藏学出版社
发行：中国藏学出版社
印刷：北京隆昌伟业印刷有限公司
开本：787 × 1092 1/16
印张：12.5
印次：2007 年 6 月第 1 版第 1 次
印数：1000
书号：ISBN 978-7-80057-873-1/B · 20
定价：21.50 元



ISBN 978-7-80057-873-1/B · 20 定价：21.50元